د عرفان روښنايي

د عرفاني شاعرۍ په هکله څومره معلومات لرئ؟

په پښتو کې د دعايه شاعرۍ بل نوم څه دی؟

د دولسم ټولګي پښتو کتاب د لوی خدای جل جلاله په نامه پيلوو. موږ او تاسو د هر کار پيل د الله جل جلاله په نوم کوو او له دې څخه مو موخه دا وي چې په کار کې مو خير او برکت پيدا شي. دولسم ټولګی زموږ د ثانوي زده کړو وروستی ټولګی دی او موږ يې د خدای پاک په سپېځلي نامه پيلوو او هيله کوو چې راتلونکي ته هم د خپل ځان لپاره، هم د خپلې کورنۍ لپاره، هم د افغاني ټولنې او هم د ټولې بشري ټولنې لپاره يو خير غوښتونکی، مهربان او کارپوه انسان راوخته جوړ شي. په همدې هيله دغه کتاب د پښتو د نوميالي کلاسيک شاعر علي محمد مخلص په دې لاندې مناجات پيلوو.

نـــن د زړه دانـــايـــي غـــــوارم لـــه وهـــابـــه
لـــه دښـــنـــو رهـــايـــي غـــــوارم لـــه وهـــابـــه
چـــې ګـــويـــا پـــه تـــسـبـيـحـات پـــه مـــواعـــظ وي
فـــرقـــانـــي ګـــويـــايـــي غـــــوارم لـــه وهـــابـــه
پـــه هـــر بـــوی چـــې شـــم آګـــاه مـــولا مـــې يـــاد شي
ايـــنـــچـــنـــيـــن پـــويـــايـــي غـــــوارم لـــه وهـــابـــه
چـــې ازاد د دوارو کـــونـــو لـــه ســـودا وي
هـــســـې زړه شـــيـــدايـــي غـــــوارم لـــه وهـــابـــه
چـــې فـــانـــي شـــي بـــقـــايـــي د ابـــد مـــومـــي
د ابـــد بـــقـــايـــي غـــــوارم لـــه وهـــابـــه
چـــې هـــيڅ څـــيـــز مـــې پـــه نـــظـــر کـــې حـــايـــل نـــه وي
د وحـــــدت هـــوايـــي غـــــوارم لـــه وهـــابـــه
مـــعـــرفـــت د زړه افـــتـــاب زړه يـــې روشـــن دی
د عـــرفـــان روښـــنـــايـــي غـــــوارم لـــه وهـــابـــه
چـــې پـــه خـــوی شـــي ښـــايـــســـتـــه، ښـــايـــســـتـــه تـــل وي
زه خـــــودي زيـــبـــايـــي غـــــوارم لـــه وهـــابـــه
ګـــدايـــي د حـــق پـــه در لـــويـــه شـــاهـــي ده
دا مـــخـــلـــص ګـــدايـــي غـــــوارم لـــه وهـــابـــه

د شاعر پېژندګلوي:

علي محمد مخلص په پښتو کې د روښاني غورځنګ له نومیالیو شاعرانو او لیکوالو څخه دی. هغه د ابابکر کندهاري شینواري زوی دی.

ابابکر د احداد او الهداد د پوځونو یو قومندان و، کله چې احداد او الهداد سره خوابدي شول، نو الهداد (رشید خان) هندوستان ته لاړ. ابابکر هم د هغه په ډله کې و. نوموړی د پښتو شاعر او لیکوال و. د ((مراة العارفین)) او ((سراج العارفین)) کتابونو مؤلف دی.

علي محمد مخلص په غالب ګومان د ۱۰۱۵ او ۱۰۲۰ هـ. ق. کلونو په شاوخوا کې زېږېدلی دی. څېړونکي وایي چې هغه به یا په کندهار او یا هم په تیراکې زېږېدلی وي چې د روښاني غورځنګ روحاني او عسکري مرکز و او د هغه د مور پلارګنۍ سیمه وه. نوموړی عالم او فاضل شخص و. مشهور اثر یې د بایزید روښان ((حالنامه)) ده چې په فارسي ژبه یې لیکلې او د پیر روښان او روښاني غورځنګ په اړه یې یو مهم او لومړی لاس تاریخي مواد وړاندې کوي. د شعرونو دیوان یې د ډاکټر پروېز مهجور خویشکي په همت چاپ او خپور شوی دی. یوه منثوره رساله یې هم د هندوستان په کتابتونونو کې پیدا شوې ده.

د علي محمد مخلص د مړینې دقیقه نېټه نه ده څرګنده، خو د هغه د دیوان او حالنامې د پېښو له بیان څخه یې د مړینې نېټه د ۱۰۸۰هـ. ق. حدود اټکلولی شو.

څرګندونه

احداد او الهداد: د بایزید روښان او روښاني غورځنګ د مبارزو مخکښان وو.

فعالیتونه

۱ـ یو یو زده‌کوونکی دې د دغه مناجات یو یو بیت ولولي. د لومړني زده‌کوونکي د بیت له لوستلو څخه وروسته دې یو تن په خپله خوښه د بیت معنا وکړي او یو څه خبرې دې پرې وکړي. د دویم زده‌کوونکي د بیت له لوستلو څخه وروسته دې د بیت د معنا او تفسیر په اړه ښوونکی خپله یو تن انتخاب کړي.

۲ـ یو یو شاګرد دې په خپله خوښه له یو یو ټولګیوال څخه د دغو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي او د معنا په څنګ کې دې یې په یوه ادبي جمله کې وکاروي:

دښمنه، تسبیحات، فرقان، معرفت، فاني، وحدت، شیدایي، رهایي

۳ـ د دغه مناجات د عمومي مفهوم په اړه دې پنځه تنه زده‌کوونکي لنډې لنډې خبرې وکړي.

٤ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

ـ تاسو په پښتو ژبه کې کوم کوم عرفاني او تصوفي شاعران پېژنئ؟

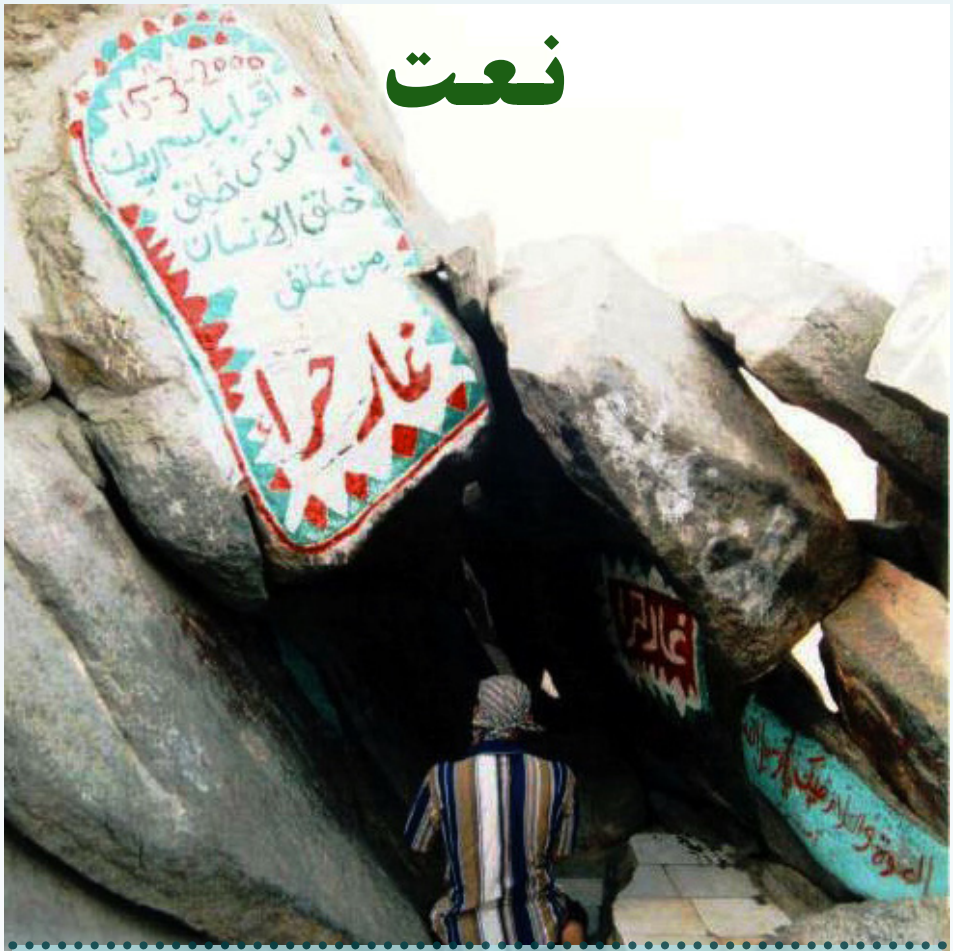
ـ د بایزید روښان د ملي او عرفاني غورځنګ د کومو شاعرانو نومونه مو یاد دي؟

ـ د روښاني غورځنګ شاعرانو څه ډول شاعري کړې ده؟

کورنۍ دنده

زده‌کوونکي دې په پښتو پخوانیو ادبیاتو کې د تصوفي او عرفاني شاعرۍ په اړه نیمه پاڼه په خپلو کورونو کې ولیکي، د ځینو شاعرانو نومونه دې واخلي او د هغوی د کتابونو لنډه یادونه دې وکړي.

نعت

د اسلام د مبارک پیغمبر حضرت محمدﷺ په ستاینه کې زمونږ ډېرو شاعرانو د خپلو قلمونو ښایست د خپلو دیوانونو پر پاڼو شیندلی دی. شاعرانو د حضرت پیغمبرﷺ د ستاینې پر کرښو د خپل شعر دیوانونه متبرک کړي دي.

په دغه لوست کې به مونږ هم خپل کتاب د خپل پیغمبرﷺ په ستاینه او یادونه سپېڅلی کړو. دغه نعت د پښتو د پیاوړي شاعر حاجي جمعه بارکزي له دیوان څخه غوره شوی دی.

تـر نـامـه دې سـم قـربـان سـتـا محمدﷺ
هـم تـر واړه خـانـدان سـتـا محمدﷺ
چې رضـا دې پـه رضـا و خـاونـد ورکـړه
هـر مـشـکـل يـې کـړ اسـان سـتـا مـحـمـده ﷺ
مـعـرفـت دې تـر تـوحـيـده پـوري تـللی
بـل څـوک نـه وينـم پـه شـان سـتـا مـحـمـده ﷺ
پـيـغـمـبـران يـولـک څـلـېـريـشـت زره وايـي
رب کـړه واړه خـادمـان سـتـا محمدﷺ
کـه مـعـراج د مـوسـی پـاس پـر کـوه طـور و
رب مـعـراج کـړ لامـکـان سـتـا مـحـمـده ﷺ
رب مـنـسـوخـه کـړه دې واړه کـتـابـونـه
چې يـې راسـتـاوه فـرقـان سـتـا مـحـمـده ﷺ
تې (ته يې) سـردار په دواړو کونو په قـدرت کړې
هـم تـابـع دې ايـن و آن سـتـا محمدﷺ
غـفـلـت حـرص ورځـخـه ولاړ قـنـاعـت ونـيـو
هـم پـر زړه بـانـدې مـکـان سـتـا محمدﷺ
پـه مـعـنـی يـې د رمـوزو پـوهـولـې
رب پـه بـاب کـی مـهـربـان سـتـا محمدﷺ
تـر ازلـه بـه بـاقـي وي تـل تـر تـله
کـمـال نـه لـري نـقـصـان سـتـا محمدﷺ
نـور دينـونـه يـې مـنـسـوخ کـړه هـمـه واړه
چې ښه ديـن يـې کـړ بـرهـان سـتـا محمدﷺ
د تـوحـيـد د بـاغ گـلاب يـې غـوړيـدلـي
مـعـطـر پـه بـوی جـهـان سـتـا محمدﷺ

بـل چـــراغ دي د يـقـيـن د وړانـــدي ونـيـو
مـخـفـي راز ســو در عـيـان سـتـا محمدﷺ
و مـــكـــان تـــه د لـــويـــ دي نـــه رسـيـږي
او الـلـعـزم مـــرســـلان ســتـا محمدﷺ
زه يـــي كـلـه كـــړم ادا صـفـت دي كـيـږي
پـــر زمـيـــن و پـــر آسمان سـتـا مـحـمـده ﷺ
مـــا "جـمـعـه" دي د بـــاور لاســونـــه دواړه
لـگـولـي پـــر گـــريـــوان سـتـا محمدﷺ

د شاعر پېژندګلوي:

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې له نومیالیو شاعرانو څخه دی. د کندهار په ماشور نومي کلي کې زېږېدلی دی. په پښتانه شعرا کې يې د مړينې نېټه (۱۲۵۹هـ.ق.) ښودلې ده.

دی د سردار کُندل خان معاصر و چې د نوموړي لومړنۍ واکمني په خپلو شعرونو کې يادوي. ديوان يې په کابل کې په (۱۳۶۰هـ.ق.) کال چاپ شوی دی.

فعالیتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې ټول د دې نعت شریف یو یو بیت ولولي، کله چې ټول نعت په لوړ غږ ولوستل شو، بیا دې نو پاتې زده‌کوونکي یو یو بیت معنا او د هر بیت په اړه دې یو څه خبرې وکړي.

۲ـ هر یو زده‌کوونکی دې د پښتو د لرغونې او منځنۍ دورې د شاعرانو له ډلې څخه د یو یو نوم واخلي، هېڅوک دې تکرار نوم نه اخلي.

۳ـ یو شاګرد دې دغه لغتونه پر تختې ولیکي او بیا دې یو بل شاګرد تورې درې ته پورته شي، له دغه لوست څخه دې اته نور لغتونه ولیکي، بیا دې شپاړس تنه زده‌کوونکي دغه لغتونه یو یو معنا کړي او دا دې هم ووایي چې دا اسم دی که صفت یا فعل؟

واړه، پاس، منسوخ، لامکان، غوړېدل، باور.

٤ـ په حمد او نعت کې پر کومو موضوعګانو خبرې کېږي؟

دوه تنه زده‌کوونکي دې د نورو په مخ کې پرې رڼا واچوي.

٥ـ د نعت دغه بیت څه معنا لري؟

رب منسوخه کړه درې واړه کتابونه
چې یې راستاوه فرقان ستا محمده ﷺ

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه نعت شریف یو ځل بیا په خپلو کورونو کې ولولي او بیا دې د ټول نعت لنډ مفهوم په نیم مخ کې په خپلو کتابچو کې ولیکي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ښوونکی په انتخابي ډول د پنځو تنو شاګردانو لیکنې ټولو ته واوروي.

پښتو او پښتانه

د پښتو ژبې او يا په عمومي توګه د پښتنو په هکله به تاسو خامخا يو څه لوستي او اورېدلي وي. يعنې دا چې د پښتو ژبې منشاء او چينه چېرته ده او د ژبو له کومې کورنۍ سره اړه لري؟ يا دا چې پښتانه په کوم توکم پورې مربوط دي؟

دغه ډول څېړنو ته اتنولوجي هم وايي چې د توکم يا نژاد تاريخي علمي څېړنه کوي.

د ژبې د تاريخي اړيکو په باب څېړنه په ژېپوهنه پورې هم اړه پيدا کوي.

په دې لوست کې د پښتو او پښتنو په اړه دغه لنډه تاريخي څېړنه کوو.

- پښتو ژبه د ژبو په کومې کورنۍ پورې تړلې ده؟
- ستاسو په نظر پښتانه په کوم توکم پورې تړلي دي؟
- د آريايانو په اړه مو څه لوستي دي؟

پښتو د نړۍ له پخوانيو ژبو څخه ده. پښتانه هم د نړۍ د يو پخواني ټبر په توګه د اوږد تاريخ لرونکي دي. د پښتنو د توکم (نژاد) په اړه د پوهانو او څېړونکو له خوا تر اوسه پورې بېلابېلې نظريې ورکړل شوې دي.

يو شمېر کسانو د پښتنو په اړه د هغوی د ((سامي)) توکم نظريه ورکړې وه او دوی يې له آره (بني اسرائيل) ګڼلي وو. پښتو يې هم پر همدغې ژبنۍ کورنۍ پورې نښتې ګڼلې وه. دغه نظر يوازې يوه افسانوي او له حقيقته لرې نظريه وه چې پر هېڅ ډول علمي څېړنو او اصولو نه وه ولاړه.

د نړۍ پوهانو د خپلو علمي څېړنو په رڼا کې دا موضوع پوره څېړلې ده. پښتو يې هندو آريايي يا ايندو- جرمن ژبو په کتار کې يوه پخوانۍ ژبه ګڼلې ده. پښتانه يې هم د آريايي توکم مربوط ولس ګڼلی دی.

((د افغانستان ژبې او توکمونه)) په نوم د کتاب مؤلف اروابناد دوست شينواري په دې اړه اوږده څېړنه کړې ده چې افغانستان د آريايي ژبو زانګو ده. د هغه د څېړنو ځينو برخو ته پاملرنه ارينه ده:

د معاصر افغانستان په خاوره کې دننه او د هغه د باندې په ګاونډيو نژدې سيمو کې ارکيالوژيکي (لرغونپوهنيزې) پلټنې او څېړنې او د هغو نتيجې څېړونکو ته دا قناعت ورکوي چې افغانستان د لرغونو آريايي قومونو زانګو او ټاټوبی دی. بشر چې د تاريخي پېښو ډېر تياره اړخونه نن د زيار، هاند او فني وسايلو په مرسته روښانه کړي، د نولسمې پېړۍ له پيله دا نظريه ورته پيدا شوې چې پښتانه د بشري لويو کورنيو په لړ کې هندو اروپايي او په هغه کې آريايي باختري توکم دی. دا نظريه د پښتونخوا د لرغونو تاريخي اسنادو او له نورو ژبو سره د پښتو په تاريخي مقايسوي رڼا کې سپينه شوې ده.

مهمه خبره دا ده چې د هر اړخيزو څېړنو په رڼا کې پښتو ژبه د هندو اروپايي، يا هندو آريايي يا هندو جرمن ژبو په کتار کې خپل ځانګړی ځای لري. خرنګه چې ژبنۍ تاريخي او مقايسوي څېړنې يو علم دی او د همدغه علم په چوکاټ کې پښتو آريايي ژبه ګڼل کېږي، نو خپله ولس يې هم ((چې پښتانه دي))، په همدغه توکم پورې اړه لري.

اړوانباد پوهاند حبیب الله تړی په خپل (پښتانه) نومې کتاب کې په دې هکله د نړۍ د بېلابېلو پوهانو او څېړونکو نظرونه راوړي دي. هغه وايي:

هر څومره چې د ژبې تاريخي مقايسوي څېړنې زياتره د علم حيثيت غوره کاوه، د ژبو په باره کې مطالعه هم هغومره دقيقه کېدله. د پښتو په برخه کې هم پوهانو يوازې په دې قناعت ونه کړ چې د هندو- آريايي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه آريايي ژبه يې وبولي، بلکې غوښتل يې دا هم معلومه کړي چې د دغې لويې کورنۍ له کومې څانګې سره ځانګړې اړيکه لري. څرنګه چې په پښتو کې د هندو آريايي ژبو د لويې کورنۍ د دواړو ډلو (ختيځ او لويديځ) ځانګړتياوې په پراخه توګه شته دي، هغه پوهان چې پښتو يې د هندو اروپايي يا هندو آريايي ژبو په ختيځه يا هندي څانګې پورې اړونده ګڼلې وه، په هغوی کې دغه نومونه د يادولو دي: رابرټ لېچ، رودولف هورنل او څو نور... هغه پوهان چې پښتو يې د دغې لويې کورنۍ په لويديځه څانګه پورې اړونده ګڼلې، دغه پوهان دي: شيلي ډيور، ماکس ميولر او نور...

يو شمېر پوهانو بيا دا خبره په ډېره څرګنده توګه کړې ده چې پښتو د هندو آريايي ژبو په دوو ختيځو او لويديځو څانګو کې (يا د سانسکريت او اوستا) په څنګ کې خپل يو ځانګړی هويت (پېژند) لري او په حقيقت کې د دواړو ترمنځ د اتصال کړۍ ده.

نومیالی ختيځ پوه جيمز ډارمستتر په دې نظر دی چې پښتو له زند يا اوستا سره نژدې اړيکې لري، خو د هندي ژبو يو شمېر ځانګړنې يې هم خپلې کړې دي. يو شمېر اوسني ژېپوهان، لکه: د جرمني سبيستيان هاينه هم په دې نظر دي چې پښتو د جوړښت او د لغاتو د پانګې دواړو په برخه کې له بلې هرې ژبې څخه زيات له اوستا سره نژدې ده.

پوهاند عبدالحی حبيبي ((د پښتو ادبياتو تاريخ)) په لومړي ټوک کې په دې اړه ډېرې زياتې څېړنې کړي دي. له اوستا (زند) او سنسکريت (ريګويدا) سره يې د پښتو ژبې هر اړخيزه پرتله کړې ده، هغه هم دې پايلې ته رسېدلی دی چې پښتو ژبه له اصلي (لومړني) اروپايي ژبې څخه راجلا شوې ژبه ده، چې له اوستا او سنسکريت سره اړيکې لري او د دوی ترمنځ واقع ده. په حقيقت کې د دوی د وصل د کړۍ په توګه ارزښت لري.

د متن لنډیز:

پښتو یوه لرغونې ژبه او پښتانه د نړۍ یو لرغونی ټبر یا ولس دی. د هغو هر اړخیزو څېړنو په پایله کې چې کورنیو او بهرنیو څېړونکو مؤرخینو او ژبپوهانو کړې دي، پښتو د هندو اروپایي یا آریایي ژبو د کورنۍ یوه مهمه ژبه ده. په دې توګه نو د دغې ژبې ویونکي هم په همدغه توکم یا همدغه لویه کورنۍ پورې اړه لري.

څېړونکو او ژبپوهانو په دې برخه کې هم څېړنې کړې چې د آریایي ژبو د لویې کورنۍ په کومه څانګه کې د پښتو ژبې موقعیت تثبیت کړي؟ ځینو څېړونکو له سنسکریت او ځینو له اوستا سره پښتو نژدې ګڼلې ده، خو یو شمېر پوهان او د ژبو څېړونکي نظر لري چې پښتو د آریایي ژبو د ختیځو او لویدیځو څانګو ترمنځ واقع ده او د سنسکریت (ریګویدا) او زند (اوستا) ترمنځ د اتصال د کړۍ په څېر ده.

خرګندونې

اتنولوجي (اتنوګرافي) د بشر د توکم او نژاد په اړه علمي څېړنو ته ویل کېږي.

ارکیالوجي (ارکیالوژي ـ لرغونپوهنه) د نړۍ د لرغوني تاریخ په اړه، د لرغونو انسانانو، لرغونو تمدنونو او لرغونو موجوداتو په اړه څېړنې کوي. د ولسونو د لرغوني تاریخ او لرغونو نښو نښانو په اړه څېړنې د دې علم موضوع ده.

هندو اروپایي: دغه اصطلاحات د نړۍ د ببلابېلو ژبپوهانو له خوا په ببلابېله بڼه راغلي دي. چا هندو اروپایي، چا هندو جرمن، چا هندو آریایي اصطلاح کارولې ده، خو د ټولو موخه ترې همماغه هندو اروپایي ژبنۍ کورنۍ ده چې د ختیځ او لویدیځ هېوادونو او ولسونو ډېرې ژبې پکې راداخلېږي. پښتو ژبه هم په همدغه کورنۍ کې شامله ده.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د دې لوست په پام کې نیولو سره دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- دا چې پښتانه په (سامي) توکم پورې مربوط دي، دغه نظریه کوم علمي بنسټ لري، که نه؟
- د آریایي ژبو په کتار کې د پښتو ژبې مقام کوم دی؟
- پوهانو پښتو ژبه د آریایي ژبو په کورنۍ کې په کومو کومو څانګو پورې تړلې ده؟

۲ـ په دغو څلورو ځوابونو کې کوم یو سم دی، په نښه یې کړئ:

الف: پښتو د هندو اروپایي یا هندو جرمن کورنۍ په ژبو پورې اړه لري.

ب: پښتو د سامي ژبو په کورنۍ پورې مربوطه ده.

ج: پښتو د تُرکي ژبو کورنۍ ته منسوبه ده.

د: درې واړه ځوابونه سم دي.

۳ـ زده‌کوونکي دې د دغو درېو موضوعګانو په اړه په وار سره لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د پښتو ژبې لرغونتوب
- پښتو د آریایي ژبو د دوو لویو څانګو د اتصال د کړۍ په توګه
- افغانستان د آریایانو ټاټوبی

د دې لوست تر یو ځل بیا لوستلو وروسته د پښتو ژبې په اړه د پوهانو د هغو دریو نظرونو لنډیز ولیکئ چې د آریایي ژبو د کورنۍ په کومو کومو څانګو پورې یې اړونده ګڼلې ده.

لا تر اوسه یې ماغزه په قرار نه دي
چا چې ما سره وهلی سر په سنګ دی
لا په خوب کې په لړزه پریوځي له کټه
چې د چا تر غوږ زما د تورې شرنګ دی
د خوشحال د زړه د حال نندارہ وکړه
که د تخت د پاسه کښېنې هم ملنګ دی
((خوشحال خان خټک))

طوطي مې ووت نن له قفسه
خالي کالبد یم زه بې نفسه
رب په غربت کې لکه بېکس کړم
خدای دې څوک نه کا هسې بېکسه
((د پیرمحمد کاکړ له دیوان څخه))

سلیمان ماکو او د هغه «تذکرة الاولیاء»

تذکرة الاولیاء د پښتو د لرغوني نثر یو کتاب دی. تاسو د لسم ټولګي په پښتو کتاب کې د پښتو ادب د لرغونې دورې په هکله پوره معلومات ترلاسه کړي وو. د پښتو ادب په لرغونې دوره کې مو د پښتو نثر د پیلامې د آثارو په باب هم یو څه لوستي وو.

دا دی په دې لوست کې د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء په اړه بشپړې خبرې لرو. تاسو به په دې لوست کې د پښتو لرغوني نثر دغه کتاب په پوره ډول وپېژنئ او د پښتو د لرغوني نثر په ځانګړنو به خبر شئ.

سلیمان ماکو د پښتو د لرغونې دورې پیاوړی لیکوال دی. هغه د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم یو ډېر مهم اثر په پښتو نثر لیکلی دی چې له بده مرغه ټول کتاب یې لاس ته نه دی راغلی او یوازې د پیل څو پاڼې یې د اروابناد استاد پوهاند حبیبي په زیار پیدا شوې او خپرې شوې دي.

سلیمان ماکو د بارک خان صابزي ماکو زوی دی چې د کندهار په ارغسان کې اوسېده. نومورې د پښتونخوا په غرو رغو کې سیاحتونه کړي او د خپل عصر نومیالي روحاني او ادبي رجال یې لیدلي دي. دی په خپله وایي چې په (٦١٢ هـ.) تللی وم او د پښتونخوا په غرو او رغو گرځېدم. تر دغه سفر وروسته سلیمان ماکو په دې بریالی شو چې د پښتنو د نامتو لویانو د ژوند په اړه د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم یوه تذکره ولیکي.

د استاد حبیبي په قول: د سلیمان تذکره د پښتنو مشاهیرو او ادبي رجالو یو مفصل تاریخ دی. د هر سړي احوال چې بیانوي، د هغه علمي او روحاني مقام ښیي او بیا یې اشعار او ویناوې رانقلوي. د تذکرې یو څو پاڼې چې پیدا شوې دي، دا ځنې معلومېږي چې د پښتنو مشاهیرو احوال یې په داسې ډول لیکه چې د هغو د ژوندانه پېښې ثبت شي چې پلاني سړي څنگه ژوند کاوه، چېرې اوسېده، پلار، نیکه او کورنۍ یې کومه او چېرې وه او له هغه سړي څخه د خلکو په خولو او زړو کې کومه وینا او کوم شعر پاتې دی.

هغه د خپل دغه کتاب په سریزه کې د دې کتاب د لیکلو موخه او د خپل سفر موخې هم بیانوي.

همدغه برخه به د دې کتاب د نثر د بېلگې په توگه هم ولولئ:

((زه غریب خاورې سلیمان، زوی د بارک خان ماکو صابزي چې په ویاله د ارغسان هوسېږم او په دې مزکو پایېږم په سن دولس او شپږ سوه (٦١٢) د هجري تللی وم او د پښتونخوا په راغو او کلیو گرځېدم او مراقد د اولیاوو او واصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل، چې له دې سفره په کور کښېنستم او تېاکې وچاودلې د پښو، بیا پاڅېدلم او له څښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چې هغه ویناوې پاته کړې دي او پښتانه یې لولي اوس.))

د تذکرة الاولیاء په هغو اوو پاڼو کې چې زمونږ لاس ته راغلې دي، د دغو شاعرانو او لیکوالو احوال پکې راغلي دي:

۱ـ بیټ نیکه ۲ـ ملکیار غرشین ۳ـ شیخ اسماعیل ٤ـ قطب الدین بختیار

تر سلیمان ماکو د مخه د پښتو نثر کومه منثوره نمونه مونږ ته نه ده معلومه چې پخوا به د پښتو نثر څنګه و او څه سبک او ډول یې لاره؟ خو د سلیمان د نثر پوخوالی او متانت دا راته څرګندوي چې د دغه عصر نثرونه به داسې پاخه وو او لکه د پارسي نثر چې په هغه وخت کې (په غزنوي او غوري دورو کې) متین، پوخ او خوږ و، د پښتو نثر به هم په زړه پورې او خوږ و.

د سلیمان ماکو د نثر څو ځانګړتیاوې:

۱ـ دغه نثر روان او خوږ دی، بې له کړکیچ او کږلیچه دی.

۲ـ د اوږدو جملو پر ځای، لنډې لنډې جملې کاروي. یوه جمله په بله پورې نه تړي.

۳ـ د طبیعي مکالمې او روانو خبرو اترو بڼه لري.

٤ـ جملې یې غوڅې، څرګندې او واضح دي.

۵ـ ځینې داسې زاړه تعبیرونه او اصطلاحات هم لري چې اوس نشته مثلاً (تړاکې وچاودلې د پښو) چې مقصد یې په خپل کلي کور کې هوسایي ده.

٦ـ که څه هم د پارسي کلمات ډېر نه راوړي او زیاتره پښتو سوچه او نږه کلمې لیکي، خو بیا هم د چاپېریال د اغېز له مخې یې د دې ژبې د ترکیبونو او لغتونو یو څه اغېز منلی دی، لکه دغه کلمې:

درخواست، سپاس، خاک پای، مهربان او نور...

۷ـ د سلیمان په نثر کې تر فارسي د عربي ژبې اثر هم ډېر او دروند ښکاري او د دې علت هم دا دی چې عربي په دغو وختو کې د پښتنو درسي او دیني ژبه وه او که به چا له علمه سره مینه درلوده، هغه به عربي زده کوله. څرنګه چې سلیمان یو متدین او تصوف ته مایل او د دیني علومو طالب سړی و، نو هغه به خامخا عربي کتابونه لوستي وي. د عربي

دغه اثر یوازې په پښتو نثر کې نه دی، بلکې د هغه وخت د پارسي نثر په شهکارونو کې هم د عربي نثر اغېز جوت دی، نو د پښتو نثر له یوې خوا له عربي نثره اغېزمن دی او له بله پلوه یې له فارسي نثره ګټه اخیستې ده چې هغه له عربي اغېزه خالي نه و، نو له دې کبله د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي اغېز ښه څرګند دی.

۸ـ په دې نثر کې د فعلونو تکرار هم لکه د نورو ژبو د لرغونو نثرونو په څېر تر سترګو کېږي او کله خو په پرله پسې ډول زیات فعلونه په مکرر ډول راوړي، لکه: (بختیار په پښتو سندرې کړینه، اوښې تویوینه، خدای ته نارې کړینه، غلبلې کړي، پاڑکي لرینه) په یوه کرښه کې پنځه فعله سره یوځای شوي دي، دوه یې کټ مټ تکرار شوي دي.

۹ـ دغه نثر که څه هم مسجع نه دی، خو لکه د نورو ژبو پخواني نثرونه کله کله وزن لرونکي او مسجع کلمات لري. د فعلونو په پای کې یې یو (نه) د وزن او ترنم لپاره نښلولی دی.

پروفیسر افضل رضا د دغه کتاب په اړه لیکي: ((سلیمان ماکو د خپل دور په تذکره لیکوالو کې داسې لار اختیار کړه چې یو خوا دا د هغه وخت د پښتنو روحاني مشاهیرو تاریخ دی، بل خوا د ادبي رجالو د ادبیاتو تاریخ دی. د تذکرې د لیکلو په وخت سلیمان هم پوخ مؤرخ دی، هم ښه تذکره نګار. دا تذکره اول کې د تصوف کتاب نه، بلکه د شعر او ادب ګران بها مجموعه ده.))

د متن لنډیز:

سلیمان ماکو د پښتو د لرغوني ادب یوه ځلانده څېره ده. نوموړي د ((تذکرة الاولیاء)) په نوم په پښتو نثر یو کتاب لیکلی دی چې د پښتنو شاعرانو او اولیاوو د ژوند حالات او د کلام نمونې یې پکې راغونډې کړې دي. د پښتو نثر لومړنی لاس ته راغلی

کتاب دی چې په (٦١٢هـ.) کې کښل شوی دی. له دې څخه پخوا د پښتو نثر د یو بل کتاب یادونه په ((پټه خزانه)) کې شوې ده چې د ((سالو وړمه)) نومېږي او لیکوال یې ابو محمد هاشم سرواني (٢٢٣- ٢٩٧هـ.) دی. د هغه کتاب یوازې نوم تر موږه رارسېدلی دی او خپله کتاب ورک دی.

د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء د کتاب یوازې لومړني اووه مخه پیدا شوي او خپاره شوي دي. د دې کتاب نثر روان، خوږ او په زړه پورې دی، د پښتو نثر په تاریخ کې دغه کتاب د ځانګړي ارزښت لرونکی دی.

فعالیتونه

١ـ زده‌کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

ـ په تذکرة الاولیاء کې د کومو اولیاوو او شاعرانو د ژوند حالات او د کلام نمونې راغلې دي؟

ـ تذکرة الاولیاء په پښتو ادب کې څه ارزښت لري؟

ـ له تذکرة الاولیاء څخه د مخه په پښتو ژبه د نثر کوم بل کتاب پېژنئ که نه، که یې پېژنئ وویاست چې چا لیکلی او د کتاب نوم څه دی؟

٢ـ په دغو څلورو ځوابونو کې یو یې سم دی، سم ځواب په نښه کړئ:

الف: د سلیمان ماکو په تذکرة الاولیاء کې یوازې د اولیاوو او علماوو ژوند پېښې راغلې دي.

ب: په تذکرة الاولیاء کې د اولیاوو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

ج: په تذکرة الاولیاء کې یوازې د نثر لیکونکو او شاعرانو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

د: په تذکرة الاولیاء کې د شپږو تنو شاعرانو او اولیاوو ژوند پېښې او د کلام نمونې راغلي دي.

۳ـ زده‌کوونکي دې دغه لغتونه پر تختې وليکي او له ټولګيوالو څخه دې يو تن هغه په يوه مرکبه جمله کې وکاروي:

مرقد، متانت، شهکار، مسجع، تذکره نګار

٤ـ د دې لوست ټول (قيدونه) دې هر څوک په خپله خپله کتابچه کې وليکي او هر زده‌کوونکی دې دوه دوه قيده ټولګيوالو ته ولولي.

٥ـ څو تنه زده‌کوونکي دې په خپل خپل وار د سليمان ماکو د نثر يوه يوه ځانګړنه په لنډه توګه ووايي.

کورنۍ دنده

د سليمان ماکو د نثر د ځانګړتياوو په اړه په لنډيز سره يو څه وليکئ او سبا ته به يې د ښوونکي په انتخاب د څلورو تنو ليکنې ټول ټولګيوال واوري.

حکايت:

نوشيروان چې په عدل او انصاف مشهور و، يوه ورځ ښکار ته وتلی و ، څه يې وژلي وو. کباب يې کاوه. مالګه نه وه. خدمتګار يې کلي ته واستاوه چې ورشه مالګه په بها راوړه چې بد رسمي ونشي، کلی به خراب شي. چا وويل: په دا هومره مالګه راوړل به څه خرابي کېږي؟

ده وې: بنياد د ظلم اول لږ و، هر څوک چې حاکمان کېدل، په وار وار يې زياتاوه، تر دې حده ورسېده.

قطعه

کـه بادشـاه د چـا له باغه شـفتالو په ظلـم وخوري د بـاغ ونـې بـه لـه وېخـه وکاږي د ده مريونـه

کـه سـتم پـه يـوه هويـه د غريـب بادشـاه روا کا سـپاهيان بـه يـې چـرګان د رعيـت کا په سـيخونه

د عبدالقادر خان خټک ((ګلدسته))

(د ګلستان پښتو ژباړه)

پښتو ولسي ادبيات

ولسي ادبيات د يو ملت د فولکلوري ميراثونو يوه ډېره مهمه برخه ده. تاسو په تېرو ټولګيو کې د پښتو په ځينو لوستونو کې د ولسي ادبياتو د ځينو ډولونو، لکه: لنډيو، متلونو او ځينو نورو په اړه يو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې به د ولسي ادبياتو په اړه بشپړې خبرې وکړو او مهمې برخې به يې تاسو ته در وپېژنو.

پښتو ولسي ادبيات زمونږ د غرونو، رغونو، کېږديو، کورونو، جونګړو، کليو، دېرو او حجرو د غږونو، هيلو او ارمانونو انګازه ده. له همدې امله ولسي ادبيات د يو ملت د هيلو او ارمانونو د رازونو ساتونکي ګڼل شوي دي.

که مونږ ادبيات په دې لوست کې په دوو عامو څانګو ووېشو، نو دغه دوه څانګې يې (ليکلي يا تحريري ادبيات) او (نا ليکلي يا ولسي او شفاهي ادبيات) دي. په ليکلي ادب کې هغه ليکلي او ديواني ادبيات راځي چې وخت په وخت د څانګړو ليکوالو يا شاعرانو او ناظمانو په قلم ليکل شوي او په ديواني او کتابي بڼه تر مونږه رارسېدلي دي.

شفاهي يا ولسي ادبيات بيا د هغه ولس غږ دی چې له ليک لوست څخه لرې پاتې شوی دی او دغه سندرې چې په حقيقت کې د خلکو سندرې دي او د ولس ادبيات دي، سينه په سينه په شفاهي بڼه د پښتنو د تاريخي ولسي ميراث په توګه تر دې دمه رارسېدلې او يوه برخه يې د راټولوونکو او د فولکلور د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده.

((د خلکو سندرې)) نومي کتاب ليکي:

((د خلکو ادبيات په عمومي توګه په دوو برخو وېشلی شو چې لومړۍ برخه يې د خلکو سندرې (منظوم ادب) او دويمه برخه يې د خلکو روايات، امثال (متلونه) افسانې او نور (منثور ادب) تشکيلوي.))

انګرېز مستشرق راورټي ډېر پخوا د پښتو سندرو په اړه ويلي وو: ((پښتانه که څه هم ورځپاڼې او خپرونې نه لري، خو هغه ساده او عاميانه اشعار او بدلې چې په عام ډول د پښتنو د هرې طبقې له خوا ويل شوي، د دوی تاريخ او ورځپاڼې بلل کېدای شي.))

پښتانه ډېر غني ولسي ادبيات لري. د غرونو، درو او سردرو دغه اوسېدونکي د ولسي ادبياتو ډېرې غوره نمونې لري. د نړۍ ډېر لږ ولسونه به د پښتو له ولسي ادبياتو سره د سيالۍ جوګه وي.

څېړونکو د پښتو د ولسي ادب منظومه برخه هم په دوه ډوله وېشلې ده: يوه برخه يې (عامې سندرې) او بله برخه يې (څانګړې يا خاصې سندرې) دي. د لومړۍ برخې ويناوال څرګند نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري، خو د دويمې برخې ويناوال يې څرګند دي او

هغه ولسي شاعران دي. په عامو سندرو کې دغه بېلابېلې برخې شاملې دي:

د مېندو سندرې: لکه اللو للو، پیشو- پیشو مه راځه د غرو (پلانکی) جان داسې ویده دی لکه ګوډی د رنجو. یا منظوم چیستانونه، د ماشومانو سندرې، د وړو مشاعرې، کیسې، د لوبانو سندرې، د اتڼ ناړې، بابولالې، لنډۍ یا ټپې، سروکي، منظوم متلونه، د هوتکو ناړې، کاکړۍ (یا د کاکړو غاړې) ساندې او نور...

په ځانګړو یا خاصو سندرو کې دغه برخې راځي:

مقامونه، چاربیتې، بدلې، بګتی، لوبې، کیسې او داستانونه او یو شمېر نور...

((د خلکو سندرې)) د کتاب لیکوال د دغو سندرو د ارزښت په اړه وایي چې د پښتو دا سندرې هم له ډېر پخوا څخه شروع شوې دي. دا سندرې د پښتو د هغو پخوانیو اشعارو زېرنده ده چې له اریایي شعرونو سره د موضوع او بڼې له مخې ټینګې اړیکې لري، لکه د امیر کرور شعر، د بیټ نیکه دعا، د بابا هوتک سندره او نور... دا سندرې زموږ د ملي ادب یوه ستره برخه ده. په دغو سندرو کې پښتني حماسه او غیرت، دود او دستور، خیالونه او فکرونه او د پښتنو روحي ځانګړنې رامعلومېږي. د دغو سندرو تشبیهات او استعارې او د افادې ډول، خیال او تصور د پښتو په ولسي او عامیانه ژبه پورې اړه لري او ټول د ولسي او عامیانه ژوند تفسیرونه او تعبیرونه دي. موږ ته له داسې سپېڅلو او خوږو سندرو څخه خبرېدل هرومرو پکار دي.

د پښتو په ولسي سندرو کې چاربېتې ځانګړی مقام لري. چاربیتې د ولسي ادبیاتو د منظومې برخې په خاصو یا ځانګړو سندرو کې شمېرل کېږي چې شاعران یې معلوم دي. چاربېتې په بېلابېلو تاریخي، حماسي، دیني، عشقي او نورو موضوعګانو کې ویل شوي دي. تاریخي او حماسي چاربیتې په دغه لړ کې ځانګړی تاریخي ارزښت لري او په حقیقت کې د تاریخ لپاره تر ټولو مواد برابرېږي. د تاریخي چاربېتو یوه برخه فرانسوي ختیځ پوه ((ډارمستټر)) هم خوندي کړې او ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) په نوم یې ډېر کلونه پخوا چاپ او خپره کړې ده. همدارنګه د ((تور بربښ)) د کتاب لیکوال هم یو شمېر مهمې تاریخي چاربیتې راټولې او خپرې کړې دي، د ولسي سندرو په یو شمېر مجموعو کې هم

دغه ډول چاپېريټې وخت په وخت چاپ شوې دي.

د دغو ادبياتو په اړه د تور برېښ په سريزه کې پوهاند صديق الله رښتين ليکي:

... په دې سلسله کې ټپه يا لنډۍ د پښتو شاعرۍ تر ټولو پخوانۍ نمونه ده چې د پښتون ولس ډېر لرغوني، پاک او سپېڅلي احساسات پکې په يو اغېزناک او ښايسته ادبي رنګ کې ساتل شوي دي.

په لنډيو پسې وروسته نيمکۍ، بګتۍ، چاربيټې او لوبې د ولسي شاعرۍ د ادبي خزانې يوه لويه پانګه ده. په دغو ډولونو کې چاربېته تر ټولو زياته پراخ او خوندور ډول دی.

نوميالی فرانسوي ختيځ پوه ډارمستټر وايي چې چاربېته د پښتنو يو ليکلی تاريخ دی. د دوی د جنګونو او غزاګانو تاريخ په چاربيتو کې نغښتی دی.

له بده مرغه چې ډېرې پخوانۍ چاربيټې له خپلو ويونکو سره يوځای تر تورو خاورو لاندې شوې دي او څه زياته پانګه يې لاس ته نه ده راغلې. ځومره چې ښکاره ده چاربيټې زياتره د نالوستو خلکو له خوا ويل شوي دي، خو ځينې اخوندان او ملايان هم پکې ډېره لويه برخه لري.

د ((تور برېښ)) دکتاب ليکوال د دغو ولسي سندرو د راټولولو او خوندي کولو اهميت په دغو ټکو کې څرګندوي:

۱ـ زمونږ د تاريخ ډېرې پټې او نامعلومې پېښې او د دغو پېښو قهرمانان مونږ ته معلومېږي او د ملي تاريخ له ليکوالو سره مرسته کوي.

۲ـ زمونږ د ادب ډېره قيمتي برخه له ورکېدو او تباه کېدو څخه خوندي پاتې کېږي.

۳ـ د داخلي او خارجي ادب څېړونکو، ژېپوهانو او دکلتور او ملي فولکلور د پلټونکو لپاره د استفادې وړ مواد لاس ته راځي.

٤ـ شاعرانو ته ډېر ښکلي او ښايسته آهنګونه په لاس ورکوي چې خپل نوي فکرونه پکې واچوي.

٥ـ له ولس او عامو لوستونکو سره د ملي احساساتو په روزلو کې مرسته کوي.

تاریخي چاربیتې د ولسي سندرو ډېره غوره برخه ده. دا د ښېتیني تاریخ د لیکلو لپاره د مهمو خامو موادو په توګه پوره ارزښت لري.

د دغو تاریخي او حماسي چاربیتو زیاته برخه د افغان ـ انګلیس د ښلاښلو جګړو ځینې اړخونه مورِ ته راڅرګندوي. فرانسوي جیمز ډارمستټر د افغان انګلیس د جګړو دغه تاریخي چاربیتې خوندي کړي دي. دغه راز یو زیات شمېر دغه ډول ولسي سندرې په ((پښتو سندرې))، ((تور برېښ))، ((ولسي سندرې)) او نورو آثارو کې خوندي شوې دي.

له دغو چاربیتو څخه ((د ډکې غزا)) په نوم د افغان- انګلیس د درېمې جګړې یا د خپلواکۍ د جګړې یوه مشهوره چاربیته د ولسي نامتو شاعر د لالپورې شریف له خوا ویل شوې ده چې یوه برخه یې د ښلګې په توګه دلته راوړو.

لـه هندوسـتانه کاغذونـه راغلـه امیـر صاحـب تـه پریادونـه راغلـه
نـن مـې جګـړه ده لـه کفاره سـره ښلتـون مې نـه پرېږدي له یاره سـره

* * *

امیـر صاحب د جنـګ اختیار وکړ د غـزا نیـت یـې پـه تلـوار وکـړ
سـپه سـالار یـې مقـرر کړلـو پـروت په ډکه ټینګ یـې خیبر کړلو
سـپه سـالار وتـاړه لام ورپسـې پـه هـره ورځ راتـه ګـودام ورپسـې
پـوځ یـې کـم میخزیـن یـې ډېـرو خلکـه حسـاب لـه حـده تېـر و
پـه ښـکارغلي پلټنـې پرېوتلـې لـه انګرېزانـو سـره کښـېوتلې
ورځ د جمعې وه چې جازونه راغله امیـر صاحـب تـه پریادونـه راغلـه
یـو څوګولۍ یې کـړې ګوزار خلکه پـه ډکه یې جوړ کړ دنـدوکار خلکه
مړي زخمیان پراته بې شـماره سـره نـن مـې جګـړه ده لـه کفاره سـره

* * *

سپه سالار یوه چره وخوړه　　خلکه په پونده یې خره وخوړه
په ستنه سپور شو په موټر باندې　　پوځ یې پرېښود په خیبر باندې

ولسي سندرې د موضوع له پلوه په بېلابېلو برخو وېشل شوې دي. د ((ولسي سندرې)) ښاغلی مؤلف یې په دغو برخو وېشي: تاریخي سندرې، جغرافیایي سندرې، قصصي سندرې، اجتماعي او انتقادي سندرې، ټوکي سندرې، وعظیه او اخلاقي سندرې، اړونه او ((تقابلي سندرې)) ویرنې، د مینې سندرې د عشق او محبت سندرې.

د ولسي ادبیاتو له منظومې برخې څخه چې راټېر شو، منثوره برخه یې هم د پاملرنې وړ ده. په منثوره برخه کې یې متلونه، ولسي نکلونه، حکایتونه، افسانې او نور شامل دي.

په پښتنو کې د ولسي نکلونو او کیسو ډېرې په زړه پورې نمونې شته دي. په دغو کیسو کې هم، لکه: د لنډیو او متلونو په څېر د پښتنو د ژوند، هیلو، غوښتنو او ارمانونو انعکاس په ډېره ښه توګه لیدلی شو. موږ په دغو کیسو او نکلونو کې د خپل وخت د پښتنو د ژوند، فکر او نظر، هنر او نورو خواوو ښه مطالعه کولی شو.

په ملي هنداره فولکلوریک اثر کې د دغو ولسي پښتني نکلونو ځینې بېلګې اروابنا د محمد گل نوري خوندي کړې دي، لکه: فتح خان او رابیا، ښادي او بیبو، مرد او نامرد، زبزبانه ښاپېرۍ، موسی جان او ولي جان (یا موسی خان او گلمکۍ)، مومن خان او شیرینو، جلات خان او شمایله، ملا عباس او گلبشره، ظریف خان او مابۍ، خشکیار او شاترینه، قطب خان او نازو، دلی او شهو او آدم خان او درخانۍ.

د پښتو دغه ولسي کیسې لا تر اوسه پورې د ولس په سینو او حافظو کې پرتې دي او له بده مرغه په پوره ډول راټولې شوې نه دي، یوازې یوه کوچنۍ برخه یې راټوله شوې ده. له همدې کبله ښایي ډېرې دغه ډول کیسې او نکلونه هم د راویانو له مړینې وروسته له خاورو سره خاورې شوې وي.

موږ ته لازمه ده چې د خپلو ولسي او فولکلوريکو ادبياتو دغو ټولو برخو ته پوره غور وکړو او د ډېر مهم کلتوري ميراث په سترګه ورته وګورو. د دغو ارزښتناکو کلتوري ميراثونو راټولول، خپرول او پرې خېرنې کول د يو ملت د فولکلوريکو ولسي پانګو د خوندیتوب په معنا دی. له دغو راټولونو او خېرنو به اوسني او راتلونکي نسلونه د دې ولس د ژوند دود، رواجونو، فکر او نظر، تاريخ، کلتور او ادب په هکله معلومات ترلاسه کوي او خېرونکي به ترې د دې ولس د ژوند او ژوند په اړه نوي نوي ټکي راباسي او د دې ولس په ښه پېژند کې به ترې ګټه اخلي.

د متن لنډيز:

ولسي ادبيات، د فولکلور او د يو ملت د کلتوري ميراثونو ارزښتناکه برخه ده. په ولسي ادبياتو کې منظومه او منثوره برخه شامله ده. په منظومو ولسي ادبياتو کې عامې او خاصې سندرې دواړه د پاملرنې وړ دي. په عامو سندرو کې دغه برخې شاملې دي. د مينډو سندرې، د ماشومانو سندرې، د اتڼ نارې، بابولالې، لنډۍ، سروکي، منظوم متلونه، د هوتکو نارې، کاکړۍ، ساندې او نور.

خاصې سندرې دا دي: مقامونه، چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، منظومې کيسې او داستانونه او نور... په منثوره برخه کې يې: متلونه، ولسي نکلونه او حکايتونه او نور ډېر د ارزښت وړ دي.

خرګندونې

فولکلور: يوه لاتيني کلمه ده چې له فولک (خلکو يا ولس) او (لور يا پېژندنې او پوهنې) څخه جوړه ده. له همدې امله فولکلور ته ولسي پوهه هم وايي، فولکلور په خپله ځولۍ کې د يو ولس دودونه، رواجونه او عنعنې، انګيرنې او نظرونه، ولسي ادبيات او نور

ډېر ولسي ميراثونه رانغاړي.

د تاريخ لپاره خام مواد: په دې لوست کې د تاريخ د ليکلو لپاره خام مواد ياد شوي دي. موخه مو ترې دا ده چې کله يو مؤرخ تاريخ ليکي، نو سندونه، مرکې او مصاحبې، فلمونه او تصويرونه ورته د خامو تاريخي موادو په توګه مهم دي چې راټول يې کړي او د همدغو سندونو په رڼا کې د يوې ځانګړې دورې تاريخ وليکي، دغه تاريخي چاپېريټې چې د هماغه وخت د سترګو ليدلي حالات دي، د يوې دورې په تاريخ ليکنه کې د خامو موادو په توګه تاريخ ليکونکي (مؤرخ) ته مهمې دي او پوره ګټه ترې اخيستلی شي.

جيمز ډارمستټر: مشهور فرانسوي ختيځ پوه دی. په ۱۹ عيسوي پېړۍ کې اوسېده. د پښتو تاريخي او حماسي چاپېريټې پې د ((پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کې راټولې کړې او چاپ کړې دي. د پښتو او پښتنو په اړه يې نورې خبرنې هم کړې دي چې د ختيځ پوهانو په بحث کې مو درپېژندلي دي.

د لالپورې شريف: د ننګرهار د لالپورې نامتو ولسي شاعر و.

امير صاحب: غازي امان الله خان

سپه سالار: د ختيځې جبهې قوماندان، سپه سالار صالح محمد خان

لام: لښکر، پوځ

ښکارغلی: په خيبر کې يوه سيمه ده

ميخزين: وسله، تدارکات

فعاليتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته په خپل خپل وار ځوابونه ووايي:

- فولکلور څه ته وايي؟
- ولسي ادبيات په کومو کومو څانګو وېشل کېږي؟

- چاربیټې د ولسي ادبیاتو کوم ډول دی او کومې ځانګړنې لري؟
- ولسي سندرې د موضوع له پلوه په کومو کومو برخو وېشلی شو؟
- فرانسوي ختیځ پوه جیمز ډارمستټر په خپل کوم کتاب کې کوم ډول چاربیټې راټولې کړې او خپرې کړې دي؟

۲ـ زده‌کوونکي دې (په انتخابي توګه له هر کتاره یو یو تن) په وار سره د خپلو ټولګیوالو مخې ته ودرېږي او یو یو تن دې د دې یوې یوې موضوع په اړه خبرې وکړي:

- په پښتو کې د ولسي ادب ارزښتونه
- پښتو لنډۍ په کوم ډول ادبیاتو کې راځي او کوم مقام لري؟
- د پښتو د ولسي سندرو یا د ولسي ادب د منظومې برخې ډولونه
- د پښتو منثور ولسي ادبیات

۳ـ یو یو زده‌کوونکی دې په خپله خوښه د دې لوست د یوې یوې اصطلاح په اړه توضیحات وغواړي، یو زده‌کوونکی دې په خپله خوښه د دې کلمو، موضوعاتو او یا اصطلاحاتو په اړه لنډ لنډ ځوابونه ورکړي. یو څو اصطلاحات یا موضوع ګانې دادي:

الف: تحریري یا لیکلي ادبیات

ب: نا لیکلي یا شفاهي ادب

ج: فولکلوري میراث

د: تاریخي چاربیټې

هـ: ولسي نکلونه

نور اصطلاحات او نورې موضوع ګانې دې شاګردان په خپل لټون سره له متن څخه راوباسي او له نورو ټولګیوالو څخه دې د هغو د معنا او مفهوم په هکله پوښتنې وکړي.

٤ـ زده‌کوونکي دې لکه د یوې کوچنۍ مباحثې یا خبرو اترو په توګه په ادبیاتو کې د (استعارې)، (تشبیهاتو)، (خیال) او (فکر) په اړه په خپلو کې په نوبت سره منظمې خبرې وکړي. دوه تنه شاګردان دې دغه جریان د ښوونکي تر نظارت لاندې وڅاري او بیا دې

همدغه دوه تنه شاګردان د ټولو ټولګيوالو نظرونه راغونډ کړي او د دغو ګډو خبرو اترو ارزونه دې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سيمې او شاوخوا کوم ولسي شاعر په لنډيز سره معرفي کړي او يا دې د کوم ولسي شاعر کوم شعر يا کومه ولسي سندره يا ولسي نکل په کلي- کور کې له چا څخه وليکي او ټولګي ته دې يې له ځانه سره راوړي. په راتلونکي درسي ساعت کې دې يې ټولګيوالو ته واوروي. ښوونکی به دغه ټولې ليکنې او د ولسي شعرونو نمونې له ځانه سره خوندي کړي، که نوې څېره پکې وه چې تر اوسه په مطبوعاتو کې نه وي معرفي شوي، د همدغه زده‌کوونکي په نوم دې کومې مجلې يا جريدې ته د چاپ لپاره واستوله شي.

په لوړو غرو د خدای نظر دی
په سر يې واورې وروي چاپېر ګلونه
په اصل څوک نه سړی کېږي
سړی هغه دی چې يې خوی د سړو وينه
په پت کې تور مسلي ښه دی
بې پته يار که شهزاده شي څه يې کړمه

د ښکارندوی بولله

ـ په پښتو کې مو کومه بولله یا قصیده اورېدلې ده؟

ـ د لرغوني پښتو ادب څومره شاعران پېژنئ؟

په پښتو لرغوني ادب کې د ښکارندوی بولله (قصیده) ډېر شهرت لري.

تاسو د پښتو د نورو ټولګیو په لوستونو کې د لرغوني ادب په هکله ډېر څه لوستي دي. دادی په دې لوست کې د ښکارندوی دغه ارزښتناکه بولله یا قصیده لولئ او د شاعر په اړه يې بشپړ معلومات ترلاسه کوئ.

ښکارندوی د پښتو لرغونې شاعرې یوه وتلې څېره وه. هغه په شپږمه هجري پېړۍ کې په غور کې اوسېده. محمد هوتک په پټه خزانه کې د هغه د ژوند لنډ حالات لیکلي او د هغه بوللـه يې په خپل کتاب کې رانقل کړې ده. په ((پټه خزانه)) کې د هغه په اړه لولو:

((ذکر د ښکارندوی علیه الرحمه چې د غور و. پوه شه په دې چې شیخ کټه متي زي رحمة الله علیه کښلي دي، په کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې ((په تاریخ سوري)) کې دي چې ښکارندوی مېشته د غور و او کله کله په غزنه او بُست کې هم اوسېدلی. پلار يې احمد نومېد او د غور د فېروز کوه کوټوال و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدّنیاوالدّین محمد سام شنسباني په پادشاهۍ کې مخور او د درناوي خاوند و او هغه وخت چې هغه سلطان پر هند یرغل کاوه، ښکارندوی چې شاعر او عالم سړی و، هم د هغه سلطان په لښکر کې و او هسې وایي چې ښکارندوی په مدح کې د سلطان محمد سام او سلطان غیاث الدین غوري د ستاینې قصیدې لري چې بوللې دي. محمد ابن علي وایي چې ما په بُست کې د ده د بوللو غټ کتاب ولیدئ او له هغه څخه مې دغه بوللـه چې د محمد سام علیه الرحمه ستاینه ده، وکښله.))

په پټه خزانه کې د ښکارندوی راغلې بوللـه (قصیده) دا ده:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړه سینګارونه
بیا يې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلسان زمردي واغوسته غرونه
د نیسان مشاطې لاس د مچېدو دی
مرغلرو باندې وښکلل بڼونه
د غټولو چنډې خاندي و ریدي ته
زرغونو بڼو کې ناڅي زلمي جونه
لکه ناوې چې سور ټیک په تندي وکا
هسې وګانل غټولو سره پسولونه

مـــرغـــلـــرې چـــې اورو وخـــونـــو لـيـه
پـــه ځـــلا يـــې شـــوه رانـــه خـــپـــاره دښـتـونـه
زرغـــونـــو مـځـکـو کـــې ځـل کـا لـکـه سـتـوريـه
چـې پـر هـسـک بـانـدې ځـلـېږي سـپـيـن ګـلـونـه
سـپـيـنـې واورې ويـلـېـده کـانـدي بـهـېږي
لـکـه اوښـــې د مـيـن پـــه ګـرېـوانـونـه
هـــر پـلـو رڼـــې والـــې بـهـانـدې خـانـدي
لـــه خـوښـيـه ســر وهـــي لـــه سـيـنـګـړونـه
هـــر پـــلـــو د ګـــلـــو وږم دی لـونـلـی
تـــه وا راغـــلـــه لـــه خـتـنـه کـاروانـــونـــه
د مـسـيـح پـه پـو بـه مـــړو ژونـــدون بـيـامـونـد
پـســرلـی مـګـر مـسـيـح شـــو پـــه پـوکـړنـه
لـــه مـــړو خـــاورو يـــې آغلی ګـل راويـوسـت
وچ بـيـديـا او غـــر يـــې کـــړلـــه جـنـتـونـه
ســړی جـاجـي چـې رامـشـت کـړ رامـشـتـګـرو
ګـهـيـځ چـونـې چـې پـه بـن وکـــا ږغـونـه
پـه بـربـن چـې ږغ د چـونـيـو نـغـوږېـده شـي
تـــه وا چـنـدی ســره پـيـــودي اشـلـکـونـه
د زلـمـــا ټـاپـــی راغـــلـــی پـــر جـنـډيـو
لـکـه پـېـغـلـه غـوټـی کـانـدي مـکـېـزونـه
د پـوپـلـو مـخ ســور کـــړی پـســرلـي دی
يـــو د بـــل پـــه غـــاړه اچـــوي لاسـونـه
د هـنـدارو پـه څـېـر غـرونـه سـپـيـن وړنـګـن دي
چـې پـر واورو بـانـدې ځـل وکـــا لـمـرونـه

په غورځنګ غورځنګ له خولې ځګونه باسي
لکه شنې هاتي شنې اکاندي سيندونه
نه به چونې په ستايه د جنډو مورې شي
نه به مورې شم د سلطان په صفتونه
د شنسب د کهاله ختلی لمر دی
د پسرلي په دود ودان له ده رغونه
د شندو اورو يې درست ايواد زرغون کړ
له قصداره تر ديبله يې يونونه
په زابل چې د بري پر نيلي سپور شي
په لاهور يې د مېړانې ګوزارونه
نه يې څوک مخ ته دري د ميرځمنو
نه يې توري ته ټينګېږي کلک ډالونه
د اسلام د دين شهاب د نړۍ لمر دی
تور ستهان يې کړ رښا په جهادونه
هره پلا چې دی پر هند و سند يرغل کا
رښوي توره نړۍ په شهابونه
په پسرلي چې يې تېرون په اټک وکا
غاړه غاړه يې تری شوللە زړونه
نه به ده غوندې رونې ستوری په هسک ځلي
که څه پورته شي له غوره ډېر مېړونه
نه به راولي جګړن د سيند په لوړې
نه به بري څوک د هند خپاره شهرونه
نه به څوک زلمي د غور سره راغونډ کا
د داور توري به چېرې کا ځلونه

يـو خـاونـد شـهـاب الـديـن دی چـې يـې وکـا
پـه هـر لـوري هـر اړخـواد تـه يـرغـلـونـه
پـه جـوړو جـوړو جـګړن يـې هـنـد تـه يـون کا
چـې د غـور بـادار هـمـت وکـا زغـلـونـه
نـن پـه سـيـنـد بـانـدې تـېرېږي يـرغـل کـانـدي
پـه پـرتـم يـې زمـري ريـږدي پـه ځـنـګـلـونـه
څـپـان سـيـنـد يـې هـم لـه ډاره ايـلايـي کا
پـر اوږو وړي د غـوريـانـو ښـه ايـړونـه
پـه هـر کـال اټـک د ده ښـه راغـلـی کـانـدي
غـوړوي پـه ځـنـډو خـپـل پـاسـتـه سـالـونـه
پښتونخوا ښکلي ځلمي چې زغلي هند ته
نـو آغـلـيـه پـېـغـلـې کـانـدي اتـڼـونـه
زرغـونـې خـتـې اخـيـسـتـې وي دې غـرونـو
بـن بـيـديـا هـم پـسـولـلـي دي ځـانـونـه
هـر ګـهـيـځ چـې لـمـر ځـرکـېږي لـه خـاتـيـځـه
څـو چـې يـون کـا د لـويـديـځـيـه پـه ځـنـډونـه
کـه بـريـځـر وي، کـه غـرمـه وي، کـه بـرمـل وي
کـه لـرمـل، کـه لـمـر لـوېـده، کـه تـرمـلـونـه
د شـهـاب جـګـړن بـه نـه کـښـېـنـي لـه زغـلـو
نـه بـه پـرېږدي دا زلـمـي خـپـل بـهـيـرونـه
زمـری کـلـه کـاږي ځـان لـه يـرغـلـګـريـو
څـويـې نـه کـا مـات مـټـونـه ورمـېږونـه
يـا بـه جـګ کـا د بـريـو ږيـی هـنـد کې
يـا بـه پـرېږدي هـم پـه دې چـاره سـرونـه

یـــا بـــه وران کـــا بـــودتـــونـــونـــه د بـمـبـنـو
یـــا بـــه ســـره کـــانـــدي پـــه ویـــنـــو ایـــوادونـــه
پـــه رڼـــا اوســـپ تـــه تـــل د دیـــن شـهـابـه
نـــوم دې تـــل و پـــر دریـــځ پـــه نـمـزدکـونـه
څـو رانـــه شـــي ســتـا پـــه تـــوره د هـنـد لـوریـه
څـو چـې نـشـت کـــړې لـه نـــړۍ نـه بـودتـونـونـه
ســتـا پـه زړبـرمـه دې خـاونـده لـــوی څـښـتـن وي
مـــوږ خـــو ســتـا پـــه مـرسـتـه یـــو نـــه څـــو چـــې یـونـه

د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې د دې قصیدې په هکله ښه بحث شوی دی او داسې لیکل شوي دي.

د ښکارندوی دا قصیده د پښتو ادب یو شهکار دی او د شاعر مهارت او استادي او د قریحې غښتلوالی او سپېڅلتوب ځنې ښکاري. لومړی مزیت چې په دې قصیده کې لیدل کېږي، د کلام سلاست، بلاغت او رواني ده. شاعر په ډېر مهارت خپل مقصد په ساده عبارت ادا کوي. ډېر پښتو نادر لغات او مواد پکې شته، دا لغات موږ ته دا راښيي چې پښتو خورا پراخه ژبه وه او اوس یې ډېر پخواني کلمات له رواجه لوېدلي دي، لکه: ختیځ، لویدیځ، لرمل، برمل او نور... ښکارندوی چې په دې قصیده کې د پسرلي کوم ښکلی منظر تصویر کړی دی، د وطن له ښکلیو دښتو او غرو څخه یې الهام اخیستی دی. له دغې بوللې څخه چې د ښکارندوی له دیوانه پاتې ده، موږ ته رامعلومېږي چې شاعر د ادبي فنونو او بلاغت په اساسونو کې هم پوخ و او د ده شعرونه له ښکلو تشبیهاتو او استعارو ډک دي.

د متن لنډیز:

ښکارندوی د غور اوسېدونکی و او د پښتو د لرغونې شاعرۍ یوه مخکښه څېره ده. په شپږمه هجري پېړۍ کې د سلطان شهاب الدین غوري په واکمنۍ کې یې د درناوي مقام درلود او هلته پوره مخور و. له دیوان څخه یې یوازې یوه بولله (قصیده) د پټې خزانې په روایت تر موږه رارسېدلې ده.

دغه (٤٥) بیتیزه قصیده ډېره پخه او په روانه او خوږه پښتو ویل شوې ده. شاعر پکې د هغه وخت ډېر داسې لغتونه خوندي کړي دي چې اوس یې خلک نه کاروي. له دې کبله د پښتو د معنوي ذخیرې او پانګې له مخې هم مورِ ته ډېره ارزښتناکه ده. د ادبي فنونو او ښکلاوو له مخې هم دغه بولله د ډېرې ستاینې او ارزښت وړ ده.

څرګندونې

لرغوني پښتانه: دغه کتاب د پټې خزانې په روایت د شېخ کټه په قلم لیکل شوی دی. پټې خزانې له دغه اثر څخه ډېره استفاده کړې ده. په دې کتاب کې هغه په ډېر درناوي یادېږي، لکه: ((نقل کا زبدة الواصلین شیخ کټه متي زی غوریاخېل په خپل کتاب ((لرغوني پښتانه)) کې چې دی نقل کا له ((تاریخ سوري)) څخه...)) دغه کتاب اوس ورک دی.

تاریخ سوري: ((تاریخ سوري)) هم هغه کتاب دی چې د پټې خزانې د روایت له مخې ترې په ((لرغوني پښتانه)) نومي کتاب کې ډېره استفاده کړې ده. لیکوال یې محمد بن علي البستي و. دغه کتاب هم اوس ورک دی.

سلطان محمد سام شنسباني (سلطان شهاب الدین) له ٥٦٩ څخه تر ٦٠٢ هـ.ق. پورې د غور او شاوخوا پاچا و چې په معز الدین هم مشهور و او ښکارندوی یې په دربار کې مقرب او د درنښت وړ و. د هند په فتوحاتو کې هم ورسره و، دغه بولله یې هم د هغه په ستاینه کې ویلې ده.

سلطان غیاث الدین غوري: دی هم د غوري سلسلې واکمن و او ویل کېږي چې ښکارندوی یې ستاینه کړې ده، خو هغه غزلې اوس زمونږ په لاس کې نشته.

قصدار: اوس دغه سیمه په بلوچستان کې واقع ده او خضدار یې بولي.

دیبل: دغه سیمه اوس د سند په وادي کې پرته ده او هلته یوه سمندري بندرګاه وه.

داور: د زمینداور سیمې دي چې دلته یوازې د داور په ښه راغلی دی.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د ښکارندوی بوللـه په چوپه خوله او دقت له ځانه سره ولولي. ستونزمن لغتونه او بیتونه دې له ځانه سره یادداشت کړي. بیا دې په نوبت یو یو زده‌کوونکی خپل ستونزمن لغتونه یا بیتونه خپلو ټولګیوالو ته په لوړ غږ ووایي. د ټولګي له منځ څخه دې بل زده‌کوونکی په خپله خوښه ځواب ورته وایي. که په ټولګي کې هیچا د ستونزمنو برخو ځواب پیدا نه کړای شو، ښوونکی به یې ستونزې حلوي.

۲ـ د ښکارندوی د بوللې درې درې بیتونه دې په لوړ غږ د یو یو کتار زده‌کوونکي په نوبت سره ووایي، نور به ورته غوږ غوږ وي.

۳ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- ښکارندوی د کوم واکمن په ستاینه کې شعرونه لیکلي دي؟
- نور کوم مشهور قصیده ویونکي پېژنئ، نومونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

د ښکارندوی دغه بوللـه یو ځل بیا په خپلو کورونو کې په دقت ولولئ او په اړه یې دوه مخیزه لیکنه وکړئ. په بله ورځ یې خپلو ټولګیوالو ته واوروئ.

په شعر کې قافیه

تاسو د تېرو ټولګیو په پښتو او دري کتابونو کې د بدیع او بیان د بېلابېلو برخو په هکله یو لړ مطالب لوستي دي. په دې لوست کې تاسو ته (قافیه) په یو څه مفصل ډول درپېژنو.

د پښتو شاعرۍ په چوکاټونو کې په غزل، قصیده، مثنوي او نورو بېلابېلو ډولونو کې (قافیه) د ارزښت وړ برخه ده. یوازې په آزاده شاعرۍ کې دې برخې ته پاملرنه ضرور نه ده. په کلاسیکو او عنعنوي شعري فورمونو یا چوکاټونو کې قافیه ډېره مهمه وندې لري. دلته پرې خبرې کوو.

مخکې له دې چې د قافيې په اړه خبرې وکړو، دغه غزل ولولئ. په غزل کې به په اټکلي توګه د قافيې لټه وکړئ. وروسته بيا د قافيې په اړه له زده‌کوونکو سره غږېږو.

د کاظم خان شيدا غزل په دې ډول ده:

د شبنم دانه که تخم شي د ګلو — زړه به سوړ په ديدن نه شي د بلبلو
چې يې نشته لکه ګل بنه رخسارونه — خوک به څه کا توري زلفې د سنبلو
په څه شان درته بيان سوې طالع کړم — لکه نمر زما جبين دی د داغلو
معطل په عارضه د شام غريب دی — که مې زړه په حلقه بند شو د کاکلو
د آسمان په شانې تېز د فتنو تېغ کړې — صبح و شام ګرځې بنکاره په سرو منګلو

د دريابِ له سرد جوشی د حباب زړه چوي
شيدا قطع د اميد بويه له خپلو

په دې غزل کې يوازې قافيه را تر سترګو کېږي. په غزل کې بايد د لومړي بيت (مطلع) دواړه نيم بيتي هم قافيه وي او د نورو بيتونو دويم نيم بيتي ورسره هم قافيه کېږي. په دې غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو، کاکلو، منګلو، خپلو قافيې دي، دې ته د قافيې کلمې هم ويل کېږي. په دې غزل کې له قافيې وروسته، رديف نه تر سترګو کېږي، خو د کاظم خان شيدا په دې بله غزله کې بيا قافيه او رديف دواړه شته دي:

هېڅ نقصان د ساده حسن و جمال نشته — د آفتاب په رخسار هم خط و خال نشته
چې بدل يې په کچکول د مهتاب خوان کړ — اعتماد د زمانې په کمال نشته
نښلولی زمانې په کوم سبب يم — لکه ژبه خود زما پر وبال نشته
د کجل لکی يې ګوره شوخې سترګې — په دا هسې خوبی شاخ د غزال نشته
هره لار يې اژدها دی جهان نغري — و بورجل ته يې د هر چا مجال نشته
چې ګره يې د کوکب د کار وانه کړه — ولې نه وايې ناخن د هلال نشته
افروخته وي پکې تل د حسن شمع — د خاطر غوندې فانوس د خيال نشته

شيدا ګوره هر طرف ګلګونې اوښې
هېڅ خندا په دا بهار کې امسال نشته

په دې غزل کې: جمال، خال، کمال، بال، غزال، مجال، هلال، خیال او امسال قافیې او ((نشته)) د دې غزل ردیف دی چې په نیم بیتیو کې له قافیې سره نښتی او له قافیې وروسته تکرارېږي. په دې توګه په دغو شعرونو کې قافیه لازمي ده، خو ردیف لازمي نه دی. قافیه او ردیف غزل، قصیدې او نورو ته آهنګ او موسیقیت ورکوي او د وزن په څنګ کې د دوی شتوالي شاعري په سندریز ښایست سنباله کړې ده.

خو قافیه څه ته وایي؟

قافیه هغه یو ډول (یا سره ورته) یا همغږې کلمې دي چې د مصراع په پای کې راځي او تکرارېږي. په قافیه کې مهمه خبره د همغږې ده، هغه کلمې چې دغه همغږي پکې مراعت شوې وي، د قافیې کلمې بلل کېږي. په پورتني لومړني غزل کې: ګلو، بلبلو، سنبلو، داغلو او نور... په دویم غزل کې: جمال، خال، کمال، بال او نور د قافیې کلمې دي.

د قافیې توري بیا د کلمو هماغه برخه ده چې همغږي جوړوي، په پورتني لومړي غزل کې (لو) او په دویم غزل کې (ال) د قافیې هماهنګه (همغږه) برخه ده او له همدې امله یې د قافیې توري بولي.

د (قافیه) لیکوال په دې اړه وایي:

((قافیه عربي کلمه ده، په لغت کې وروسته ته وایي، په اصطلاح کې هغه علم دی چې د دورونو له وروستیو هم آهنګیو (همغږیو) څخه بحث کوي. یا په بله وینا د بیت د پای کلمه چې شعر وربانديې ختمېږي او اعاده یې په ورپسې بیتونو کې لازمه وي، قافیه بلل کېږي. د نظم اساسي رکن وزن دی او قافیه د شعر اساسي رکن نه ګڼل کېږي، بلکې قافیه د نظم یو عارضي رکن دی، ځکه موږ په ډېرو ژبو کې داسې شعرونه ګورو چې قافیه نه لري (لکه آزاد او سپین شعرونه)).

د نظم د ((دورونو)) په اړه باید ووایو چې: دور په لغت کې پېر، دوران، حرکت، خرخېدنه، د یوه شي پر خپل ځای حرکت او ګرځېدنې ته وایي، په اصطلاح د بیت یا نظم له پیل څخه د لومړي هماهنګۍ تر پای پورې یو دور دی، په مصراع او غیر مصراع بیتونو کې دورونه توپیر پیدا کوي.

که د یو بیت هره مسره (نیم بیتي) قافیه ولري، نو دا بیت له دوو دورو څخه جوړ شوی

دی او مصراع بیت دی، که د یو بیت هماغه وروستی مسره قافیه ولري نو دا بیت یو دور لري او غیر مصراع دی. ردیف هم په دور کې راځي. د قافیې او ردیف توپیر په دې کې دی چې قافیه تر پای له همغږو (هم آهنګو) تورو او غږونو څخه جوړه وي او معناییز یووالی نه لري، خو ردیف تر قافیې وروسته په هماغه یوه لفظي او معناییزه بڼه بیا بیا راغبرګږي. په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې قافیه لازمي او ردیف لازمي نه وي، خو د همغږۍ د تکرار او ښکلا لپاره راځي.

((روي)) د قافیې هغه توری دی چې له هغه پرته د قافیې همغږي نه راځي. دا په حقیقت کې د قافیې د همغږۍ د برخې (کلمې) لومړی توری وي.

په لومړني غزل کې (ل) خپلواک توری دی، خو ورپسې نښتی د (و) توری راځي.

د حرکت له مخې روي دوه ډوله دی:

۱ـ مطلق روي: که د روي توری حرکت ولري، مطلق روي ورته وایي.

۲ـ مقید روي: که د روي توری حرکت ونه لري، مقید روي ورته وایي.

هغه قافیه چې ردیف ورپورې نه وي نښتی، مجرده قافیه یې بولي.

د ((قافیه بندۍ)) یا قافیه جوړونې اصطلاح د یو شمېر هغو ناظمانو لپاره کارول کېږي چې په خپلو نظمونو کې د قافیې کتارولو ته پاملرنه کوي او د شعر هنري او شاعرانه خواوو ته پام نه اړوي. د داسې منظومو ویناوو په اړه کره کتونکي د دې لپاره انتقاد کوي چې ځینې ناظمان یوازې د قافیو د کتارولو او سر پر سر راوړلو مهارت لري، خو د خپل شعر هنري جوهر او ارزښت ته لږه پاملرنه کوي.

قافیه د کلاسیکو شعرونو د چوکاټونو لپاره ضروري ده، په دې توګه:

ـ په غزل کې د لومړي بیت دواړه مسرې (دواړه نیم بیتي) هم قافیه وي او د نورو بیتونو وروستني نیم بیتي یې باید له مطلع سره هم قافیه راشي. په قصیده کې هم همداسې ده.

ـ په څلوریزه کې هم د لومړي بیت دواړه نیم بیتي هم قافیه وي او د دویم بیت دویم نیم بیتي همدغه قافیه اخلي.

ـ په مثنوي کې هر بيت خپله خپله قافيه لري، يعنې دا چې د يو بيت دواړه نيم بيتي بايد خپله ځانګړې قافيه ولري، خو په عمومي توګه ټوله مثنوي واحد وزن او څېې لري.

د قافيې په هکله د خپل دې بحث په پاى کې د پښتو د نوي او معاصر غزل د نومیالي شاعر او غزلبول امير حمزه شينواري يو غزل راوړو. په يو شمېر اوسنيو غزلو کې په قافيه پسې تړلى رديف يو څه اوږد راځي او د غزل عمومي آهنګ او موسيقۍ ته ښکلا وربښي. د استاد امير حمزه دغه غزل له قافيې سره نښتى همداسې يو رديف لري:

راشـه مـروره چـې بـيـا روغـه سـره وکـړو نن ښه ده له دې چې سبا روغـه سـره وکړه
زور د مينې ګوره، که څو روغه زموږ نه وي يـو ناڅاپه مـوږ پـه خطا روغـه سـره وکـړو
بـې د زړه، د زړه لـپـاره چـرتـه آېينه وي ځـه چـې لـه ريـبـاره جـدا روغـه سـره وکـړو
خاندو به سحر غوندې خپه يو که خوشحاله بـس لکه تـيـاره او رڼـا روغـه سـره وکـړو
ښکليه د رقيب په خاموشۍ کې مالګه نشته خوښه که وي ستا چې په دا روغه سره وکړو
پسته به قصې د زړه چاودون لکه د ګل کړو ځـه چـې د بلبل پـه نـوا روغـه سـره وکـړو
اوښکې د تا اوښکې زما، بيا دواړه موسکي شو بيا په دې بربښنا او ځلا روغـه سـره وکړو

برند کتل د تا وو، اسويلي د حمزه ښکليه
ځـه چـې د بـلا او بـلا روغـه سـره وکـړو

د متن لنډيز:

د شعر په منظومو ډولونو او چوکاټونو کې (قافيه) خپل خاص ځاى لري. قافيه هغه سره ورته او همغږه کلمې او توري دي چې د نظمونو د بيتونو په پاى کې راځي او تکرارېږي. د قافيې توري د کلمو هماغه برخه ده چې په يو نظم کې همغږي جوړوي.

په ځينو نظمونو کې قافيه له رديف پرته راځي او په ځينو نظمونو کې په قافيې پسې د رديف برخه هم وي. رديف په يو واحد نظم کې له هرې قافيې سره په ورته ډول تکرارېږي. قافيه او رديف د يو نظم د آهنګ او موسيقۍ د په زړه پورې والي او ښکلا لپاره مهمه برخه ده.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې د ښوونکي دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- د کاظم خان شیدا د لومړنۍ غزلې قافیه کومه ده؟
- د دویم غزل قافیه کومه ده؟
- د قافیې او ردیف له مخې د لومړي او دویم غزل ترمنځ څه توپیر شته؟
- قافیه څه ته وایي؟

۲ـ ټول زده‌کوونکي دې د کاظم خان شیدا او امیر حمزه شینواري غزلونه په وار سره ولولي. بل زده‌کوونکی دې د هغه په نظر د سختو او ستونزمنو لغتونو د معنا پوښتنه وکړي، د هر زده‌کوونکي چې یې معنا زده وه، لاس به جګوي او ځواب به ورکوي. د ښوونکي په تایید به یې معنا په خپلو کتابچو کې لیکي.

۳ـ درې تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعاتو خبرې وکړي:

- په کلاسیکو شعري چوکاټونو کې د قافیې ارزښت
- ردیف څه ارزښت لري؟
- قافیه بندي یا قافیه جوړونه ولې کره کتونکي انتقادوي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شاعر شعر ولیکي او په هغه شعر کې دې قافیې او ردیفونه په جلا رنګونو وښیي. سبا ته دې پرې په لنډیز سره په ټولګي کې خبرې وکړي.

ادبيات د اسلام د سپېڅلي دين له نظره

د ((ادب)) کلمه ېېلا ېېلې معناګانې او تعبيرونه لري. چا د نفس تاديب او تهذيب بللی او چا د انساني معارف او تجربو زده کړه. ادب په عام مفهوم د انساني ښېګڼو ټولګې ته ويل کېږي، خو په ځانګړې معنا، ادب يا ادبيات هغه وينا ته ويل کېږي چې په هنري اغېزمن قالب کې د انساني افکارو، احساساتو او تجربو تعبيروونکې وي. د ((ادب)) کلمه د انساني تاريخ له تګلوري سره يوځای د لوړو، ژورو او ډېر اوږد واټن په وهلو وروستيو پېړيو ته رارسېدلې ده. نن که د چا غوږ ته د ((ادب)) کلمه رسېږي، نو په عام ډول ترې د ((شعراو نثر)) په برخه کې د انسان د ذهني انځور معنا اخيستل کېږي.

ادب خير ښېګڼې او ټولو لوړو ارزښتونو ته د انسان رابلل او له بدو کارونوځخه د هغه منع کول دي. نېکو او ښو کارونو ته پام اړول او په دې لاره تلل د ادب معنا ځرګندوي. د اسلام ستر پيغمبر د ((ادب)) د کلمې دريځ په ډېرو خوږو الفاظو بيان او ډېر ښکلی انځور کړی دی: [ژباړه: قرآن د ځمکې پر مخ د خدای تعالی له خوا خلکو ته د ادب (بلنځای) دی. له دې بلنې ځخه زده کړه تر لاسه کړئ.] په دې توګه ((ادب)) او ((ادبيات)) د اسلام په قاموس کې لوړ دريځ لري.

د ((ادب)) لغوي معنا پوهه،فرهنګ،معرفت، غوره لاره، ښه خوی ده. د ((ادب علم)) هغې پوهې ته ويل کېږي چې د هغې په لاسته راوړنه يوشخص کولی شي سم او ښه شعر ووايي اوښکلی نثر وليکي، سمه او ناسمه خبره يوتر بله توپيرکړي.

د پورته تعريفونو له مخې د ادب د ډګر پوهان د ادب په تعريف اومفهوم کې دوه توکي ډېر اړين بولي چې مفکوره او فني چوکاټ يا مضمون او هنري بڼه ده. په دې لوست کې د اسلام د سپېڅلي دين له نظره د ادبياتو پر ارزښت او اهميت خبرې کوو.

_ ستاسو په اند ځرګند بيان او شعر د انسان پر ذهن څه اغېز کوي؟

په اسلام کې د ادب دریځ

یو شمېر لیکوالو او پوهانو اسلامي ادب د اسلامي نړۍ لید له لوري د ادیب پر وجدان د ژوند، هستۍ او انسان د غبرګون هنري تعبیر څرګند کړی دی. دلته غواړو د اسلامي ادب پر تګلوري اوخوځښت لنډه کتنه وکړو:

هغه مهال چې د نړۍ پر هسک د اسلام ځلند لمر راوخوت، عربي ادبیات په (شعر، نثر او وینا) کې لوړې پوړۍ ته رسېدلي وو. شعر او وینا پر عربو هغومره زیات ژور اغېز درلود چې پر روح، روان او د ژوند پر ټولو برخو یې برلاسی شوی و. خدای تعالی د خپلې ارادې او حکمت له مخې د عربو منکرو شاعرانو او ادیبانو ته بلنه ورکړه چې د قرآن د یو ډېر کوچني **سورت** په څېر یو **سورت** راوړي، خو هغوی په دې کار ونه توانېدل: [ژباړه: او که تاسې د هغه کتاب په اړه شکمن یاست چې موږ خپل بنده ته نازل کړی، نو د هغه غوندې یو سورت راوړئ ... البقره سورت: ۲۳]. داکار له یوې خوا د الهي کلام د اعجاز د اثبات او وروستني پیغمبر د رښتینولۍ تأیید او تاکید لپاره د عربو ویناوالو او پوهانو ننګونه وه، له بلې خوا یې اسلام ته د فصیحې وینا او لوړو ادبیاتو ارزښت او اهمیت څرګند کړ.

لوی خدای جل جلاله د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ ته لارښوونه وکړه چې د وینا پر وسلې ((د قرآن پر کلمې)) له مشرکینوسره جهاد پیل کړي. [ژباړه: د قرآن (په وسله) له هغوی سره په ستر جهاد، جهاد وکړه: د فرقان سورت، ۵۲ آیت] د عربو په فکري او ټولنیز ژوند کې شعر او وینا زیات اغېز درلود. له همدې امله له مشرکینو سره د مبارزې او مقابلې په ډګر کې د اسلام د ستر پیغمبر شاعران او ویناوال پر خپلو سیالانو برلاسي کېدل. په یوه فکري او ادبي مبارزه (شعر او وینا) کې د تمیم د لویې قبیلې د پلاوي مشر، اقرع بن حابس اعتراف وکړ او ویې ویل: ((په پوره باور دا سړی (پیغمبر ﷺ) منصور او تأیید شوی دی، ځکه ویناوال یې زموږ د ویناوالو په پرتله څرګند غږیږي او شاعر یې زموږ له شاعر څخه تکړه دی.)) هغه له خپل قوم سره یوځای د اسلام په سپېڅلي دین مشرف شو.

په دې ډول شعر او ادب د نبوت په پېر او له هغه راوروسته د راشده خلفاوو په زمانه کې د اسلام د زده کړو او ایماني اخلاقوپه سیوري کې پر مخ لاړ. د اسلام د صدر د پېر د ادیبانو او شاعرانو په زړونو کې یې ځای ونیو. د هغوی په شعرونو او اثارو کې د حماسي قصیدو، اسلام ته د بلنې، د اسلامي ارزښتونو پر ویاړنې، د ستر پیغمبر پر صفت او نعت، د اسلام د شهیدانو په ویر، د الله ﷻ

پر نعمتونو د شکر او نورو بڼو وځلېد. په دې پراوکې د جاهليت د پېر د شعر او ادب مضمون چې پر مال او شتو، نژاد او قبيلو ويارنه وه او لوڅ او لغړ غزل پکې دود درلود، له منځه ولاړ او ځای يې نيکو اخلاقو او انساني او اسلامي لوړو ارزښتونو ونيو. ادب او هنر د اسلامي تمدن په لمن کې د انساني لوړو ارزښتونو په توګه وده وکړه او د اسلام او بشري تمدن پر مخ داسې څرګند او ښه وځلېد چې په فرهنګي ډګر او فرهنګي زېرمو کې د انساني بريالو او ويارنو څه ويل له اسلامي ادب او هنر پرته ناشوني او ستونزمن کار و. له بده مرغه دې دود او لاړې د تاريخ په اوږدو کې خپل اصلي تګلوری بدل کړ. د اسلامي ادبياتو د کمزوري کېدو له امله هنر او ادب زياتره انساني لوړ ارزښتونه له لاسه ورکړل. اوس د دې مهال رارسېدلی چې پر هغې يو ځل بيا له سره غور وشي، ترڅو خپله لاره بيا مومي او په خپلې اصلي څېرې او بڼې د هنر او ادب ډګر ته راووځي.

د اسلامي ادب ځينې ځانګړتياوې:

په راوروسته پېړيو، په تېره بيا د شلمې پېړۍ په پيل کې د کلاسيک، رومانتيک، ريالېستي، ليبرالي ... ادبياتو په څېر بېلا بېل ادبي مکتبونه رامنځته شول. دا ادبي مکتبونه هر يو خپلې ځانګړتياوې لري، چې د هماغه ډلو ټپلو عقېدې او نظريې خپروي، ځکه ادب او هنر د عقيدو او مختلفو فلسفي افکارو د خپرلو وسېله ده.

د اسلامي ليکوالو او پوهانو له مخې اسلامي ادبيات هم خپلې ځانګړتياوې لري او په دې توګه له نورو ادبي مکتبونو سره توپير پيدا کوي.. دا ځانګړتياوې له اسلامي عقېدې اوفکر څخه سرچينه اخلي تر هغه چې د اسلامي ادبياتو صفت بياموميِ.

اسلامي ادب زياتې ځانګړتياوې لري. يو څو يې لاندې راوړل کېږي.

۱ـ عقيدوي او اخلاقي مسؤوليت

د اسلامي ادبياتو لومړنۍ ځانګړتيا د ((مسؤوليت)) منل دي. په دې معنا چې اسلامي ادب د اسلامي عقيدې پر بنسټ ولاړ دی او انسان، هستۍ او ښکلا ته د اسلامي نړۍ لېد له لوري ګوري اوهمدا فسلفه يې بنسټ جوړوي.

۲ـ دنده او رسالت

اسلامي ادب څرګنده موخه اوهدف لري چې د اسلام له حقيقت څخه سرچينه اخلي. يعنې مسلمان شخص داسې وينا او عمل نه کوي چې په هغې کې د چاګټه او موخه نغښتې نه

وي. مسلمان ادیب نه غواړي خپل وخت خوشې له لاسه ورکړي او یا د بل چا وخت بې ګټې تېر کړي.

۳ـ بشپړتیا اوهراړخیزوالی

اسلام انساني نفس او روان ته هراړخیزه کتنه کوي او په دې باور دی چې انسان له بدن او روح دواړو څخه جوړ دی. په دې توګه اسلامي ادب د انسان ټولو اړخونو ته پام کوي او تر ارزونې لاندې یې نیسي چې په هغه کې انسجام، توازن او همغږي رامنځته کړي.

٤ـ رښتینولي

اسلامي رښتینولي د لویدیځ د ریالیزم د ادبي مکتب په څېر نه ده چې انسان د مادیت په تنګ چاپېریال کې ساتي او انساني ژوند د هغه د زمان او مکان په ژوروالي او اوږدوالي کې له یاده باسي. بلکې د اسلامي ادب رښتینولي انسان د هغه د کمزورو اړخونو او نامنلو کړنو سره یوځای په پام کې نیسي، خو دا حالتونه د لوېدیځ ریالیستي ادب په څېر تلپاتي نه ګڼي. ځکه د اسلامي ادبیاتو له مخې د انسان کمزوري او کړلېچ د تکامل وړ دی او هنر په دې برخه کې بنسټیزه او مهمه ونده لري.

٥ـ رغندتوب او مثبت لوري ته کتنه

د اسلامي ادب بله ځانګړتیا مثبت لوري ته د انسان کتنه او مخ پر ودې فعالیت دی. د دې ځانګړتیا اصلي ریښه د اسلام په اصلي مبادي کې نغښتې ده، ځکه اسلام د انسان کمزوري، ښوېدل او ګناه کول مني، لکه: چې الله تعالی ﷻ فرمایلي دي: [ژباړه: انسان کمزوری پیدا شوی دی. النساء: ۲۸] خو له دې ټولو کمزورېو او ګناهونو سره سره بیا هم اسلامي ادب په دې حالت کې د انسان لاس نیسي او د کمزوری او نهیلی له کندو یې راباسي او د پیاوړتیا او نېکمرغۍ په لور یې بیایي.

ادب د فضیلت په خدمت کې

اسلام ((ادب د ادب لپاره)) او ((هنر د هنر لپاره)) څرګندونې نه پېژني، بلکې هنر او ادب د انسان او د ټولنې د خیر، فضیلت، ښېګڼې، ژمنې او خدمت یوه لار بولي. سپېڅلی قرآن مؤمن او ژمن شاعران د بېباکه، ناڅرګندو او بې ماهیته شاعرانو له ډلې څخه بېلوي او ستایي یې: [خو هغه کسان (دروغجن او لار ورکي شاعران نه دي) چې ایمان یې راوړی او ښه کارونه سرته رسوي

او الله ﷻ ډېر يادوي... الشعراء ۲۲۷]

د اسلام ستر پيغمبر د وينا ښکلا او د شعر حکمت ستايلی او د شعر د اغېز په اړه يې خپل احساسات څرګند ګړي دي: [ژباړه: ښه وينا د سحر په څېر اغېزکوي.] او [ځينې اشعار له حکمت څخه ډک دي.]. هغه خپل شاعران راوبلل چې د شعر او ادب وسله د اسلامي ارزښتونو او د اسلامي ټولنې د واکمنۍ او برلاسۍ لپاره وکاروي. په دې اړه يې حسان بن ثابت رضی الله تعالی عنه ته وفرمايل، چې د مشرکينو شعرونو ته په ښو او لوړو شعرونو ځواب ووايي.

د متن لنډيز:

لکه څنګه چې څرګنده ده شعر او ادب د يوې ټولنې د ويښتيا اوبيداری ستر لامل دی. د يوې ټولنې فرهنګ د هغې ټولنې د شاعرانواو ليکوالو په شعرونو او ليکنو کې غبرګېږي. همدا راز شعر او ادب دی چې د يوې ټولنې تګلوری ټاکي. ښو ته ښه اوبدو ته بد وايي. له نېکه مرغه اسلامي شعر او ادب پېړۍ، پېړۍ راهيسې زمور د ګران هېواد افغانستان په فرهنګ کې ژوړې ريښې ځغلولي دي اوزمور پر ټولنې يې دروند اغېز کړی دی. زمور په اسلامي او افغاني ټولنه کې داسې ليکوال اوشاعران تېر شوي او شته چې د اسلامي لارښوونو او ارشاداتو په رڼا کې يې روان ټولنيزحالت څېړلی، خلکو او ولس ته يې د هغوی د نېکمرغۍ او فلاح لاره ښودلې، د ظالمانو ظلم اود حکمرانانو ناروا کارونو ته يې بد ويلي او مظلوم ته يې د ظالم له منګولو څخه د خلاصون لارې چارې ښودلې دي. ځوانو شاعرانو او ليکوالو ته لازمه ده، د علم او پوهې په داسې ګانو ځانونه سمبال کړي چې دنيوي او اخروي نيکمرغي يې پکې نغښتې وي. د شعر له ليکلو او ليکوالۍ څخه يې موخه د وخت تېرول او د لوستونکو د وخت زيانول نه وي، د شعرمضمون او محتوا يې رغنده وي، څرګند پيغام ولري او د انساني او اسلامي ارزښتونو په پام کې نيولو سره خپله ټولنه د خير او فلاح لوري ته رهنمايي کړي. دا حقيقي اسلامي ادب دی او همدا رغنده لار ده.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې د ښلا ښلو ادبي مکتبونو نومونه واخلي او له اسلامي ادبیاتو سره دې پرتله کړي.

۲ـ دوه تنه زده کونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او د اسلامي ادبیاتو څو ځانګړتیاوې دې بیان کړي.

۳ـ درې تنه زده‌کوونکي دې د ټولنې په ویښتیا کې د رغنده ادبیاتو رول او ونډه څرګنده کړي.

٤ـ مبتذل هنر او ادب څه شی دی؟ دوه تنه زده‌کوونکي دې د نورو په وړاندې پرې خبرې وکړي.

٥ـ فصاحت او بلاغت په وینا کې څومره ارزښت لري؟ یو تن زده‌کوونکی دې پرې خبرې وکړي.

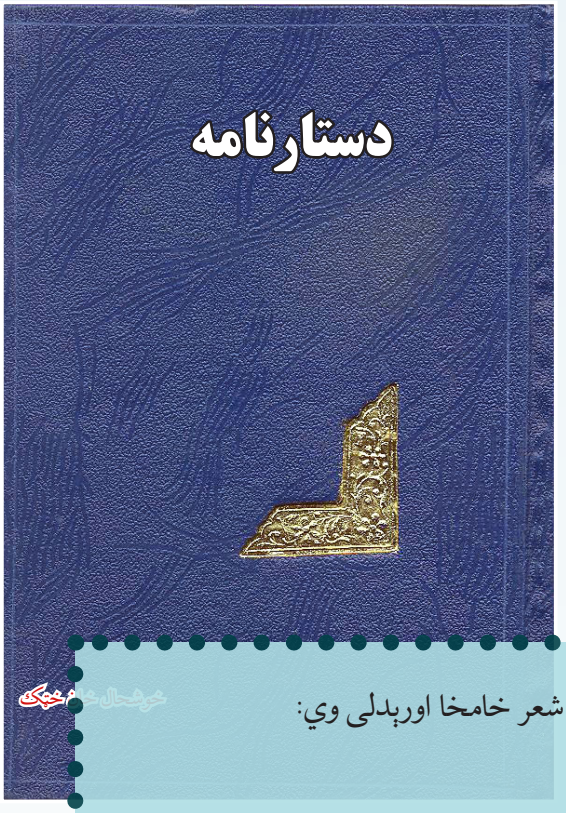
٦ـ ((ادب د ادب لپاره)) تیوري څه معنا لري؟ دوه تنه زده‌کوونکي دې نورو ته خپل نظر څرګند کړي.

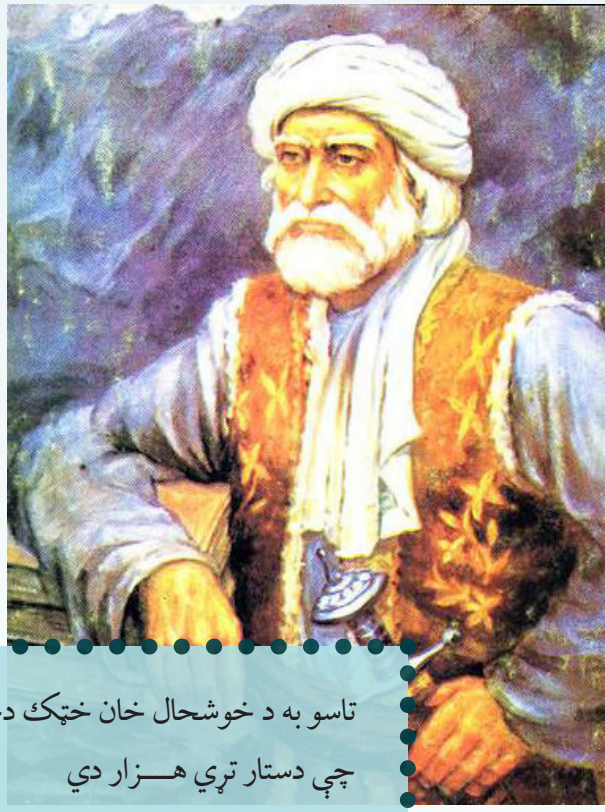
۷ـ زده‌کوونکي دې سوچ وکړي چې ادبیات (شعر او نثر) او رسنۍ د یوې ټولنې په پرمختګ او سوکالۍ کې څه ونډه لري. بیا دې خپل نظر په وار نورو ته واوروي.

کورنۍ دنده

زده‌کوونکي دې د اسلامي ادبیاتو د اهمیت او ارزښت او د خلکو په ویښتیا کې د هغه د رول په اړه لیکنه وکړي.

د خوشحال بابا دستارنامه

تاسو به د خوشحال خان خټک دغه شعر خامخا اورېدلی وي:

چې دستار ترې هـــزار دي

د دستار سرې په شمار دي

پر دغه شعر يو کتاب خبرې کېدای شي او له نېکه مرغه خوشحال بابا پرې يو ځانګړی کتاب هم ليکلی دی چې ((دستار نامه)) نومېږي. تاسو د خوشحال بابا په اړه مخکې پوره معلومات ترلاسه کړي دي، په دې لوست کې د هغه د ((دستار نامې)) په اړه بشپړ معلومات ترلاسه کوئ او په پښتو ادب کې يې پر ارزښت خبرېږئ.

_ د خوشحال بابا کوم کوم آثار مو تر اوسه لوستي دي؟

_ د پښتو د پخواني نثر په اړه څومره معلومات لرئ او کوم کوم کتابونه يې پېژنئ؟

خوشحال خان خټک د خپل ارزښتناک شعري ديوان په څنګ کې يو شمېر نور کتابونه هم ليکلي دي. د پښتو شعر د ودې او پياوړتيا د ستر کار په څنګ کې خوشحال بابا د پښتو نثر په وده او پرمختګ کې هم نه هېرېدونکی خدمت کړی دی.

((دستارنامه)) د خوشحال خان خټک هغه اثر دی چې په پښتو نثر يې ليکلی دی. دغه منثور اثر په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال کې خوشحال بابا د هند د رنتبور په زندان کې ليکلی دی. دغه وخت هغه د مغولي واکمن اورنګزېب په امر په رنتبور کې بندي و. خپله خوشحال بابا وايي چې په دې وخت کې دی په زندان کې يوازې و او هېڅ کتاب ورسره نه و چې ګټه ترې واخلي او له خپل هېواد څخه د فراق په حال کې يې د دوستانو، يارانو او زامنو د استفادې لپاره ليکلی دی. د کتاب د ليکلو نېټه يې په دې مسرې کې ښودلې ده:

بس دی محنت د بېلتانه

چې د دې کلمو ابجدي ارزښت (۱۰۷۶) کېږي.

د خوشحال خان خټک دغه کتاب په حقيقت کې د مشرتوب لپاره د يو لړ شرايطو ښودل دي، دا هغه شرايط دي چې خوشحال بابا يې په يوه ټولنه کې د مشر لپاره يادول او يا لرل لازمي ګڼي. دا د دستار د ايښودلو، د مشرتوب د لرلو شرطونه دي.

په ((دستارنامه)) کې له سريزې وروسته په دوو بابو يا څپرکو کې د مشرتابه لپاره د شلو هنرونو او شلو خصلتونو يا ځانګړنو لرل تشريح شوي دي. دغه شل هنره او شل خصلته په دې ډول راغلي دي:

اول هنر د ځان د پېژندګلوی، دويم هنر د علم چې کسب کمال باله شي، دريم هنر د خط، څلورم هنر د شعر د نظم، پنځم هنر د تير اندازۍ دی، شپږم هنر د آب بازۍ، اووم هنر د آسب تازۍ، اتم هنر د ښکار، نهم هنر د شجاعت، لسم هنر د سخاوت، ورکول، پخول، يوولسم هنر د معاشرت، دولسم هنر د اولاد د تربيت دی، ديارلسم هنر د تاديب د خدم، څوارلسم هنر د اسباب د معشيت، پنځلسم هنر د زراعت، شپاړسم هنر د سوداګرۍ د تجارت، اووه لسم هنر د تحقيق د نسب، اتلسم هنر د علم موسيقي، نولسم هنر د نرد د شطرنج دی، شلم هنر د نقاشۍ د تصوير دی.

د خصلتونو په اړه کې دغه شل ځانګړنې لازمې بلل شوې دي:

اول خصلت د مشورت دی، دويم خصلت د عزم، دريم خصلت د خاموشۍ دی، څلورم

خصلت د راستۍ، پنځم خصلت د شرم د حیا دی، شپږم خصلت د خلقت دی، اووم خصلت د مروت دی، اتم خصلت د عفو و کرم، نهم خصلت د تمیز د تانی، لسم خصلت د عدل د انصاف دی، یوولسم خصلت د توکل دی، دولسم خصلت د تربیت، دیارلسم خصلت د خوف د رجاء دی، څوارلسم خصلت د ملک د انتظام، پنځلسم خصلت د همت دی، شپاړسم خصلت د حلم، اووه لسم خصلت د غیرت دی، اتلسم خصلت د حزم د احتیاط، نولسم خصلت د طاعت او شلم خصلت د استغفار.

اړوانښاد پوهاند عبدالحی حبیبي د خوشحال خان خټک د دستارنامې په اړه وایي:

خوشحال خان د دستار نامې په لیکنه کې یو مهم کار کړی او هغه دا دی چې ده د پښتو د نثر لیکلو کلک بنسټ په دې کتاب کې پر ساده او روان نثر باندې ایښی دی. د پښتو نثر لرغونې نمونه چې مورږ پیدا کړې ده، د کندهار د ارغسان د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء یو څو پاڼې دي چې د تالیف کال یې ۶۱۲ هـ. دی او دغه لیکوال ډېر روان، روښانه او بې تکلفه نثر لیکلی دی او دا ترې څرګندېږي چې د پښتو نثر د مغولو تر دورې د مخه ساده او روان و. کله چې بایزید پیر روښان د ۹۷۰ هـ. په شاوخوا کې خپل خیر البیان لیکه نو مبهمې او تصنعي جملې یې پکې کارولې او تر ده وروسته بیا نورو لیکوالو (لکه اخوند درویزه او نورو) هم د ده پیروي کوله، څرنګه چې دغه ډول نثر په پښتو کې کوم ادبي او هنري ارزښت او ښایست نه لري، نو ځکه خوشحال خان د پښتو نثر لیکنې هغه ستونزمنه لاره پرېښوده او پښتو نثر یې د ساده، روانې او خوږې پښتو لارې ته برابر کړ.

خوشحال له افغاني دودونو سره سم دستار د انسان د لیاقت او استعداد سمبول ګڼي او پګړۍ د اداري او د اجتماعي ښېګڼې د قوت لپاره یو تعبیر بولي. تاریخي روایتونه دا خبره ثابتوي چې د دې سیمې خلکو په اداره، سیاست او اجتماعي اخلاقو او جهانداري کې ځینې پاخه اصول او فکرونه درلودل.

اړوانښاد پوهاند صدیق الله رښتین هم د خوشحال بابا د نثر په اړه لیکي:

خوشحال خان خټک څنګه چې د شعر په نړۍ کې د لوی نوم او شهرت خاوند دی، دغسې د نثر په جهان کې هم یو تکړه پهلوان ګڼل کېږي. په یوولسمه پېړۍ کې چې د پښتو نثر په باغ و بڼ د قافیه وال نثر کومه څپه راغلې وه او پښتو نثر یې له روانۍ او سادګۍ وېستلی و، د خوشحال په وخت کې هغه باغ و بڼ بیا تازه ګي وموندله او د پښتو نثر له منځه د قافیې او سجع تکلف لرې

شو. د دې کار لومړی ښړغ د خوشحال په لاسو پورته شو. ده په خپلو اثرونو کې د عادي روان او ساده نثر لیک ډول بیا میدان ته راوایست او د روښان او درویزه د نیم منظوم نثر سلسله یې وشلوله. لکه څنګه چې خوشحال په منځنۍ دوره کې د پښتو شاعرۍ، په ټبره د قومي، ملي او حماسي شاعرۍ سرلاری ګټل کړي، دغسې د نثر په ډګر کې هم د یو لارښود او مؤسس په نامه یادېږي.

په دستارنامه کې سیاست، تدبیر، اخلاق، پوهه او پښتونولي دا ټول یو ځای شوي دي او د پښتو په ښایسته جامه کې یې ځان ښکاره کړی دی. په دستارنامه کې ځای په ځای پښتو شعرونه، پارسي بیتونه او عربي عبارتونه هم راغلي دي چې هغه پرې خپل مطلب ثابتوي. دلته د دستارنامې د نثر د ښلګې لپاره د (څلورم هنر د شعر، د نظم) د سرلیک یوه برخه لولو:

((دا هنر چې د شعر د نظم دی، هم داخل د کسب کمال دی، اما مشتق دی له شعوره چې جبلي طبیعت د شعر لري، شعر د هغه دی. فنونه، صنعتونه یې په کسب حاصلېږي. که ډېر تحصیل د علم وکا، صنایع، بدایع د شعر زده کا چې طبیعت د شعر جبلي نه لري، خبره به نظم نه کا. د شعر هم جبلي طبیعت بویه، هم یې علم د صنایع بدایع بویه چې واړه زده کا، سوای تر دا نمک، شیریني د شعر تعلق په درد په محبت لري چې پخته ګي یې په استعمال. در اصل شعر په لغت کې کلام منظوم و ته وایي، دواړه مصراع د بیت په تول تللې، په حرفونو سره سمې، عروض قافیه سره جوړ...

د شعر طبیعت په مثال د تونډ باد دی. لویې ونې طاقت لري چې ورته ودرېږي او که نه چې بنیاد محکم نه لري، هغه ونې له ویخه نړوي. قوت د علم بویه چې وېخ یې پرې محکم وي او کنه، بې افت، مضرت به پاته نه شي چې بې علم شعر وایي څو نقصانه لري.

اول خو به یې درست ونه وایي. د شعر د عیب جاسوسان ډېر دي، ځان به د خندا کا. بل دا چې که فقط د شعر بدایع صنایع د عروض علم زده کا، قوت یې د نور علم نه وي، خطا به ورځنې واقع شي، ایمان به بای کا. بل دا چې د شعر مستي ډېره ده چې تاب یې د مستۍ د علم په زور رانه وړي، مخبط به شي، که له دې واړو کارونو تېر، کمال یې حاصل، هغه سړی که شعر وایي، هغه علم، حکمت، فضیلت دی، و هغه وته که رخصت نه دی هم رخصت دی.))

د متن لنډیز:

خوشحال خان خټک د مهمو منظومو آثارو تر څنګ په نثر هم یو شمېر غوره کتابونه لیکلي دي. په دې لړ کې ((دستار نامه)) په ځانګړي ډول د یادونې وړ ده. دستار نامه خوشحال بابا د هندوستان د رنتبور په زندان کې په ۱۰۷۶ هـ. ق. کال هغه وخت لیکلې ده چې د مغولي مستبد واکمن اورنګزېب له خوا هلته بندي و. په زندان کې ورسره کتابونه نه وو او دغه مهم اثر یې له خپلې حافظې څخه لیکلی دی. د نورو آثارو بیتونه یې هم له خپلې حافظې پکې نقل کړي دي.

دستار نامه د پښتو نثر په وده کې ډېر ارزښت لري. د هغه نثر روان، ساده او ښکلی دی. په دستارنامه کې د پښتو نثر یوه ځانګړې تیره ایښودل شوې ده.

خرګندونې

ـ رنتنبور: په هندوستان کې د هغه وخت یو مشهور زندان و چې خوشحال بابا پکې بندي و.

ـ ابجد: د شمېر یو ځانګړی ډول دی. زمونږ په کلاسیکه شاعرۍ کې د وخت او نېټو د ټاکلو لپاره ترې ګټه اخیستل کېدله. داسې چې هر توری د یو عدد (شمېر) لپاره ټاکل شوی دی. کله چې د یو بیت توري د دغو ټاکلو عددونو په شمېر سره جمع شول نو یوه ځانګړې نېټه یا کال ترې جوړېږي. د ابجد ټول توري داسې دي: ابجد هوز حطی کلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ. او شمېر یې داسې دی:

ا	ب	ج	د	هـ	و	ز	ح	ط	ی
۱	۲	۳	٤	٥	٦	۷	۸	۹	۱۰

ك	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	ر
٢٠	٣٠	٤٠	٥٠	٦٠	٧٠	٨٠	٩٠	١٠٠	٢٠٠
ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ		
٣٠٠	٤٠٠	٥٠٠	٦٠٠	٧٠٠	٨٠٠	٩٠٠	١٠٠٠		

فعاليتونه

١ـ زده‌كوونكي دې د دې لوست يو يو پراګراف په لوړ غږ ولولي. نور زده‌كوونكي دې ورته غوږ شي. په هر پراګراف كې دې يو بل زده‌كوونكى يوه پوښتنه جوړه كړي او له همدې زده‌كوونكي څخه دې يې وكړي چې متن يې لوستى دى. دا كار دې په ټول لوست كې تكرار شي.

٢ـ ګرامري برخه: زده‌كوونكي دې په دريو ډلو ووېشل شي:

الف: لومړۍ ډله دې د دې متن خاص نومونه له ځانه سره وليكي.

ب: دويمه ډله دې عام نومونه يادداشت كړي.

ج: دريمه ډله دې د دې متن صفتونه يادداشت كړي.

د: هره ډله دې خپل خپل ليست وليكي او ټول دې يې په ګډه ليست بشپړ كړي.

٣ـ د ابجد د تورو د شمېر په اړه دې زده‌كوونكي يو له بله پوښتنې وكړي.

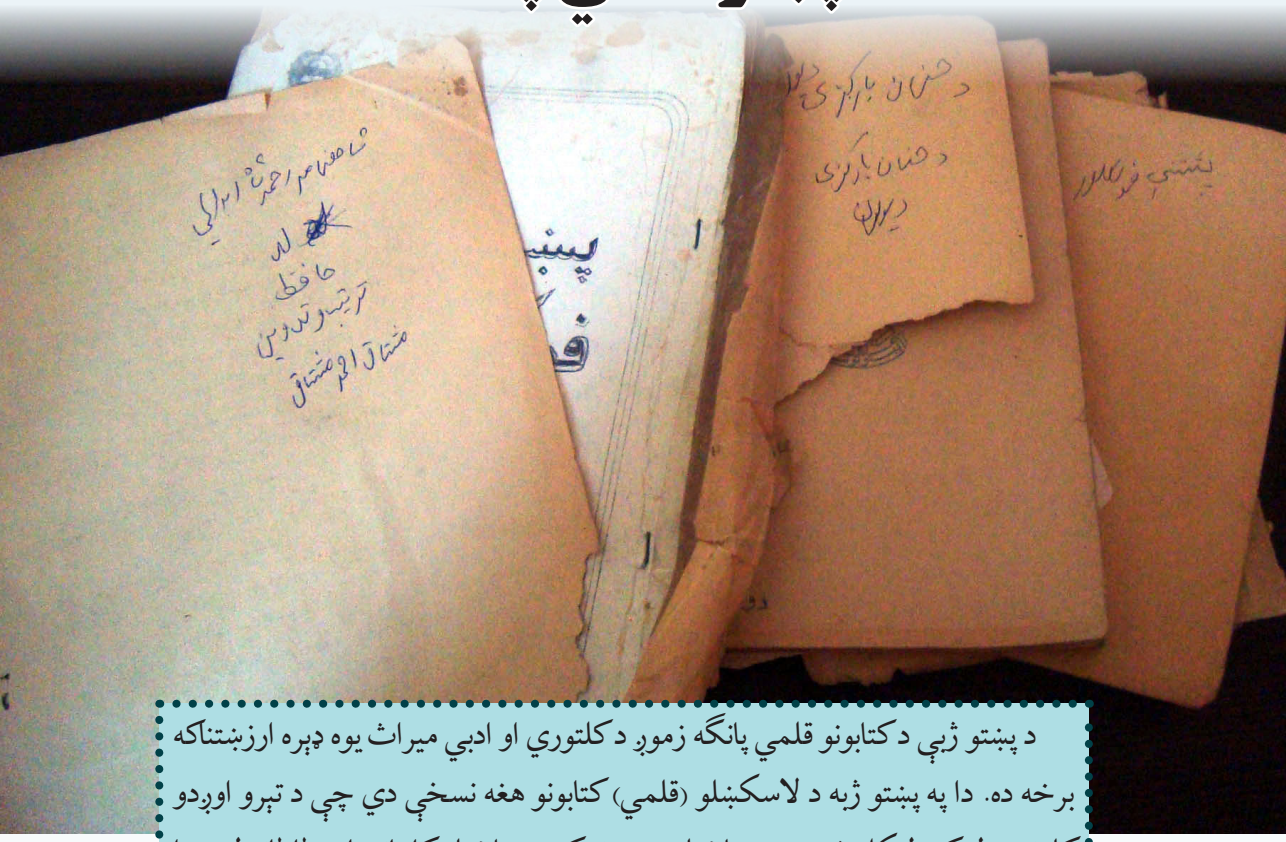
٤ـ څو تنه زده‌كوونكي دې د دستارنامې په اړه خبرې وكړي.

كورنۍ دنده

زده‌كوونكي دې د دستارنامې هغه نثر چې د دې لوست په پاى كې راغلى دى، په غور ولولي او بيا دې د شعر او نظم په اړه د خوشحال بابا خبرې په خپلو خپلو عبارتونو وليكي.

پښتو قلمي پانګه

د پښتو ژبې د کتابونو قلمي پانګه زموږ د کلتوري او ادبي میراث یوه ډېره ارزښتناکه برخه ده. دا په پښتو ژبه د لاسکښلو (قلمي) کتابونو هغه نسخې دي چې د تېرو اوږدو کلونو په لړکې لیکل شوي، په ښلابښلو وختونو کې د ښلابښلو کاتبانو یا خطاطانو له خوا خطاطي شوي او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په ښلابښلو هېوادونو کې په ملي کتابتونونو یا ارشیفونو او یا د ځینو کسانو په ځانګړو (شخصي) کتابتونونو کې د قیمتي آثارو په توګه ساتل کېږي.

په دې لوست کې په افغانستان، پښتونخوا او ټوله نړۍ کې د پښتو د دغې ارزښتناکې علمي، ادبي او کلتوري پانګې په اړه تاسو ته ګټور معلومات وړاندې کېږي. د دغې پانګې د ارزښت او اهمیت په اړه به تاسو ته یو شمېر ټکي روښانه شي.

قلمي پانګه هغو نسخو يا کتابونو ته ويل کېږي چې په لاس ليکل شوي او خطاطي شوي وي. دغه کتابونه يا قلمي نسخې د دې په څنګ کې چې ځينې يې د خطاطۍ د هنر ښکلې نمونې لري، زموږ د ولس او ژبې د علمي او ادبي شتمنۍ غوره پانګه يې هم په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده.

له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې ارزښتناکې قلمي پانګې ډېره زياته برخه د زمانو د ناوړه حالاتو او شرايطو له کبله له منځه تللې ده، خو هغه برخه چې موږ ته راپاتې ده او د زمانې توپانونو له ځانه سره نه ده وړې، دغه برخه هم ډېره ارزښتناکه ده. که موږ ښه ځير شو، نو هغه حالات او شرايط په ښه توګه ځانته څرګندولی شو چې زموږ د دغې مهمې ادبي او کلتوري پانګې ډېره برخه يې تباه کړې، سوځولې او تر خاورو لاندې کړې ده. دلته ځينو هغو لاملونو ته تم کېږو چې زموږ دغه غوره پانګه د زمانو په اوږدو کې څنګه له تباهۍ او تري تم کېدو سره مخامخ شوې ده:

۱ـ زموږ په ولس کې د زده کړې او سواد د کچې ټيټوالی د دې لامل شوی چې خپله زموږ خلک خپلې دې پانګې ته پاملرنه ونه کړي. له بده مرغه زموږ خلک د خپلې ژبې د مهمو قلمي کتابونو ساتلو او خوندي کولو ته نه دي متوجه شوي. وخت په وخت يې له لاسه وتلي، په قبرونو او سمځو کې يې تر خاورو لاندې کړي او آن سوځولي يې دي.

۲ـ د کورنيو جګړو او بهرنيو يرغلونو په لړ کې جنګ جګړو هر څه تباه کړي دي. د دغو جنګ جګړو اورونو زموږ ډېر ادبي او کلتوري ميراثونه او په دې لړ کې زموږ د ژبې ډېر قلمي کتابونه له منځه وړي او تباه کړي دي.

۳ـ له بده مرغه موږ د اوږدو ناخوالو بهيرونو هم د خپلو کلتوري او ادبي ميراثونو راټولولو او تنظيمولو ته نه يو پرېښي. اوس به هم د افغانستان او پښتونخوا په ګوټ ګوټ کې ډېر داسې قلمي کتابونه موجود وي چې موږ ترې نه يو خبر، يا به د کورونو، حجرو او جوماتونو په کونجونو کې پراته وي او يا به په قبرونو او سمځو کې خاورو او چينجو خوړلي او يا نيمه سلامت پراته وي، خو خپل ولس به يې ترې نه وي خبر.

د شتو معلوماتو له مخې په افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په جلا جلا برخو کې د پښتو

ژبې هغه قلمي کتابونه چې له پورته یادو شوو ناخوالو څخه روغ پاتې او یا یې تر اوسه پورې موږ ته پته لګېدلې ده، دغه اثار او کتابونه هم د پښتو د سترو او ارزښتناکو علمي، ادبي پانګو په توګه د پاملرنې وړ دي.

تر اوسه پورې د درې زرو په شاوخوا کې د پښتو قلمي کتابونو څرک لګېدلی دی، دا د داسې یو ولس لپاره چې د ژوند ډېره برخه یې په جنګ جګړو کې تېره شوې او نورې خونړۍ پېښې او تاړاکونه پرې راغلي دي، یوه ویاړلې فرهنګي- ادبي پانګه ګڼل کېږي.

د پښتو د دغو قلمي کتابونو او نسخو په اړه زموږ یو شمېر پوهانو او یو شمېر بهرنیو څېړونکو پلټنې کړې او خپړې کړې دي. د افغانستان نومیالي لیکوال څېړندوی حبیب الله رفیع د پښتو قلمي پانګې د راپېژندلو لپاره د ستاینې وړ کار کړی، خو لا تر اوسه نه دی خپور شوی. په دې لړ کې یو شمېر کتابونه خپاره شوي او په هند، انګلستان، روسیې، افغانستان او پښتونخوا کې یې یو شمېر پښتو قلمي کتابونه راپېژندلي دي.

د هغو معلوماتو له مخې چې اوس زموږ په واک کې دي، تر ټولو زیاتې قلمي نسخې د پېښور په پښتو اکاډمۍ کې خوندي دي چې شمېر یې (۵۲۰) نسخو ته رسېږي. ورپسې د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون راځي چې (۱۷۷) پښتو قلمي کتابونه پکې ساتل کېږي. د افغانستان په ملي ارشیف کې (۱۲۶) نسخې خوندي دي.

په بهرنیو هېوادونو کې تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې د انګلستان په کتابتونونو کې خوندي دي چې شمېر یې (۱۶۹) نسخو ته رسېږي. د هند په کتابتونونو کې (۱٤٤) او د پخواني شوروي په کتابتونونو کې (۵۰) نسخې خوندي دي.

له دغو رسمي کتابتونونو چې راتېر شو په یو شمېر شخصي کتابتونونو کې هم زیات شمېر ارزښتناک پښتو قلمي کتابونه ساتل کېږي.

د پښتو قلمي نسخو په فهرستونو کې ډېر مهم کتابونه را تر سترګو کېږي چې یو شمېر یې زموږ د لرغوني او کلاسیک ادب ډېر مهم کتابونه ګڼل کېږي.

په دغو نسخو کې د تالیف له مخې ډېره زړه نسخه د سلیمان ماکو ((تذکرة الاولیاء)) ده چې تر ٦١٢هـ. ق. کال وروسته تالیف شوې ده. د کتابت له مخې ډېره زړه نسخه د پیر

روښان ((خير البيان)) ده چې په ۱۰۶۱هـ. ق. کال کې خطاطي شوې ده.

د شتو معلوماتو له مخې د پښتو قلمي پانګې په لړ کې هغه اثر چې ډېرې زياتې نسخې يې په لاس کې دي د اخوند درويزه ((مخزن الاسلام)) دی چې تر ۳۰۰ زياتې نسخې يې پيدا شوې دي.

په دغو نسخو کې مهمې مصورې نسخې د رحمان بابا ديوان او د سکندر خان ((ليلى او مجنون)) دی چې په سوونو تصويرونه لري. ډېرې نفيسې او هنري نسخې د خوشحال بابا ديوانونه، د مصري خان ګګيانې ديوان، د سکندر خان ديوان او ګنې نورې نسخې دي چې په ښکلي خط کښل شوې دي. دغه راز ډېرې قيمتي نسخې د خوشحال خان خټک په خپل لاس ليکلى ديوان دی چې پر ۱۰۹۹هـ. ق. کال يې کتابت کړی او دغه راز د محمد هوتک پټه خزانه ده چې په ۱۳۰۳هـ. ق. کال کې يې کتابت ترسره شوی دی.

په دغو نسخو کې يو شمېر نسخې چاپ او خپرې شوي دي، خو يو زيات شمېر دغه قلمي نسخې او کتابونه تر اوسه پورې لا د چاپ په ګاڼه نه دي سمبال شوي. که دغه نور مهم آثار هم چاپ او خپاره شي نو زمونږ د ولس سترە ادبي، علمي او کلتوري پانګه به د ټولو لاسونو ته ورورسېږي.

د متن لنډيز:

پښتو ژبه ډېرې قلمي نسخې لري. دغه قلمي نسخې د افغانستان، پښتونخوا او د نړۍ په ګوټ ګوټ کې په ملي او رسمي کتابتونونو او ارشيفونو او دغه راز د ځينو کسانو په ځانګړو او شخصي کتابتونونو کې ساتل کېږي. تر اوسه پورې د پښتو د دغې قيمتي پانګې د نژدې درې زره نسخو يا کتابونو پته لګېدلې ده. دغه نسخې زياتره يې په افغانستان، پښتونخوا، انګلستان، هند، پخواني شوروي اتحاد او نورو ځايونو کې خوندي دي. سره له دې چې له دغو نسخو څخه د لرغوني او کلاسيک ادب يو شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي، خو ګڼ شمېر داسې مهم او ارزښتناک آثار لا تر اوسه پورې ناچاپ پاتې دي چې خپرېدل يې د ژبې د شتمنۍ په زياتونه کې مهمه ونډه لري.

فعالیتونه

۱ـ د دغه متن یو یو پراګراف دې په وار سره یو یو زده‌کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې ورته غوږ کېږدي.

۲ـ د متن له لوستلو او اوږدلو وروسته دې زده‌کوونکي دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- تر اوسه پورې په ټوله نړۍ کې د څومره پښتو قلمي نسخو او کتابونو پته لګېدلې ده؟
- تر ټولو زیاتې پښتو قلمي نسخې په کوم ځای او کوم کتابتون کې ساتل کېږي؟
- په نورو کومو رسمي کابتونونو کې د پښتو قلمي نسخې شته دي؟
- د ملي او رسمي کتابتونونو او ارشیفونو په څنګ کې په نورو کومو ځایونو کې پښتو قلمي نسخې او کتابونه ساتل کېږي؟

ګرامري برخه:

الف: تاسو د ستاینوم (صفت) په اړه پوره معلومات لرئ. په دغه ټول متن کې تاسو لومړی صفتونه په نښه کړئ او بیا یې په خپلو کتابچو کې د دغه صفت پر ځای بل صفت وکاروئ، لکه په دې توګه:

((له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې ارزښتناکې قلمي پانګې ډېره زیاته برخه د زمانې د ناوړه حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))

د صفتونو (ستاینومونو) له بدلون سره:

((له بده مرغه د پښتو ژبې د دغې قیمتي لاسکښلې پانګې ډېره زیاته برخه د زمانې د خرابو حالاتو او شرایطو له کبله له منځه تللې ده...))

ب: په دې متن کې لس قیده په نښه کړئ.

که تاسو ته د خپل کور، کلي، جومات او حجرې په کوم کونج کې د کوم قلمي کتاب پته لګېدلې وي، په لنډه توګه يې معرفي کړئ. که مو پيدا نه کړ، په کلي کور کې د کوم بل مهم پښتو کتاب په اړه نيمه پاڼه ليکنه وکړئ او په سبا يې خپلو ټولګيوالو ته واوروئ.

د کاظم خان شيدا څو څلوريزې

په لږ قانع شه خاطر کړه جمع
لري له زړه کړه د ډېرو طمع
چې قناعت يې په سيم ونه کړ
سر بريده شوه په زرو شمع
فروتني کړئ سربلندانو
بهره يو نه وړه خودپسندانو
تل خميده وي بارداري څانګې
تواضع خوی کړه بهره مندانو
واوره له ما نه که شنوا يې
د آزله سته ولې رسوا يې
د رزق په مرسته سرګردانې کړې
که مور تر حلقه لکه آسيا يې
په زړه مې ګرځي د غرونو څوکې
حملې د بازو د زرکو کوکې
ووايه څه کا د روه نسيمه
ګيرا منګولې زيبا مښوکې

عبدالحمید مومند

د پښتو ادبیاتو د لرغونې او منځنۍ دورې د نومیالیو شاعرانو په اړه مو ځای ځای ځینې مطالب لوستي دي. د پښتو په کلاسیکه شاعرۍ کې ډیر لیکوالان او شاعران تېر شوي خو دلته یوازې درې نومیالي څېړې د پښتنو د بابا ګانو (لویو ستو) په توګه تر بل هر چا د زیات شهرت او محبوبیت لرونکي دي. خوشحال بابا، عبدالرحمٰن بابا او عبدالحمید مومند بابا.

په تېرو ټولګیو کې د خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا په اړه غږېدلي یو، په دې لوست کې د عبدالحمید مومند ژوندلیک، آثار او کتابونه پېژنو او د هغه د شعر په زړه پورې بېلګې لولو.

عبدالحميد مومند د پښتو له سترو شاعرانو څخه ګڼل کېږي. له بده مرغه د نورو ډېرو پخوانيو شاعرانو په څېر يې د زوکړې او مړينې جوتې نېټې نه دي معلومې. د زېږېدو د ټاټوبي په هکله يې هم څېړونکي يوه خوله نه وو، خو وروستيو څېړنو جوته کړې ده چې حميد بابا د پېښور- کوهاټ سرک او باړې رودۍ پر ښۍ غاړه پراته کلي ماشوککګر (ماشو) کې زېږېدلی دی.

د پخوانيو څېړنو له مخې يې ژوند تر ۱۱٤٥ هـ. ق. پورې باوري و، خو د هغه د شرعة الاسلام نومي کتاب له پيدا کېدو سره سم، معلومه شوه چې تر ۱۱٤۸ هـ. ق. کال پورې خو ژوندی و، ځکه چې هغه کتاب يې په همدې کال پای ته رسولی دی. مزار يې د ماشو (يا ماشوککګر) په لويه هديره کې دی.

د حميد مومند په آثارو کې دغه لاندې کتابونه تر اوسه پيدا شوي او وخت پر وخت خپاره شوي دي:

۱ـ ديوان: د حميد ديوان د اټکل له مخې د هغه په خپل ژوند کې راټول شوی دی. په ادبي کړيو او محافلو کې د (دُرو مرجان) په نوم هم ياد شوی دی. قلمي نسخې يې زياتې پيدا کېږي او څو څو ځله په هندوستان، پښتونخوا او افغانستان کې چاپ او خپور شوی دی. د عبدالحميد مومند وروستی چاپ شوی ديوان تر ټولو بشپړ ديوان دی چې (۲۹۰) غزلې، قصيدې، يو مخمس، يو ترکيب بند او دوې څلوريزې لري چې د ټولو بيتونو شمېر يې (۲۹۳۲) ته رسي.

۲ـ شاه اوګدا: د حميد بابا يو ژبارل شوی منظوم داستاني اثر دی. دغه اثر هغه له فارسي نظم څخه پښتو ته اړولی دی. شاه اوګدا په فارسي ژبه د هلالي چغتايي اثر دی. د ژبارې په پيل کې حميد مومند وايي:

چې باعث اخونزاده غلام محمد شو | د نفر په څېر صاحب په خوش آمد شو
وې يې زر شه قلم واخله تکيه خدای کړه | په پښتو، فارسي قصه د شاه ګدای کړه
هلالي که د هلال په څېر نګار کړه | ته يې مياشت د څوارلسمې په سينګار کړه
غرض دا چې په غوښتو د دې غرض | را ته پېښ په هره پېښه شو مرض
پرې مې نه لګېدې هېڅ انې بانې | را ته کښېناست مدعي په آستانې
چې يې نه شوم له خاطره وتی هېڅ | خواه ناخواه مې زړه ته واچاوه دا پېڅ
لېونې غوندې مې پورې په کور اور کړ | په رښا مې يې روښانه کلی کور کړ
دې ويلاړ مې فراغت له زړه ولاړ کړ | د بل زړه مې رغاوه خپل مې لتاړ کړ
په تکليف سره مې ګرم سوړ دکان کړ | سم له لاسه مې دا تېر پرې پيکان کړ
چې په زړه کې مې لړم د دې فکرت و | سن زر سل اووه دېرش کاله د هجرت و

۳_ نيرنګ عشق: دغه اثر په فارسي ژبه د مولانا محمد اکرم غنيمت په قلم ليکل شوی او حميد مومند په خوږه او روانه شاعرانه ژبه پښتو کړی دی.

٤_ شرعة الاسلام: دغه اثر په عربي ژبه ليکل شوی دی او ليکوال يې د بخارا مفتي امام الواعظ محمود بن ابی بکر الحنفي دی. حميد مومند د حضرت پېغمبرﷺ د سنتو په اړه دغه کتاب په پښتو خواږه نظم ژباړلی دی. د دغه کتاب بشپړه نسخه چې د اټکل له مخې پنځلس زره بيته ده، تر اوسه نه ده پيدا شوې، خو نيمايي کتاب يې چې تر اوسه تر لاسه شوی دی، د بيتونو شمېر يې (۷۳٦۰) ته رسېږي.

د پښتو ادبي تاريخ څېړونکي حميد مومند په پښتو شاعرۍ کې د هندي مکتب يا هندي سبک مخکښ ګڼي، دی خپله هم په پښتو شاعرۍ کې د داسې يو ځانګړي سبک مؤسس ګڼل شوی دی چې وروسته نورو شاعرانو هم پر هغه لاره يون کړی دی.

کانديد اکاډميسين محمد صديق روهي په دې اړه په زړه پورې بحث کوي چې ځينې برخې يې لولو:

حميد مومند په داسې شرايطو کې لوی شوی دی چې له يوې خوا هندي سبک د خپل عروج لوړې څوکې ته نژدې شوی دی او له بلې خوا د پښتو ادب په هسک کې له ده څخه

مخکې د خوشحال او رحمان بابا په شان رانه ستوري ځلېدلي وو. د حمید فرهنګي چاپېریال د ادبي نوښتونو او مذهبي بدعتونو د خپرېدو له دوران سره اړه لري. په دغه دوران کې په هنر او شعر کې پرمختیا او نوښتونه لیدل کېږي. حمید د دغه چاپېریال یو پښتون شاعر دی، یعنې د ده په شعر کې د یاد شوي کلتور چاپېریال او د پښتو د ادبي میراث ارزښتونه سره ترکیب شوي دي او نوی سبک یې ایجاد کړی دی. دغه سبک د هندي سبک تر اغېزې لاندې دی، خو تر یوې اندازې یې خپله خپلواکي هم ساتلې ده. حمید د هندي سبک په اړه ښه پوهېده او د هغه د تقلید پوره وړتیا یې هم لرله، خو ده په ارادي توګه د پښتو د خپل متداول سبک خپلواکي په پام کې ساتلې وه.

د حمید مومند په شاعرۍ کې بېلابېل عشقي، اجتماعي، اخلاقي او نورې موضوع ګانې د شعر د مضمون په توګه را تر سترګو کېږي.

چې د بل په نامرادۍ کې مراد غواړې
دا سبب ګڼه د خپلې نامرادۍ

یا دا چې:

یو قدم چې د بدانو پیروي کړې
دانسته په لوی کمر ځغلې میدان خورې
ما ته سره په وینو خوله لېوه لیده شي
چې د ظلم په پیسه پېروی پان خوري

یا:

په خندا خدمت د خلقو کړه که مرد یې
جفا کښه نښانه اوسه تیر مه شه
نور قیدونه واړه سهل دي حمیده
خو په غاړه دې د طمعې زنځیر مه شه

د حمید دیوان چې په ((دُر و مرجان)) هم نومول شوی، د پښتو د لوړې شاعرۍ غوره بېلګې لري. د هغه په دیوان کې د نازکخیالۍ نندارې ته کښېناستی شو او له همدې کبله

حمید مومند د نازکخیال او موشگاف شاعر په نوم شهرت لري. د هغه منظومې ژباړې هم د پوره ارزښت وړ دي. د ((نیرنگ عشق)) او ((شاه او گدا)) منظومې ژباړې یې ډېرې په زړه پورې دي. د حمید مومند د دیوان د انتقادي متن ښاغلي ترتیبونکي د دیوان په سریزه کې د هغه د ژباړو ځانگړنې شمېرلې دي:

۱ــ دی ترجمه په داسې قوت کوي چې په دواړو ژبو کې یې لاسبری ځنې ښکاري.

۲ــ د ده ژباړې د بلې ژبې د تعبیرونو رنگ نه لري، بلکې زیار یې ایستلی دی چې د پښتو ژبې په خپل اصلي رنگ کې یې ترجمه کړي.

۳ــ د ده ترجمه ټکی په ټکی نه بلکې آزاده ترجمه ده او اصل مطلب یې په خپله خوښه په آزاده توگه ژباړلی دی.

٤ــ له ترجمې یې د ژباړې بوی نه راځي او سړی فکر کوي چې دغه وینا خپله د شاعر ده. د ده ټولې ژباړې دغه ځانگړنې لري.

د عبدالحمید مومند له دیوان څخه د هغه د کلام دوه بېلگې را اخلو او د هغه د شعر د نمونو په توگه یې لولو:

لومړۍ نمونه:

یاره مه نمانځه رقیب په دشنامونه — هر سفله ته بخښل نه شي انعامونه
یا مې عمر تلوار کړونی دی یا ته یې — چې همېش راځخه ځې په لوی گامونه
په اواز د اوبو تنده نه ماتېږي — کله سود شي د دیدن په سلامونه
یار له یاره خوا په خوا فایده مومي — اخیستی نه شي بوسه په پیغامونه
کامرانې مې له تا هېڅ حاصله نه کړه — ډېر مې وکړه په دا طمع ناکامونه
چې له تا د وفا طمع کړم پوهېږم — بېهوده ږدم و عنقاو ته دامونه
چې مجنون غوندې په مینه کې گمنام شي — د هغو په جهان وخېژي نامونه

چې سبا مشت وگرېوان وي له خوبانو
که نن وکاندي حمید سل سوگندونه

دویمه بېلگه:

ارزومنـد د یـار د درد پـه دوا مـه شـه
بېگانه د خپلو منځ لره را مه شه
هنگامـه د مینـې گرمـه ده تـر حسـنه
د مجنون د در گدا شه لیلا مه شه
کـه باښـه دي د نـگار ټـول تېره غشـي
یو زما د زړه له نخښې خطا مه شه
کـه مې پرېوته سـیاهي په خاطـر باندې
چې له زلفو د دلدار ده رښا مه شه
کـه بلا په عشـق کې ډېـرې وي ناصحه
دا بلا واړه په ما شه په تا مه شه
پروانـه غوندې خوله پټه خپسـر سـېزه
د سپند په څېر شوخ چشم رسوا مه شه

هېڅ دې دم ورباندې نه لګي ناصحه
دا حمیـد بـلا وهلـی مـلا مـه شـه

د متن لنډیز:

عبدالحمید مومند د پښتو په پخوانیو شاعرانو کې د پوره شهرت خاوند دی. په پښتو ادب کې تر خوشحال خان خټک او عبدالرحمن بابا وروسته، د حمید مومند شهرت او محبوبیت تر نورو زیات دی. د حمید ژوند تر ۱۱٤۸ هـ. ق. کال پورې باوري دی. د شعر دیوان یې د ((دُر و مرجان)) په نوم شهرت لري او پر دیوان سربېره یې دغه آثار هم په نظم ژباړلي دي: شاه او گدا، نیرنگ عشق او شرعة الاسلام.

عبدالحمید مومند د خپل ځانګړي سبک شاعر دی او نورو ډېرو شاعرانو د ده د سبک پیروي کړې ده. هغه په پښتو شاعرۍ کې د نازکخیال او موشګاف شاعر په توګه هم پېژندل کېږي.

هلالي چغتايي: د نهمې هجري پېړۍ د پای او د لسمې پېړۍ د پیل شاعر دی. هلالي چغتايي د پارس په استر آباد کې زېږېدلی او په هرات کې لوی شوی دی. خپل نوم يې بدر الدين دی. په ۹۳۶ هـ. ق. کال وژل شوی دی.

مولانا محمد اکرم غنيمت د مغولي اورنګزېب د واکمنۍ په وخت کې د لاهور د نواب محمد مکرم خان ندیم او مصاحب و. ويل کېږي چې مولانا غنيمت د محمد مکرم خان د زوی عزيز او د هغه د پی مخي (معشوق) يعنې شاهد کيسه د نيرنګ عشق په نامه په نظم وليکله.

هندي مکتب يا سبک: دا چې په فارسي يا پښتو ادب او شاعرۍ کې د هندي مکتب اصطلاح سمه ده که د هندي سبک، څېړونکي ببلابېل نظرونه لري. اروابناد محمد حيدر ژوبل د هندي سبک ځانګړنې داسې شمېرلې دي:

۱ـ باريک مضمونونه، پېچلي افکار، غير طبيعي خيالونه، خاصې استعارې، کنايې او تشبيه ګانې او ډېره زياته خيالبافي.

۲ـ له ژوند نه شکايت، د ژوند د کرغېړنو اړخونو بيانول.

۳ـ د اغراق او مبالغې په ډول د غم، درد او خپګان څرګندولو ته تمايل.

٤ـ وياړ او غرور او په شعر کې د خپل مقام په لوړتيا فخر کول.

٥ـ له حده زياته مبالغه او اغراق.

انتقادي متن:

د پخوانيو کتابونو او د شاعرانو د ديوانونو د انتقادي متن ترتيب دې ته وايي چې له بېلابېلو قلمي او چاپي نسخو څخه يو داسې متن برابر شي چې کره او سم وي. په حقيقت کې له بېلابېلو نسخو د يوې کره نسخې برابرولو ته انتقادي متن وايي.

فعالیتونه

۱ـ د دې متن یو یو پراګراف دې یو یو زده‌کوونکی په لوړ غږ ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

ـ حمید مومند له کومو دوو نورو نومیالیو پښتنو شاعرانو سره د شهرت او محبوبیت له کبله په یو کتار کې یادېږي؟

ـ د حمید مومند دیوان په کوم نوم یادېږي؟

ـ عبدالحمید مومند د کوم سبک په شاعرانو کې شمېرل کېږي؟

۳ـ زده‌کوونکي دې په دغو څلورو ځوابونو کې یو سم ځواب په نښه کړي:

حمید مومند د دغو آثارو څښتن دی:

الف: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، نیرنګ عشق، دستار نامه.

ب: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، تاریخ مرصع، شاه او ګدا.

ج: دیوان (دُر و مرجان)، شرعة الاسلام، شاه او ګدا، نیرنګ عشق

د: شاه و ګدا، شرعة الاسلام، خیر البیان، نیرنګ عشق.

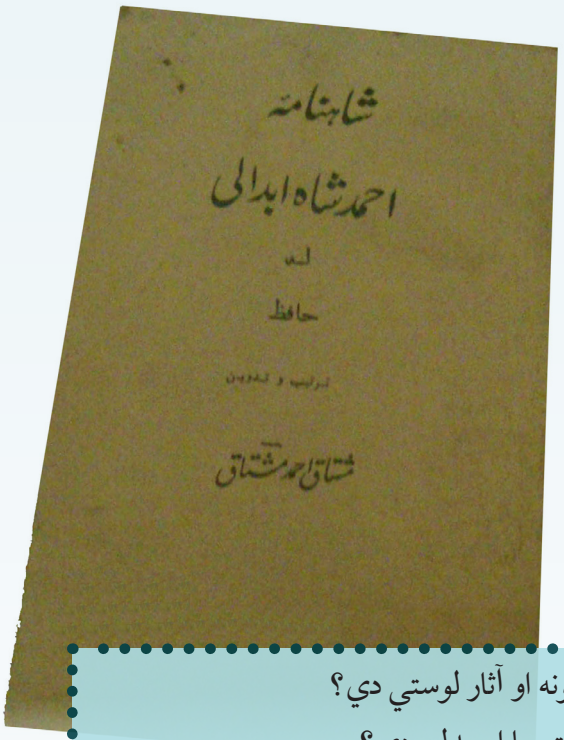
٤ـ څو تنه شاګردان دې پر دغو موضوع ګانو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د هندي مکتب ځانګړنې
- د حمید مومند د ترجمه شوو کتابونو ځانګړنې
- د حمید مومند آثار

کورنۍ دنده

زده‌کوونکي دې له دې لوست څخه په استفاده، په پښتو ادب کې د حمید بابا د مقام په اړه لنډ څه وليکي او په بله ورځ دې يې په ټولګي کې ولولي.

احمد شاهي شهنامه

د احمد شاه بابا په هکله موکوم کتابونه او آثار لوستي دي؟

د احمد شاه بابا خپل شعرونه مو لوستي يا اوربدلي دي؟

احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ايښودونکی دی. د هغه په همت له افغان هوتکي پاڅون وروسته د نوي خپلواک افغان دولت بنسټونه کېښودل شول. احمد شاه بابا د دې په څنګ کې چې نومیالی واکمن و، عالم، فاضل او شاعر شخصیت هم و. له کتاب او علم سره يې د زړه مينه لرله او د واکمنۍ له بوختياوو سره سره يې کتاب او قلم هم د بوختياوو يوه برخه وه.

دلته د دغه افغان واکمن بابا په اړه د لیکل شوې شهنامې په اړه تاسو ته معلومات وړاندې کوو چې په هماغه زمانه کې د حافظ مرغزي په قلم کښل شوې ده.

((احمد شاهي شهنامه)) د لوی احمد شاه بابا د وخت د پېښو په اړه لیکل شوی منظوم اثر دی. دغه منظوم اثر د احمد شاه بابا په امر د هغه د مهال یو شاعر حافظ ګل محمد مرغزي لیکلی او په ۱۱۷۶هـ. ق. کال یې بشپړ کړی دی.

((شهنامه)) هغه اثر ته ویل کېږي چې تر ډېره حماسي بڼه لري، د واکمنانو، امیرانو، پاچاهانو او پهلوانانو د حالاتو او پوځي کارنامو په اړه کښل کېږي. شهنامه د ((شاهنامه)) په بڼه هم لیکل کېږي او منظومه بڼه لري، په پخوانیو ادبیاتو کې شهنامه لیکل دود و.

د حافظ مرغزي د احمد شاهي شهنامې یوازینۍ قلمي نسخه د انګلستان په ((بریټیش موزیم)) کې ساتل کېږي. د هماغې نسخې د مایکرو فلم له مخې لومړی په پېښور کې د پښتو اکېډیمۍ له لوري او په راوروسته کې په کندهار کې د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد له پېژندنې او تعلیقاتو سره د ښاغلي محمد معصوم هوتک په سریزه او همت چاپ شوې ده.

لکه چې اړوند استاد رشاد لیکي: ((د حافظ ګل محمد مرغزي د زوکړې ځای او د خاړپوځو مېنه (مرغزه) کلی دی چې د پېښور شمال شرقي لور ته د صوابۍ په شاوخوا کې واقع دی.)) حافظ په یو غزل کې ویلي دي:

د مجلس یاران دې ولاړل رابه نه شي
که تل ژاړې د مرغز په ګورستان

د وطن په بهلتانه کې یې ویلي دي:

که مرغز لرم وطن — تړې جدا یم په دا تن
دا امید لرم له خدایه — که مې بوزي له دې ځایه
که سفر کړې د ختن — هېر به نه کړې خپل وطن
په کمند د غم اسیر یم — بې وطنه اوس فقیر یم
د ختن د ملک غزال یم — اوس بندي د غم په جال یم

حافظ ګل محمد په ۱۱۲۶هـ. ق. کال زېږېدلی او د شهنامې د بشپړولو پر کال ۱۱۷۶هـ. ق. یې عمر پنځوسو کالو ته رسېدلی و. داسې ښکاري چې هغه ډېر وخت له

وطنه لرې په پنجاب کې اوسېدلی دی. د هغه له شعرونو ښکاري چې په ډهلي کې له احمد شاهي پوځونو سره هم ملګری و. ژوند یې تر ۱۱۷۹هـ. ق. پورې باوري دی... د موجودې شهنامې د ټولو بیتونو شمېر څلورو زرو ته رسېږي.

د احمد شاهي شهنامې پر لومړۍ وقایه د حافظ مرغزي درې غزلې هم راغلي دي. یوه یې د بېلګې په توګه را اخلو:

ګـاه دې مـخ کـلـه دې څنګ	ګـاه دې صلحه ګـاه دې جنګ
اوس خـنـدا کـوه خـوشـحـال شه	لـه زړه لـېـرې کـړه دا زنـګ
کـه دولـت درســره ډېـر شي	خـو بـه پـاتـه شـې مـلـنـګ
تـمـام لانـدې شـو تـر خـاورو	ډېـر يـوسـف غـونـدې خوشرنګ
لـه اشـنـا ســره اشـنـا شه	کـه تـه ډېـر يـې شـوخ و شنګ
حـافـظ پـاځـه قـلـنـدر شه	او بـس دا پـرېـږده آهنګ

احمد شاهي شهنامه ۳۶ بحثونه او فصلونه لري او د احمد شاهي دورې د لومړیو شپاړسو کالو د پېښو په روښانولو او څرګندولو کې د یو ښه اوګټور اثر په توګه کار ورکوي. دغه منظوم اثر د مثنوي په بڼه لیکل شوی او د هرې مسرې سېلابونه یې (اته) او کله کله (نهه) دي. تر ډېره حده یې نظم روان او ساده دی.

حافظ مرغزي له حمد، نعت او مناقبو وروسته خپله شهنامه په دغه سریزه (دیباچه) پیلوي:

تـه زمـا پـه شـعـر کـړه ګـوش	چـې بـلـنـد شـې پـه دا هـوش
پـه تـنـظـيـم زمـا نـظـر کـړه	ښـه تـازه پـرې دا بـصـر کـړه
پـرې دمـاغ کـړه مـعـطـر	چـې مـذکـور کـه د کـشـور
دا دنـيـا ده لـکـه بـاغ	چـې بـهـار شـي ورک شـي زاغ
شـاهـنـامـه ده رنـګـيـنـه	د خـوبـيـ ده ګـنـجـيـنـه
پـه تـرازو د عـقـل سـنـج	جـواهـر لـري د ګـنـج
ښـه درونـه دي آبـدار	کـه يـې بـادشـاه شـي خـريـدار

شاهنامه ده نو عروس
نه ثاني لري په طوس

سزاوار ده د بادشاه
دبدبه لري پر ماه

چې فرمان د شهريار و
په زېبا ښکلي ګفتار و

چې حافظ دې شاهنامه که
په جهان دې دا نامه که

شاهنامه دې کا رنګين
جوړ زيبا در ثمين

پکې حال دې د جهان وي
ښه ګنجونه دې عيان وي

ښه مذکور دې که د جنګ
چې پرې صاف شي د زړه زنګ

د بادشاه مې حال بيان که
چې دا سير يې د جهان کا

ما بيان که په تفصيل
په خپل ځای په قال و قيل

چې شاهنامه کړه ما اغازه
رنګينه راغله طنازه

د طوسي چې شاهنامه ده
ښه زيبا يې ښکلې جامه ده

په پارسي ژبه بيان ده
په قلم کاغذ عيان ده

اما دا وګوره ګنج
خوشنما درونه سنج

په زبان درانې
ښه بيان دی افغاني

د احمد شاه در دران
پکې حال مې کړ بيان

چې کتاب مې شه تيار
په تحرير زما نګار

په څو ورځې وم خاموش
بيا مې شعر راغی په جوش

معطر مې شه دماغ
ښه تازه په سير د باغ

شاهنامه کړه ما تياره
دېر شېرينه دېر آبداره

پښتنو د پاره وارې
دا خواري مې شوه په غاړه

ته پرې وکړه ښه نظر
چې سنګين شي لکه غر

مور به نه يو دا به وينه
دا قصه به نور کوينه

يادګاري ده په دنيا
له ما واوره دا وينا

خدايه ته شې مهربان
چې شيرين مې شي زبان

ښه کلام مې کړې شيرين
چې تړې څاخې انګبين

د احمد شاهي شهنامې چاپي نسخه له (۷۰۰) زیات مخونه لري. له اصل متن مخکې سریزې او په پای کې د استاد پوهاند رشاد بشپړ تعلیقات راغلي دي. په دغو تعلیقاتو کې د هغو اشخاصو بشپړه پېژندنه راغلې ده چې په احمد شاهي شهنامه کې یې یادونه شوې ده او د احمد شاهي عصر مهم شخصیتونه وو.

د متن لنډیز:

احمد شاهي شهنامه د حافظ ګل محمد مرغزي په قلم لیکل شوی تاریخي اثر دی. دغه مهم کتاب مؤلف خپله د احمد شاه بابا په لارښودنه لیکلی دی. دغه اثر په مثنوي بڼه نظم شوی، نظم یې روان او له تکلفه خالي دی.

احمد شاهي شهنامه د حافظ مرغزي له خوا په ۱۱۷۶هـ. ق. کال بشپړه شوې ده. د دغه مهم تاریخي اثر یوازینۍ قلمي نسخه د انګلستان په ((بریټیش موزیم)) کې خوندي ده او د هماغې نسخې له مایکرو فلم څخه په پېښور او کندهار کې چاپ او خپره شوې ده.

حافظ ګل محمد مرغزي د پښتونخوا د صوابۍ شاوخوا د مرغز په کلي کې زېږېدلی و. په احمد شاهي شهنامه کې د احمد شاه بابا د پاچاهۍ، جنګونو او واکمنۍ نور حالات راغلي دي، په تېره بیا د هغه د واکمنۍ د لومړیو شپارسو کلونو حالات پکې په پوره تفصیل سره راغلي دي.

خرګندونه

مایکرو فلم: زیاتره قلمي نسخې چې د نړۍ په کتابتونونو او آرشیفونو کې ساتل کېږي، نو د نورو د استفادې لپاره ترې مایکرو فلم جوړېږي. مایکرو فلم د هغو نسخو عکاسي شوې بڼه وي او د یو شمېر تخنیکي وسایلو په مرسته ترې بڼه ګټه اخیستل کېدای شي.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې یو ځل متن په چوپتیا سره ولولي، بیا دې د دې لوست د نظمونو برخه زده‌کوونکي په خپل خپل وار په لوړ غږ سره ولولي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- شهنامه څه ډول کتاب ته وایي؟
- احمد شاهي شهنامه د چا له خوا لیکل شوې ده؟
- احمد شاهي شهنامه د چا په امر او لارښوونه لیکل شوې ده؟

۳ـ دغو څلور ځوابه پوښتنو کې یو یې سم ځواب دی، هماغه سم ځواب په نښه کړئ:

ـ د احمد شاهي شهنامې د مؤلف نوم کوم یو دی؟

الف: خانعلوم

ب: پیر محمد کاکړ

ج: حافظ ګل محمد مرغزي

د: شمس الدین کاکړ

ـ د احمد شاهي شهنامې یوازینۍ قلمي نسخه چېرته خوندي ده؟

الف: د کابل ملي ارشیف

ب: د پېښور پښتو اکاډمي

ج: بریټیش موزیم

د: د افغانستان د علومو اکاډمۍ کتابتون

٤ـ دوه تنه زده‌کوونکي دې پر دغو موضوع ګانو پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي:

- احمد شاه بابا د نوي او معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی
- د احمد شاهي شهنامې تاریخي ارزښت

کورنۍ دنده

زده‌کوونکي دې د خپلو عمومي معلوماتو او د اضافي مطالعې پر بنسټ د لوی احمد شاه بابا د ژوند، شخصیت، کارنامو او شعرونو په اړه دوه مخیزه لیکنه ولیکي او په بله ورځ دې یې په پښتو ساعت کې خپلو ټولګیوالو ته واوروي.

د پښتو ادبیاتو
اوسنۍ (معاصره) دوره

په لسم او یوولسم ټولګي کې مو د پښتو ادبیاتو د تاریخ دوه مهمې دورې لوستي دي. په لسم ټولګي کې د پښتو ادب لرغونې دوره او په یوولسم ټولګي کې مو د پښتو ادب منځنۍ دوره لوستې ده. دغه لوست د پښتو ادب د اوسنۍ (معاصرې) دورې په اړه دی. دغه بحث د ادبیاتو د تاریخ بحث دی او د ادبیاتو په تاریخ کې د یوې ژبې او یو ولس ادبي ـ هنري آثار د خپل وخت د تاریخي ـ ټولنیزو حالاتو په پام کې ساتلو سره او د یو ولس د عمومي تاریخ د پېښو په رڼا کې باید مطالعه شي. په دغه څېړنه کې د ادب پوهنې د یوې مهمې څانګې په توګه (ادبي تاریخ) مطرح کېږي او لیکل کېږي. په ادبي تاریخ کې د یو ولس ادبي آثار په هر اړخیزه توګه د خپل تاریخي تسلسل په پام کې ساتلو سره ارزول کېږي او هنري ـ ادبي ارزښتونه یې څېړل کېږي. د پښتو ادبیاتو د اوسنۍ دورې په اړه په دغه لوست کې مو هم دې ټکو ته باید پام وي.

د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې مهمه دوره ده. مخکې له دې چې په دې اړه خبرې وکړو چې د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره له کوم مهال څخه پیلېږي، غوره به وي، دې ټکي ته تم شو چې د دغه نوي بهیر د پیلېدو په ځینو خاصو لاملونو او عواملو لنډې خبرې وکړو. دا هغه ټکي دي چې مونږ ته به دا هم راڅرګنده کړي چې څنګه د پښتو ادب دغه معاصره دوره پیل شوه او دا کوم مهال و؟

په افغانستان او ټوله پښتونخوا کې د وخت او زمان د یو لړ بدلونونو، پرمختګونو او نوو پېښو په رڼا کې، داسې حالات رامنځته شول چې ادب ته یې هم یو نوی لوری ورکړ، څرنګه چې د زمان دغو حالاتو د ژوند پر هر اړخ خپل اغېز وکړ، ادبیات ترې هم په پوره توګه اغېزمن شوي دي. دغه نوي بدلونونه کوم کوم وو:

۱ـ د نړۍ له بېلابېلو برخو د تمدن د نوو پرمختیایي بېلګو راڅرګندېدل، پر دغه بهیر خپل اغېز وکړ. دغه بېلګې په ځانګړې توګه پر هندوستان او بیا پر افغانستان د انګرېزانو له ښکېلاک سره د نوو نښو نښانو په توګه راڅرګندې شوې. دغو استعماري (ښکېلاکي) موخو، د نورو اړخونو په څنګ کې د لویدیځې نړۍ د تمدن ځینې بېلګې هم یا له ځانه سره یوځای او یا له ځانه یو څه مخکې راواستولې. دغه اغېز پر ختیځو ټولنو سربېره، له لویدیځو خواوو او د هغه هېوادونو له لوري هم د اغېز له نورو بهو سره راڅرګند شو، په دې معنا چې د نوي ژوند او نوي تمدن نوې بېلګې او څرکونه مونږ ته له نورو خواوو هم رارسېدلي دي.

د امیر دوست محمد خان او بیا د امیر شېر علي خان د واکمنۍ په دوران کې د نوي تمدن لومړۍ صنعتي بېلګې افغانستان ته هم راغلې. د وسلو فابریکه جوړه شوه. په ۱۲۸۲ هـ. ق. (۱۸۷۰م.) کال کې په افغانستان کې لومړۍ مطبعه فعاله شوه. په راوروسته کلونو کې (د امیر عبدالرحمن خان، امیر حبیب الله خان او غازي امان الله خان د واکمنیو په وختونو کې) مطبعو لازم پرمختګ وکړ. نورې فابریکې هم جوړې شوې، سینما او راډیو فعالې شوې او د تمدن نور نوي مظاهر (نمونې) د رارسېدو په حال کې وو.

استاد حبيبي په دې اړه ليکي: په دې دوره کې د اروپا د مدنيت صنعتي دوره پيل شوې وه او پر هندوستان باندې د انګرېزانو استعمار بشپړ شوی و، هندوستان ته د نوي مدنيت او صنعت اغېزې رارسېدلې وې. چاپخانې او د کتابونو د خپرولو وسيلې هم ډېرې شوې وې. انګرېزان له دغو څيزونو سره د اباسين غاړو ته هم راورسېدل. دوی د پښتونخوا يو ستر فرهنګي مرکز يعنې پېښور ونيو او په ۱۸۳۹م. کال يې پر افغانستان هم يرغل وکړ.

۲ـ په افغانستان کې لومړنی معلومه جريده د ((شمس النهار)) په نوم په ۱۲۹۰هـ. ق. (۱۸۷٤م.) کې خپره شوه. په دغه وخت کې ځينې کتابونه هم چاپ او خپاره شول، په پېښور او لاهور کې بيا د پښتو کتابونو د چاپولو بهير لا ګړندی شو. د نوي تمدن، د کتاب د چاپ او د مجلو او جريدو د چاپ دغې چټکتيا پر ادبياتو او د ادبياتو پر بدلون او وده خپله اغېزه لرله.

د امير حبيب الله خان په وخت کې لومړی د مولوي عبدالرؤف کندهاري په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانستان)) په نوم جريده خپره شوه چې له يوې ګڼې وروسته يې د خپرېدو لړۍ بنده شوه. ورپسې د افغانستان د ژورنالېزم د پلار، نومیالي ليکوال او مبارز محمود طرزي په مشرۍ د ((سراج الاخبار افغانيه)) د جريدې خپرونې د پښتو ادب پر وده او بدلون لوی اغېز درلود.

۳ـ په هېواد کې د نوو او عصري زده کړو پيل، د نوي ادبي يون لپاره يوه په زړه پورې پيلامه وه. په ۱۹۰۳م. کال کې په کابل کې ((حبيبيه ښوونځی)) جوړ شو او د نوو عصري مکتبونو جوړېدل ټولو ولايتونو ته هم وغځېدل. دې کار هم د پرمختګ نوې لارې چارې برابرې کړې.

٤ـ د مشروطيت غورځنګ په افغانستان کې د نوي سياسي، کلتوري او ادبي بدلون نوی زيری له ځانه سره لاره. دغه غورځنګ له ۱۹۰۵م. کال څخه راپيلېږي. دغه حرکت په هېواد کې د داخلي استبداد او د زوروا کۍ د ختمولو او د پرنګي له ښکېلاک څخه د وطن د خلاصون په بنيادونو جوړ شوی و. په دغه غورځنګ کې شامل زياتره مبارزان

علمي، ادبي او فرهنګي کسان وو، لکه: مولوي محمد سرور واصف کندهاری، کاکا عبدالعزیز الکوزی، مولوي عبدالواسع، مولوي عبدالرب، غلام محي الدین افغان، محمد انور بسمل، کاکا سید احمد لودین، محمود طرزی، عبدالرحمن لودین، عبدالهادي داوی پرېشان او یو شمېر نور...

دغه غورځنګ هم زمور پر اوسنیو ادبیاتو خپل اغېز خپور کړ او په تېره بیا له بهرني ښکېلاک څخه د خلاصون د ولولو په راپارولو کې یې زیاته ونډه واخیسته. پښتو ادبیات، د دغو او یو شمېر نورو ټکو په پام کې نیولو سره یوه نوي دوران ته داخلېږي او دا د پښتو ادب اوسنۍ یا معاصره دوره ده. دا چې دغه دوره په دقیق ډول له کوم مهال څخه پیلېږي، د پښتو د اوسنیو ادبیاتو د څېړونکو له خوا بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. نومیالی افغان څېړونکی محمد صدیق روهي د دغو بېلابېلو نظرونو له راوړلو وروسته دې پایلې ته رسېږي.

د پښتو معاصر ادب په لړه پښتونخوا کې د ۱۹۱۰م. کال شاوخوا د (افغان) جریدې په خپرېدلو سره پیلېږي. په دغه جریده کې د پښتو ادب نوي ډولونه او ژانرونه دود شول او راحت زاخیلي، فضل محمود مخفي، عبدالاکبر او نورو لیکوالو او شاعرانو د معاصر ادب زړي وکړل.

په افغانستان کې د سراج الاخبار د دویم ځل (۱۹۱۱م.) په خپرېدو سره د پښتو معاصر ادب بنسټ کېښودل شو.

په حقیقت کې د شلمې پېړۍ په رابرېدلو سره په افغانستان کې د معاصر ادب د پیلېدو لپاره عیني او ذهني شرایط برابر شوي وو. په دغه وخت کې معاصر ادب د یو متعهد او رسالتمن ادب په توګه د ټولنې په خدمت کې په کار واچول شو. ادبیات د یو معنوي مشال په توګه د ذهنونو د روښانولو لپاره استخدام شو. د دغه وخت یو شمېر نامتو شاعرانو او لیکوالو د ادبي تخلیقاتو له لارې د ځانځانۍ، استعمار، خانخانۍ او استبداد پر ضد چټکه مبارزه کوله.

د پښتو ادب د اوسنۍ دورې یوه اساسي ځانګړنه داده چې په دغو شعري او نثري آثارو

کې د موضوع او فکر له پلوه نوې موضوع ګانې ور داخلې شوې. د وخت عمده ارمانونه او هیلې د ادبي لیکنو او شعرونو محتوا شوه. د دې په څنګ کې د چوکاټ او فورم له پلوه هم یو لړ بدلونونه رامنځته شول. ادبي او هنري نثر ته پاملرنه واوښته، نوي ادبي ډولونه، لکه: لنډه کیسه، ناول، ډرامه او نندارې او نور ولیکل شول. د پخوانیو چوکاټونو په څنګ کې د شعر نوي چوکاټونه هم رامنځته شول او ازاد شعرونه هم دود شول.

د پښتو ادب د معاصرې دورې په لومړنیو لیکوالو او شاعرانو کې د دغو کسانو نومونه د یادولو وړ دي:

مولوي صالح محمد کندهاری، غلام محي الدین افغان، مولوي عبدالواسع کندهاری، عبدالعلي مستغني، عبدالهادي داوی، امین الله زمریالی او یو شمېر نور... په کوزه پښتونخوا کې د لومړي دوران نومیالي ادبي څېرې دا دي: فضل محمود مخفي، مولوي احمد، منشي احمد جان، میر احمد شاه رضواني، راحت زاخیلی، عبدالاکبر اکبر، عبدالمالک فدا، ماسټر عبدالکریم او یو شمېر نور...

زمونږ یو شمېر څېړونکو د پښتو د معاصر ادب دوره هم په څو پړاوونو وېشلې ده او دغه راز په هره سیمه کې یې د ودې او پرمختګ پر ځانګړو شرایطو او امکاناتو بحثونه شوي دي. له هغو مشرانو، لیکوالو او شاعرانو څخه چې راتېر شو زمونږ یو شمېر لیکوالو او شاعرانو په راوروسته وختونو کې خپلې ژبې او ادب ته د خپلو تلپاتې آثارو په لیکلو سره، نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي. دوی د نوي دوران او عصر له غوښتنو سره سم او د خپل هېواد، خپلو خلکو او خپلې ژبې د ارتیاوو په پام کې ساتلو سره نوي او په زړه پورې آثار ایجاد کړل. په دې لړ کې په افغانستان کې د دغو کسانو نومونه په خاص ډول د یادولو وړ دي:

عبدالحی حبیبي، قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله رښتین، عبدالشکور رشاد، محمد رفیق قانع، برهان الدین کشککي، عبدالرحمن پژواک، غلام جیلاني جلالي، محمد موسی شفیق، سیلاب ساپی، محمد جان فنا، سید شمس الدین

مجروح، سید حسن حسن، بهاؤالدین مجروح، حبیب الله تږی، مستوره شال، ابراهیم عطایي، دوست شینواری او ډېر نور...

دغه راز په پښتونخوا کې هم د دې دورې مهمې څېړې د یادولو وړ دي لکه:

کاکاجي صنوبر حسین مومند، سید رسول رسا، حمزه شینواری، عبدالغني خان، صاحبزاده محمد ادریس، عبدالخالق خلیق، نصر الله خان نصر، محمد اسلم خټک، رشید علي دهقان او یو شمېر نور...

د معاصر پښتو شعر د پیلامې د یوې بېلګې په توګه له ((سراج الاخبار افغانیه)) څخه د مولوي صالح محمد هوتک یو شعر را اخلو او د دغې دورې د پیلامې د یوې بېلګې په توګه یې لولو. سره له دې چې دا د عبدالهادي داوي پرېشان د دري شعر پښتو منظومه ژباړه ده، خو ډېره په زړه پورې بڼه لري، د ژباړې رنګ پکې نه ښکاري او د وخت یوه ډېره مهمه موضوع پکې ځای شوې ده، دا لا هغه وخت دی چې افغانستان بشپړه سیاسي خپلواکي نه لري او دغه شعر په همدغه دوران کې د سراج الاخبار په پاڼو کې خپور شوی دی

یـو سـحر زمـا تـر غـوږ شـو لـه بلبلـه　　پـه قفـس کـې یـې ژړل دا یـې ویلـه
چـې بنـدي شـوم د صیـاد له سـخته دله　　ولـې نه پوښـتي څوک حال زما یـو له بله

ولـې نشته بـې فـغانـه کـارو بـار زمـا
ولـې حبس ابـدي راغـی پـه وار زما

نـه محـرم چـې د زړه حال ورتـه بیان کم　　نـه مـې وس چـې خبـرداره بلبـلان کم
نـه ملګري چـې چمن تـه یـې روان کم　　بیـا بیـان ورتـه د ګل او د ریحـان کـم

خپل ډک زړه د ارمانو ورتـه خالي کم
ټول مرغان د چمنو په ځان حالي کم

چاتـه وژاړم، پـر چـا بانـدې فریـاد کـم　　چاته خاورې پر خپل سـر باندې باد باد کم
چاتـه وګـورم په څه شـي زړګی ښـاد کم　　د صیـاد له لاسـه چاتـه عـرض و داد کم

څه راوشـو چې د تور قفس بندي شوم
نه خلاصېږم په دا بند کې ابـدي شوم
ولـې زه لـه خپلـه سـېله راجـلا شـوم ولـې زه لـه خپـل وطنـه راجـدا شـوم
ولـې زه پـه ويـر اختـه پـه واويـلا شـوم کـور وکلی مې شـو پاتې خوار تنها شـوم
کوم ظالم کړمه بندي خدای دې بندي کي
خدای دې ما غوندې اخته په جدايي کي
اوس بـه زه لکـه هـا نـور پـه هـوا تلمـه پـه هـوس د آزادۍ بـه نازېدمـه
پـر غونچـو بـه د ګلانـو موسـېدمه ورځ پـه ورځ بـه غوړېدمـه لوېدمـه
چا بندي کړم خدايه تې په ځان اخته کې
په قفس يې د زنـدان جگر سوخته کې
اوس بـه ګرځېـدم آزاد پـه چمنـو کـې الوتـم بـه پـه صحـرا او پـه باغـو کـې
مست به ګرځېدم خوشحال په شګوفو کې ولـې اوس يـم پـه غمو پـه اندېښـنو کې
چـې بـنـدي دې د قفس کـړمـه صياده
خدای دې ما غوندې بندي که اې آزاده
الغـرض چـې ده وهلـې دا نـارې د قفـس لـه لاسـه و پـه غلبلـې
چـې نـاګاه د چمـن بـاد راغی له کښـې چـې پـر ونښـت دا يـې وواته لـه خولې
مـګر دا بـاد د چـمـن د خـوا راغلی
چې زمـا صبر و آرام يې راڅخه وړی
د شعر وروستۍ برخه داسې ده:
پـه حسـرت او پـه افسـوس يـې دا ويله و ګلشـن تـه يـې کتـل بيـا يـې ژړلـه
د قفـس و دروازې تـه يـې ځغسـتله لار يـې نـه وه وزرونـه يـې کړيولـه
پـه هـوا شـو سـر يـې ونښـت لـه قفسه
وينې توی شوې سوړ پوړ ولوېد له هوسه

سـر تـر پايه پـه سـرو وينو کـې غرقاب و ځان بايللی، زړه زخمي، حال يې خراب و
يا بې هوښـه، يا پر هـوښ، په اضطراب و چې پر هوښ به شـو گويان به په دا باب و:

سـر مـې بـايـلـو پـه هـوا د آزادۍ
شـکـر شـکـر شـوم فـدا د آزادۍ

په افغانستان کې د پښتو د معاصرو ادبياتو د شعر او نظم د برخې په مطالعه کې دغه شعر خاص ارزښت لري. استاد روهي په دې اړه وايي: (په قفس کې بلبل) په سمبوليکه او رمزي ژبه د خپلواکۍ غوښتنې جذبات څرگندوي او خلک فداکارۍ ته رابولي. د پوهاند حبيبي په وينا، دا شعر دومره مقبول و چې په کندهار کې حتا د ښځو خولې ته هم ولوېده، خوله په خوله اوړېدل کېده او د وطن له مينې به يې ژړل.

((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب يوه غوره بېلگه ده. په هغه کې يو مهم ملي ارمان په ښکلي عاطفي رنگ کې منعکس شوی دی. په دغه شعر کې زايد الفاظ نشته، د اصطلاحاتو له پلوه غني او ژبه يې طبيعي او له محاورې سره سمه ده. په لومړي شعر کې د تصوير بشپړتيا، منطقي انسجام او ښه پای، د رمز په ژبه د اسارت او مريي توب پر ضد اعتراض او د طبيعت د ښکلا انځور پر دغه شعر د جاودانه گي مهر لگوي.

د متن لنډيز:

د پښتو ادبياتو په تاريخ کې له لرغونې او منځنۍ دورې وروسته اوسنۍ يا معاصره دوره د خاصې پاملرنې وړ ده. دغه دوره د شلمې پېړۍ له پيلامې سره پيلېږي. د وخت او زمان نوې اغېزې، د نړۍ د نوي تمدن اغېز، پر افغانستان د انگرېزانو يرغل او د دې يرغل پر وړاندې د خلکو پاڅون، د مطبوعاتو په ډگر کې نوي پرمختگونه او نور بېلابېل عوامل د دې سبب شول چې په ادبياتو کې هم بدلونونه رامنځته شي. دغه بدلون هم د ادبياتو موضوع او محتوا ته نوی رنگ ورکړ او هم يې نوي ادبي ډولونه رامنځته کړل او د چوکاټ يا فورم له پلوه يې هم بدلونونه ومومندل. د پښتو د معاصرو ادبياتو دوره د پښتو په ادبي تاريخ کې د يو نوي بدلون پيلامه ده. په دې دوره کې گڼ او مهم آثار وليکل شول او د ادبياتو په بهير کې نوي پرمختگونه رامنځته شول. د معاصرو ادبياتو تاريخ يو شمېر تلپاتې ادبي څېرې په خپلو پاڼو کې ثبت کړې دي.

محمود طرزي: د افغانستان پياوړی ليکوال، ژورنالیست او سیاسي مبارز و. د غلام محمد طرزي زوی دی. په زلمیتوب کې یې کورنۍ له افغانستان څخه د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې تبعید شوه. هندوستان او ترکیې ته لاړل. د امیر حبیب الله خان په وخت کې بېرته افغانستان ته راستون شو. د سراج الاخبار افغانیه په نوم یې یوه مهمه جریده تاسیس کړه چې هم د افغانستان د ژورنالیزم په تاریخ کې ځانګړی ځای لري او هم د نوي او معاصر ادب په پرمختګ کې. د غازي امان الله خان خسر، د مشروطیت د غورځنګ یوه مخکښه څېره او د هغه د واکمنۍ په دوره کې د یو وخت لپاره د بهرنیو چارو وزیر و. د غازي امان الله خان پر ضد د داخلي اړو دورې په وخت کې له افغانستان څخه وتلو ته اړ شو. ترکیې ته لاړ او هماغلته وفات شو. د ډېرو آثارو لیکوال او ژباړونکی دی. د افغانستان د ژورنالیزم د پلار په نوم شهرت لري.

د مشروطیت غورځنګ: د افغانستان د سیاسي مبارزو په معاصر تاریخ کې د افغانستان د مشروطه غوښتونکو غورځنګ مخکښ مقام لري. د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په دوران کې د یو شمېر رونې اندو پوهانو، لیکوالو او مبارزینو له لوري دغه سیاسي ملي غورځنګ تاسیس شو. د دې غورځنګ په اساسي هدفونو د استبداد او مطلقه واکمنۍ پر ځای د قانون واکمني، د انګرېزانو له ښکېلاک څخه د هېواد ژغورنه او د خلکو د ژوند سوکالي، تعلیم ته پاملرنه او داسې نور اهداف د یادولو وړ دي. دغه غورځنګ د امیر حبیب الله خان د واکمنۍ په دوران کې سخت وځپل شو. مشران یې یا اعدام او یا بندیان شول. د غازي امان الله خان په وخت کې همدغو منورینو د هېواد د چارو په سمبالښت کې فعاله ونډه واخیسته.

عیني او ذهني شرایط: د اجتماعي او فکري مسایلو په لړ کې په ټولنه کې د عیني او ذهني شرایطو د برابرېدلو خبره کېږي. له دې څخه هدف دا دی چې د یو کار د پیل لپاره، د یو حرکت، نهضت او پروګرام د پیل لپاره د ټولنې شرایط او امکانات څه دي؟ آیا ټولنه له ذهني پلوه دې کار ته چمتو ده؟ د دې خلکو له فکر او نظر سره دغه پروګرام برابر دی، یا یې ذهن ورته چمتو شوی دی؟ عیني شرایط هم همداسې وګڼئ. آیا د ټولنې موجود واقعیتونه څه دي؟ په کوم اقتصادي، اجتماعي حالت کې ده. د ودې په کوم پړاو کې ده؟ عیني شرایط تر ډېره د ټولنې د مادي اړخونو په څېړنه او ذهني شرایط یې د فکري او نظري اړخونو په څېړنې پورې اړه پیدا کوي، خو دواړه یو په بل پورې تړلي دي.

کم (کړم): په ځينو شعرونو کې د ليکدود له مخې لهجوي اغېزې راڅرګندېږي، يا شاعران ځينې کلمې هغه ډول ليکي، چې وايي يې. لکه په دې لوست کې نورې داسې کلمې: کې (کړې)، دې (دې يې) تې (ته يې) او نورې...

فعاليتونه

۱ـ د مولوي صالح محمد هوتک د شعر يوه يوه برخه دې بېلابېل زده‌کوونکي په لوړ غږ ولولي او په سمه توګه دې يې ادا کړي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

- د پښتو معاصر ادب له کوم وخت ځخه پيلېږي؟
- محمود طرزي په کوم نوم شهرت لري؟
- (سراج الاخبار افغانستان) او (سراج الاخبار افغانيه) څه توپير لري؟
- د افغانستان د مشروطيت غورځنګ د کوم واکمن په وخت کې جوړ شو؟
- د مشروطيت د غورځنګ سياسي او ملي هدفونه کوم کوم وو؟

۳ـ د پښتو د معاصرو ادبياتو د دورې د يو شمېر مخکښو او نوميالیو څېرو نومونه واخلئ. هر شاګرد دې يو يو نوم يادوي او د ټولګي يو زده‌کوونکی دې هغه په يو پاڼه کې يادداشت کوي. کېدای شي زده‌کوونکي تکرار شي او نوي نوي نومونه ووايي. که کومو شاګردانو ته د هغو ليکوالو د کتابونو نومونه ياد وو، هغه دې هم يادوي او په پاڼه کې دې يې ليکي. هر هغه شاګرد چې ډېر نومونه او کتابونه ياد کړل، د دې لوست د (ممتاز شاګرد) په نوم دې ونومول شي. کېدای شي شاګردان ځينې څېرې هم يادې کړي چې په دې لوست کې يې نومونه نه دي راغلي.

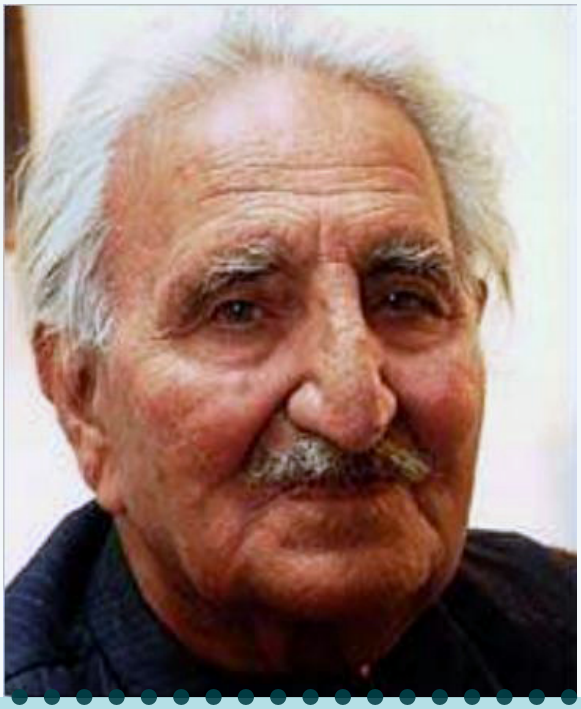
٤ـ زده‌کوونکي دې د دغو دوو موضوعاتو په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د افغانستان د معاصرو ادبياتو د دورې ځانګړنې
- معاصر ادب او د معاصر دوران پېښې

کورنی دنده

زده‌کوونکي دې د مولوي صالح محمد هوتک د ((په قفس کې بلبل)) په اړه يو مخ ليکنه وکړي او ارزښت دې يې هم څرګند کړي.

غني خان ـ نه هېربدونکی شاعر

ـ د غني خان په اړه مو څه لوستي دي؟

ـ د غني خان کوم شعر مو یاد دی؟

د پښتو په معاصرو شاعرانو کې غني خان د اوچت نامه څښتن دی. تاسو تر اوسه پورې د معاصر پښتو شعر د ځینو څېرو په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې تاسو ته د غني خان د ژوند او د هغه د شعر د ځانګړتیاوو په اړه خبرې کوو. د هغه د شعرونو څو نمونې هم لولو.

په لوست کې به تاسو ته څرګنده شي چې زمور دغه وتلی شاعر زمور د اوسني ادبي تاریخ په پاڼو کې د کوم درېځ او مقام لرونکی دی؟

عبدالغني خان غني د پښتنو د نومیالي مشر او د پښتنو او د هند د لوېې نیمې وچې د خپلواکۍ د ستر مبارز فخر افغان خان عبدالغفار خان زوی دی. په ۱۹۱٤م. کال کې د پښتونخوا د هشنغر په اتمانزو کې زېږېدلی دی. په پنځه کلنۍ کې یې مور له نړۍ سترګې پټې کړې او پلار یې د ژوند اوږده کلونه د هندوستان د انګرېزي حکومت په زندانونو کې تېر کړل. له دغو ناوړو حالاتو سره سره غني خان په دې وتوانېده چې زده کړې پیل او دوام ورته ورکړي.

لومړنۍ زده کړې یې د اتمانزو په آزاد ښوونځي کې ترسره کړې. استاد ښونوا په دې اړه لیکي: ((پاچا خان ځکه خپل زامن دغه د غریبانو ښوونځي ته واستول چې خلک ونه وایي چې باچا خان د خپلو او نورو د زامنو ترمنځ توپیر کوي، خپل زامن معتبر ښوونځي ته بیایي او د نورو زامن د غریبانو ښوونځي ته استوي.))

غني خان د نورو زده کړو لپاره انګلستان او امریکې ته هم لاړ، خو ځرنګه چې مبارز پلار یې بیا بیا د پرنګیانو زنداني کېده، نو زده کړې یې نیمګړې پاتې شوې او بېرته راستون شو. څه موده یې د پاچا خان په لارښوونه د ټاګور په نړیوال پوهنتون کې هم زده کړې وکړې.

له زده کړو وروسته یې څه موده د بورې جوړولو په یوه فابریکه کې د انجینر په توګه کار وکړ او بیا یې د خپلو ځمکو سرپرستي کوله.

له سیاسي هڅو سره خو یې د ژوند له پیلګه مزل کړی و، د پاچا خان د سیاسي نهضت ((خدایي خدمتګار)) د ملاتړ لپاره یې د ((زلمي پښتون)) په نوم د ځوانانو یو نهضت هم جوړ کړ.

په ۱۹٤۵م. کال کې له پښتونخوا څخه د هندوستان پارلمان ته انتخاب شو او د پارلمان د ځوان غړي په توګه ښه وځلېد. د هندوستان له آزادۍ او بیا وېشلو وروسته غني خان ونیول شو او شپږ کاله یې د پاکستان په زندانونو کې تېر کړل.

عبدالغني خان د پښتو نومیالی شاعر و. د خپل ژوند په اوږدو کې یې د سیاسي مبارزې په څنګ کې لوړه شاعري هم کړې ده. د شعرونو دغه ټولګې یې چاپ شوې دي:

۱ــ د پنجرې چغار: د غني خان د شعر لومړنۍ ټولګه ده. د زندان له فریادونو یې شعرونه جوړ کړي دي او په ۱۹۵۳م. کال کې یې دغه مجموعه د هري پور په جیل کې بشپړه کړې ده. په ۱۹۵٦م. کال کې په پېښور کې چاپ شوې ده.

۲ــ د غني پلوشې: دا مجموعه په ۱۳۳۹ هـ. ش. کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوې ده.

۳ــ پانوس: دغه کتاب په ۱۹۷۸م. کال په پېښور کې چاپ شوی دی، ((د پنجرې چغار)) او پلوشې سربېره پکې نوي شعرونه هم راغلي دي.

٤ــ د غني کلیات: د غني د شاعرۍ کلیات په ۱۳٦٤ هـ. ش. کال په کابل کې چاپ او خپاره شوي دي.

د پښتو دغه نومیالي شاعر په ۱۹۹٦م کال کې په پېښور کې له نړۍ سترګې پټې کړې. غني په معاصره پښتو شاعرۍ کې د یوه ځانګړي دریځ او خاص سبک شاعر دی. د هغه شاعري په نوې پښتو شاعرۍ کې د یو ځلند مقام لرونکې ده. لکه چې استاد الفت لیکي: ((زه د پښتو په اوسنیو شاعرانو کې څو تنه د ګوتو په شمار پېژنم چې هر یو د خپل ادبي سبک او د خپلو افکارو او خیالاتو په لحاظ ممتاز صفتونه لري او په بېلابېلو لحاظونو یو له بل نه او بل له بل نه ښه دي. یو د غزل استاد دی، بل د ملي او وطني احساس په راویښولو کې د یوې برخې خاوند دی، د چا اجتماعي افکار او خیالات ډېر عالي دي او د چا رندانه سندرې ډېرې ښکلې او په زړه پورې دي. د غني خان په اشعارو کې چې څه شی زما ډېر خوښېږي، هغه د فکر او خیال آزادي او له تقلید څخه سرکښي ده.))

د غني خان شاعري د یو شمېر ځانګړنو لرونکې ده چې ځینو ته یې پاملرنه کوو:

۱ــ له هېواد سره مینه او له خلکو سره یې مینه او له آزادۍ او آبادۍ سره یې مینه د پښتو شاعرۍ په بهیر کې یوه اساسي موضوع وه او ده. د غني شاعري هم په دې برخه کې د ستاینې وړ ځای لري. په عمومي ډول د ټول هندوستان او دغه راز د پښتونخوا پر خاوره د پرنګي د ښکېلاک پر وړاندې د وطنپالو شاعرانو د شعرونو هنګامې زموږ د ولس د احساساتو او ولولو په راویښولو کې خپل ځانګړی ځای لري، لکه چې یو څېړونکی وایي: ((په دغه دوره کې (کله چې د هند پر لویه نیمه وچه او پښتونخوا د پرنګي ښکېلاک خپور و)

د قامي شاعرانو يو مضبوطه ډله لګيا وه، د قام حوصلې يې اوچتولې. په دغه ډله کې ډېر نومیالي شاعران شامل وو، لکه: فضل محمود مخفي، عبدالمالک فدا، حبیب الله کاکا، فضل الرحیم ساقي، عبدالاکبر خان اکبر، شاد محمد مېړی، الف جانه خټکه او ډېر نور، خو په دغه ډله کې یو داسې شاه زلمی هم شامل و چې د هغه د شاعرۍ یوه ځلانده لاره وه، ځانله رنګ یې و او که زه ووایم چې دغه شاه زلمی شاعر د دغې ډلې سرخېل و نو بې ځایه به نه وي... هغه ځوان چې کله به لېونی فلسفي شو، کله به غني شو او کله به غني خان...)) په دې لړ کې د غني خان ډېر شعرونه د غور وړ دي، خو دغه یو بیت یې د ډېرو ځواب وایي:

چې خازې شنې مې په قبر وې ولاړې
که غلام مړ وم، راځئ توکئ پرې لاړې

۲ـ د غني د شاعرۍ، یا د هغه د شعري سبک یو بل عمده خصوصیت دا دی چې که هغه هر څه وایي، په صداقت او زیات صراحت یې وایي، غني خان ته که د خپل ځان او یا بل هر چا په وړاندې کوم فکر او نظر پیدا شوی دی، نو په هماغه بڼه یې په څرګنده بیان کړی دی. هغه خپل پلار ته په یو لیک کې لیکي:

ستا خطونه ټول زما سر ته پراته دي — زه یې لولم هره شپه دوبار دوباره
کله خاندم کله ژاړم لېونی یم — ای زما په بند کې پروت غریبه پلاره
خدای به رحم و په تا باندې لږ کړی — بل ښه زوی به یې و کتلی ستا د پاره
چې په تا کې کوم جوهر دی ما کې نشته — ستا نېکۍ زما بدۍ دواړه بې شماره
ته سالار یې د کاروان په نېغه لار ځې — زه کور ځغلم لکه اوښه بې مهاره
ستا د زړه فوارې ډکې دي له مینې — زما زړه وچ کوهی نه وهي یو داره

د (خانانو) په نوم په یو شعر کې پر پښتنو انتقاد کوي او د بدو رواجونو، بدو کړو وړو، خپلمنځي بدیو، تربګنیو او نورو ناخوالو غندنه یې په ډېره ښکاره توګه کوي.

۳ـ د غني د شاعرۍ بله ځانګړنه دا ده چې هغه د ژوند په اړه د خاصو نظریاتو څښتن دی. د ژوند د پېښو په هکله هم هغه ژور فکر لري، همدغه فکر او ژور نظر هغه د فلسفي شاعر په نامه مشهور کړی دی.

٤ـ کومه بله خبره چې د غني په شاعرۍ کې د زیاتې پاملرنې وړ ده، هغه د غني د شاعرۍ

د ((طنز)) برخه ده. دا په حقیقت کې هغه برخه ده چې زمونږ د دغه شاعر د کلام د مالګې په توګه د شعر خوند او مزه زیاتوي. دغه ډول شعرونه له ټوکو او خندا سره مهم موضوعات په زړه پورې کوي او بیا یې د شعر په ښکلا کې نغاړي. هغه د طنز، خندا او ټوکو په قالب کې د وخت اساسي موضوعات ځایوي. دغه شعرونه که په لومړي نظر خندوونکي ښکاره شي، خو په ژورو کې یې هغه غوسه پټه وي چې د خپل ولس د ناخوالو، نیمګړتیاوو او ناوړتیاوو له امله ورپیدا شوې وي. د غني طنزیه شاعري، د هغه د انتقادي شاعرۍ مرکزي برخه جوړوي.

د غني خان د شعرونو د ښلګو په توګه د هغه دوه شعرونه لولو. لومړنی شعر یې یوه وطني ترانه ده چې له خپلې خاورې سره د مینې ولولې پکې پرتې دي:

اې زما وطنه!

اې زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـا
ســتـا هـــره دره کـــې دي د تـــورو نـښـانـې زمـا
زه يـم ستا د خـــاورې تـه زمـا د مينې جـوړ يې
تـه مـې د غـيـرت او د پښتو رنګينې جـوړ يې
تـه مـې د نـيـکـه او د بـابـا د ويـنـې جـــوړ يې
ستا زړه کـې ويـدې دي ټولې تللې زمـانـې زما
اې زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـا
سترګې مې لوګی شه ستا د خـاورو د کـورونـو نه
عـقـل مـې ايـــرې شـه ســتـا د پـــاره د فـکـرونـو نه
ځـار شمه قربان شم ستا د غرونو د سيندونو نه
ســتـا هـــره دره کـــې دي د تـــورو نـښـانـې زمـا
اې زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـا
ستا عزت چې نه وي زه به نوم او عزت څه کړمه
ته چې خوار و زار يې زه به خوب او راحت څه کړمه
ستا سر چې وي ټيټ نو زه به شان او شوکت څه کړمه
مسته بـه دې خـــاوره کـړم پـه ويـنـه مستانې زما
اې زمـــا وطـــنـــه د لـعـلـونـو خـــزانـــې زمـا

یـا خـو بـه دې سـیـال کـړمـه وطـنـه د جـهـان
یـا بـه ستا پـه پښو کـې تـورې خـاورې کړمه ځان
زه بـه دړې وړې شـم خـو تـا بـه کـړم ودان
نـر یـمـه پـښـتـون یـم تـا تـه یـادې افـسـانـې زمـا
اې زمـا وطـنـه د لـعـلـونـو خـزانـې زمـا

د غني خان د شعر دویمه بېلګه هم ډېره په زړه پورې ده. په دې شعر کې په حقیقت کې د خپلواکۍ لپاره د بې ټوپکه مبارزې یا د نه تشدد د مبارزې پر ټکو خبره شوې ده. پاچا خان د هند له یو شمېر نورو آزادي غوښتونکو مبارزینو سره یوځای د ((عدم تشدد)) پر مبارزه ټینګار کاوه. د هغوی په نظر دا د مبارزې او مقاومت تر ټولو غوره لاره وه. دغه بې وسلې مبارزه او مقاومت په خپل وخت کې پوره اغېزمن و. غني خان په دې شعر کې همدغو ټکو ته اشاره کړې ده او د فخر افغان پاچا خان د مبارزې شاعرانه انځورګرۍ یې کړې ده.

په مردان مارش د پاچا خان

راشـــه اې خـوشـحـال بـابـا اې خـــالـــده وګـــوره
پـــاڅـــه عـــلـــي مـرتـضـى دا تـــمـــاشـــه ووېـــنـــه
جـنـګ لـه دی مـنـصـور روان
تـــوپ او نـــه تـفـنـګ لـري
نـــه د تـــورو پـــړک لـري
نـــه د زغـــرو شـرنـګ لـري
زور د دښـمـن نـه وېـنـي داســـې لـېـونـی روان
دار او رســـن نـه وېـنـي دا د مـسـتـانـو خـان
دا د پـښـتـنـو مـلـنـګ څـه بـادشـاهـي رنـګ لـري
جـنـګ لـه دی مـنـصـور روان
تـــوپ او نـــه تـفـنـګ لـري

سپین مخ د لیلی وینې دشت بیابان نه وینې
زړه یې د یو ارمانه ډک غم او ارمان نه وینې
سړې د باتور سترګې یې مینه رنګارنګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

تاج یې د اغزو په سر مست لکه مجنون روان
نوم د پښتنو ګټې زوی دی د پښتون روان
نر دا د نرانو خان څه غیرت او ننګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

سر یې کښښود خاورو کې مرګ له یې سینه ورکړله
د پښتون د سر صدقه یې خپله وینه ورکړله
وې هر څه مې د قام دي والله هر څه چې ملنګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري

اې د پښتنو بچو دا میدان مو هېر نه شي
سپین سر یې د وینو ډک هغه خان مو هېر نه شي
پروت دی دلته خاورو کې دا مکان مو هېر نه شي
پاڅئ ننګ پرې وکړئ خداېږو ډېر په تاسو ننګ لري

جنګ له دی منصور روان
توپ او نه تفنګ لري
نه د تورو پرک لري
نه د زغرو شرنګ لري

د متن لنډيز:

غني خان د معاصر او نوي پښتو شعر له مخکښو څېرو څخه دی. هغه د نومیالي آزادي غوښتونکي او مبارز فخر افغان عبدالغفار خان (پاچا خان) زوی او په ۱۹۱٤م. کې زېږېدلی دی. د خپلې خاورې د آزادۍ او سوکالۍ لپاره يې په ملي مبارزه کې هم ګډون کړی او د ((پښتون زلمي)) په نوم يو غورځنګ يې جوړ کړی و. د پښتو شاعرۍ په وده کې يې له نوښته ډکې هڅې کړې، پياوړي او ښکلي شاعرانه آثار يې مورِ ته راپريښي دي. په کتابونو کې يې: ((د پنجرې چغار))، ((د غني پلوشې)) او ((پانوس)) د پوره شهرت لرونکي دي. د شعرونو ټوله مجموعه يې ((د غني کليات)) په نوم په کابل کې چاپ شوي دي.

څرګندونې

خدايي خدمتګار: دا د هغه ملي اصلاحي غورځنګ نوم دی چې د فخر افغان پاچا خان او د هغه د ملګرو له خوا په پښتونخوا کې جوړ شو. له دغه حرکت مخکې په ۱۹۲۱م. کال کې هغه د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) په نوم يو نهضت جوړ کړ چې د پښتنو په بېداري او د پښتني ټولنې له بدو رواجونو او بدمرغيو سره يې نه ستړې کېدونکې مبارزه وکړه. دغه حرکت په ۱۹۲۹م. کال کې د ((خدايي خدمتګارو)) په نوم ونومول شو او د خپلې خاورې د آزادۍ په څنګ کې يې بيا هم د خپلې ټولنې اصلاحي پروګرامونو ته اساسي برخه ورکړې وه.

دغه ملي اصلاحي نهضت د پښتو ادبياتو په وده کې هم پوره ونډه لرله او ډېر وتلي او پياوړي شاعران او مهم آثار يې رامنځته کړل.

سبک: هغې ځانګړې شېوې یا لارې ته ویل کېږي چې د یو کار د ترسره کولو او د یو څه شي په جوړولو کې کارول کېږي. اسلوب او قاعده یې هم ګڼلی شو. په ادبي اصطلاحاتو کې سبک هغه ځانګړنې دي چې د ادبي او هنري آثارو د بیان، ودې او د لیکنې او هستونې د ډول او لارې، محتوایي ارزښتونو او نورو په برخه کې یو اثر له نورو څخه جلا کوي. په حقیقت کې سبک د یو اثر او یا یو لیکوال د آثارو د ځانګړنو او مشخصاتو ټولګه ده.

فلسفي شاعر: غني خان ځینو لیکوالو په دې نامه هم یاد کړی دی. د دې لپاره چې په شعرونو کې یې د ژورو فلسفي پوښتنو او مطالبو ډېرې نمونې شته دي. د هغه ډېر شعرونه د یو ډول لېوني بغاوت بېلګې دي چې فلسفي رنګ هم لري. له همدې کبله ځینو لیکوالو لیونی فلسفي بللی دی.

طنزیه شعر: هغه شعر ته ویل شوی چې د طنز او مزاح رنګ ولري. په دغه ډول شعرونو کې ژور اجتماعي او انتقادي مطالب د خندا او ټوکو په قالبونو کې رانغاړل کېږي. په دې شعرونو کې ترخې خبرې، په خوږه بڼه کېږي او یا دا چې ترخه وینا په خوږو کې رانغاړل کېږي. پر خلکو د دې ډول شعرونو او لیکنو اغېز زیات وي. له څرګندو او ترخو حقیقتونو څخه دغه ډول بیان ډېر په زړه پورې او اغېزمن راځي.

فعالیتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې، د لوست د متن او څرګندونو په پام کې ساتلو سره دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- پاچا خان ولې خپل زوی غني خان، د اتمانزو آزاد ښوونځي ته د زده کړو لپاره واستاوه؟

- ادبي سبک څه ته وايي؟
- پاچا خان د ((انجمن اصلاح الافاغنه)) او ((خدايي خدمتگار)) غورځنگ د کومو هدفونو لپاره جوړ کړل؟
- غني خان ته ولې ځينو ليکوالو د فلسفي شاعر او لېونې فلسفي نوم ورکړی دی؟
- طنزيه شعر څه ډول شعر ته وايي؟

۲ـ د غني خان د شعر مهمې ځلور ځانګړنې او يا د هغه د سبک خصوصيات دې ځلور تنه زده‌کوونکي په خپل خپل وار خپلو ټولګيوالو ته تشريح کړي.

۳ـ د غني خان د کتابونو په اړه دې يو يو زده‌کوونکی لنډې لنډې خبرې وکړي، يعنې په لنډيز سره دې يې يو يو معرفي کړي.

ګرامري برخه:

٤ـ د دې لوست (لس ـ لس) صفتونه دې، هر زده‌کوونکی په خپله کتابچه کې وليکي، له لومړي زده‌کوونکي څخه دې لوستل پيل شي، دويم زده‌کوونکی دې تکراري صفتونه نه وايي او همداسې دې تر وروستي شاګرده پورې د لوست د صفتونو (ستاينومونو) لوستل دوام وکړي.

کورنۍ دنده

زده‌کوونکي دې د غني خان دغه شعر ولولي:

جنګ له دی منصور روان　　توپ او نه تفنګ لري

او بيا دې د پاچا خان د نه تاوتريخوالي (عدم تشدد) د نظريې په اړه چې په لوست کې پرې خبرې شوي او د دې شعر په اړه لږ تر لږه يو مخيزه مقاله وليکي.

په بهر کې پښتو پوهان

د پښتو ژبې او ادبیاتو څېړونکي، له هېواد څخه بهر د نړۍ په نورو هېوادونو کې هم شته دي. له ډېر وخت راهیسې دغو څېړونکو د افغانستان او په ځانګړې توګه د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې کړې او خپرې کړې یې دي.

دغو کسانو چې مور یې ختیځ پوهان او پښتو پوهان بولو، د پښتنو د تاریخ، ژبې او ادب په اړه داسې څېړنې کړې چې پښتو او پښتانه یې په ټوله نړۍ کې ښه معرفي کړي او پېژندلي دي.

په دې لوست کې به تاسو د هغوی د کار پر ارزښت خبر شئ او دغه راز به د یو څو نامتو پښتو پوهانو د نومونو او کارونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

ختیځ پوهان د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو هغه پوهان او څېړونکي دي چې د ختیځو هېوادونو د ولسونو او د دغو ولسونو د ژوند، تاریخ، کلتور، ژبو او ادب په اړه څېړنې کوي. پښتو پوهان هم د همدغو ختیځپوهانو یوه داسې برخه ده چې د پښتنو د ژوند، تاریخ، کلتور او په ځانګړې توګه د پښتو ژبې او ادبیاتو په اړه څېړنې ګروېږنې کوي.

په یو شمېر لویدیځو هېوادونو کې له ډېرې زمانې راهیسې داسې پوهان او څېړونکي پېژنو چې په بېلابېلو هدفونو د بېلابېلو اړتیاوو له مخې یې یا پښتو ژبه زده کړې، نورو ته یې ورزده کړې او د پښتو او پښتنو د بېلابېلو اړخونو په اړه یې ارزښتناکې څېړنې کړې دي. یا دا چې په عمومي توګه یې د پښتنو د تاریخ او کلتور په کومه برخه کې څېړنې کړې دي او بې له دې چې پښتو یې ښه زده وي، د پښتنو د ژوند تاریخ او کلتور له یوې ځانګړې برخې سره یې لېوالتیا پیدا شوې ده او په همدغه برخه کې یې څېړنې کړې دي.

د ختیځ پوهانو او پښتو پوهانو کار موږ ته له ډېرو اړخونو څخه د قدر او پاملرنې وړ دی. لومړی خبره خو دا ده چې د همدوی په وسیله پښتانه پښتو ژبه، پښتني ټولنه او کلتور او د دې ولس ادبیات د دغو پښتو پوهانو له لورې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې پېژندل شوي دي. د دوی په قلم د یو شمېر نومیالیو پښتنو لیکوالو آثار په نورو ژبو ژباړل شوي او دغه لومړنۍ ژباړې د پښتنو او نورې نړۍ یا نورو ولسونو ترمنځ د اړیکو د یو ډېر پیاوړي مزي په توګه غزول شوي دي. دغه راز دغو کسانو د پښتو آثارو په خوندي کولو او راسپړلو کې هم پوره ونډه لرلې ده. ډېر پښتانه لیکوال دې ته اړ شوي چې د همدغو ختیځ پوهانو له څېړنو څخه د پښتو ژبې او پښتو ادب په اړه ګټه واخلي.

له پښتو او پښتنو سره د لوېدیځې نړۍ لېوالتیا په لومړي ګام کې دغې سیمې ته د ښکېلاکي موخو د ترسره کولو په څنګ کې د پام وړ ده. په دې لړ کې پوهاند حبیب الله تږی د کتاب ((د مشرق په آسمان کې د مغرب ستوري)) په سریزه کې لیکل شوي.

د شرقي مستعمرو په چلوونکو غربي استعمارګرو کې ځینې داسې کسان هم وو چې د ختیځو ژبو د زده کړې تر څنګ یې د دغو هېوادونو د فرهنګ په باب هر اړخیزې څېړنې

هم وکړي، د شرقي ژبو آثار يې په خپلو ژبو ترجمه کړل او د شرق ډېر قيمتي او ناويات آثار يې خپلو هېوادو ته يووړل. اوس د شرقي ژبو ډېر آثار د غرب په کتابخانو کې خوندي دي.

د اروپايي ښکېلاکګرو ځواکونو له پرمختګ سره سم افغانستان د شمال له خوا د روسي ځارانو او د جنوب له خوا د بريتانيا د هند د شرقي کمپنۍ د استعماري پراختيا غوښتونکو تر سترګو لاندې و. افغانستان د خپل ستراتيژيک موقعيت له امله د شمال او جنوب د استعماري ځواکونو د هدفونو د ترسره کولو لپاره ډېر مهم و. له بده مرغه دغو ښکېلاکګرو ځواکونو زموږ د هېواد له واحد تن څخه ځينې ټوټې ټوټې کړې او اوږده کلونه يې دا هېواد د جګړو د لمبو خوراک کړ، خو ځينو نظامي او ملکي مامورينو يې زموږ د هېواد د ژبو او فرهنګ مطالعه هم وکړه. زموږ د ژبو قاموسونه او ګرامرونه يې هم وليکل. زموږ د لرغونو آثارو د منتخباتو ژباړې يې په اروپايي ژبو وکړې.

د اتلسمې ميلادي پېړۍ په وروستيو کې پښتو ژبې، ادب، تاريخ او کلتور ته د استعماري ځواکونو (ځاري روسيې او انګرېزانو دواړو) پاملرنه را اوښتې وه.

په روسيه کې د پښتو په اړه کارونه لومړی په جرمني ژبه شروع شول او بيا پکې انګرېزي ژبه هم داخله شوه. په ۱۷۹۱م. کال کې د ګولډن شتيت پښتو جرمني قاموس د هغه وخت د روسيې په پلازمېنه (پايتخت) ((سنټ پترزبورګ)) کې خپور شو.

دغه راز له دې وروسته هم په روسيه کې د پښتو او پښتنو په اړه څېړنې شوې دي، لکه:

ـ د کلا پروت هغه اثر چې په جرمني ژبه (د افغانانو ژبه) په نوم خپور شوی دی.

ـ د پروفيسر ډورن پښتو منتخبات او همدارنګه د پښتو ژبې د ګرامر او تاريخ په اړه د هغه څېړنې، په راوروسته کې د شوروي اتحاد په دوران کې هم په روسي ژبه په سينټ پترز بورګ او مسکو کې او هم د هغه وخت د شوروي اتحاد په نورو جمهوريتونو کې د پښتو ژبې، تاريخ او ادب په اړه ډېرې زياتې څېړنې شوې دي.

د ختيځې اروپا په ځينو هېوادونو کې هم د ختيځ پوهنې په ادارو کې پښتو ژبې او ادب خپل ځای پيدا کړ، لکه: د هغه وخت ختيځ جرمني، پولنډ، چک او نور... .

د افغانستان ختیځو او جنوبي خواوو ته د هندوستان په خاوره کې راټوکېدونکي ښکېلاک هم د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کې پښتو ته پاملرنه وکړه. دوی د زړو ادیانو د کتابونو له پښتو ژباړې څخه په دې لړ کې خپل کار پیل کړ. وروسته یې د پښتو ژبې او ګرامر د کار ساحه هم ډېره پراخه وه او د ژبې د ګرامر، ادب، لغاتو، تاریخ او جغرافیا پر موضوع ګانو یې پوره کار وکړ. تر راوړتې وروسته د لوېدیځې اروپا په ختیځپوهنه کې د پښتو خوا ته پام واوښت او په راوروسته کې په لسګونو ختیځ پوهانو په جرمني، انګلیسي، فرانسوي او ایټالیایي ژبو د پښتو ژبې، ادبیاتو، تاریخ او فرهنګ په اړه مقالې، رسالې او کتابونه لیکلي دي او دا هلې ځلې تر اوسه پورې کله په شور او کله پښه نیولې روانې دي.

د دغو پښتو پوهانو کارونه په ډېرو برخو کې ارزښتمن دي او البته په ځینو برخو کې به نیمګړتیاوې هم لري. د پښتو د فرهنګ او ژبې د پېژندنې او معرفۍ په اړه چې کوم کارونه د پښتنو له خوا شروع شوي دي، زیاترو د همدغو ختیځپوهانو له آثارو ګټه اخیستې ده. زموږ د ډېرو ادبي شخصیتونو او کتابونو په اړه یې معلومات د دغو ختیځپوهانو له اثارو اخیستي دي.

پوهاند ډاکټر حبیب الله تږي هم د ختیځپوهانو په اړه د خپل کتاب په سریزه کې په زړه پورې خبرې لري. هغه وایي:

څرنګه چې پښتانه د خیبر درې یا په اصطلاح د پخواني هند د دروازې او د دغې ستراتیژیکې ساحې د نورو لارو شاوخوا پراته دي، نو له دې امله یې د شرق او غرب ترمنځ په هغو ډغرو کې ډېر مهم موقعیت لرلی دی چې په لوېدیځ کې (ستره لوبه) بلل شوې ده. دا ستره لوبه چې تخمیناً دوه پېړۍ دمخه پیل شوه، تر اوسه هم په یوه یا بله بڼه دوام لري. غربي پوهانو د پښتو په باره کې مطالعات په حقیقت کې همدغه د ختیځ او لوېدیځ ترمنځ د ډغرو یا سترې لوبې په لړ کې پیل کړل. داسې چې د لوبې لومړني لوبغاړي یعنې انګلستان او روسیه دواړه په خپلو ډغرو کې د پښتنو خاص اهمیت ته متوجه شول او پښتني مطالعات په تېره بیا د پښتو ژبې زده کړه او څېړنه یې د خپلې سیالۍ ډېره مهمه برخه وګڼله.

په اروپا کې د پښتو ژبې زده کړه په حقیقت کې زیاتره یې د همدغه احساس پر بنسټ پیل شوه، خو باید وویل شي چې نه د ټولو غربیانو د پښتو ژبې د زده کړې او مطالعې لامل همدا احساس و او نه په پښتونخوا کې د اروپا د پوهانو څېړنې یوازې په پښتو ژبه پورې محدودې پاتې شوې، بلکې غربي پوهانو د بېلابېلو هدفونو پر بنسټ د پښتني ټولنې د بېلابېلو اړخونو په باره کې خپلې مطالعې پراخې کړې او په نتیجه کې دغو پوهانو د نولسمې پېړۍ له نیمایي څخه د شلمې پېړۍ تر لومړیو پورې په دې برخه کې ډېر زیات آثار تالیف او ترجمه کړل. د دغو آثارو یو شمېر یې دومره پاخه او معتبر دي چې تر اوسه یې بیا چا ساری ونه لیکه.

د نړۍ په ګوټ ګوټ کې زیات شمېر پښتو پوهان تېر شوي او په ځینو هېوادونو کې اوس هم په هلو ځلو اخته دي. د دوی شمېر دومره زیات دی چې د ټولو په هکله خبرې ډېر وخت غواړي، دلته یې یوازې ځینې مهمې څېرې په لنډه توګه درپېژنو.

بوریس اندرییویچ ډورن: په ۱۸۰۵م. کې په جرمني کې زېږېدلی او هلته یې لوړې زده کړې په ختیځپوهنه کې ترسره کړې دي. په ځوانۍ کې د روسیې د دولت په غوښتنه هغه هېواد ته لاړ او بیا نو د ژوند تر پای پورې هلته پاتې شو.

پروفیسور ډورن د ختیځو ژبو له قلمي پانګو سره زیاته مینه لرله او د لندن او آکسفورډ د کتابتونونو قلمي ذخایر یې ټول لیدلي وو. په روسیه کې د خارکوف او پترزبورګ په پوهنتونونو کې د ختیځو ژبو استاد او بیا د پترزبورګ د عمومي کتابتون مشر و. د نوموړي په برکت په روسیه کې د پښتو ژبې د تدریس او څېړنې لړۍ پیل شوه. ډورن په پترزبورګ کې د پښتو د قلمي نسخو په راټولولو کې ستره ونډه لرله.

د ډورن ((پښتو منتخبات)) د ډېر ارزښت وړ اثر دی. هغه له بېلابېلو قلمي نسخو څخه د پښتو یو شمېر کلاسیک منظوم او منثور متنونه راغونډ کړي، تدوین او چاپ کړي او بیا یې خپاره کړي دي.

هنري جورج راورټي: د ختیځ پوهانو او پښتو پوهانو په لړ کې انګریز پښتو پوه جورج راورټي د پښتو ژبې او ادب په لړ کې ستر کارونه کړي دي. هغه په ۱۸۲۵م. کې په انګلستان کې زېږېدلی او په ځوانۍ کې يې په هندوستان کې نظامي کار پیل کړ. په دغه لړ کې يې د هغه استعداد له مخې چې لاره يې، د هندوستان يو شمېر ژبې زده کړې او کله چې پښتونخوا ته تبدیل شو، خپل ټول پام يې پښتو ژبې، قوم پېژندنې او د دې سيمې جغرافيې ته واړاوه. د راورټي په مهمو کارونو کې د هغه لوی پښتو ګرامر دی چې څو ځله يې چاپ کړی دی. پښتو انګلیسي قاموس او د ((ګلشن روه)) په نوم کتابونه يې ډېر ارزښتمن دي. په ((ګلشن روه)) کې يې له سریزې وروسته د پښتو نثر او نظم غوره بېلګې راټولې کړې دي. د يو شمېر نورو کتابونو لیکوال هم دی.

هنري والټر بیلیو: په ۱۸۳٤م.کال په هند کې زېږېدلی دی. د پښتو او پښتنو په اړه يې زیات آثار لیکلي دي. ((پښتو ګرامر)) او ((پښتو ډکشنري)) يې تر ټولو مشهور دي. نور ډېر آثار يې هم لیکلي دي.

تور برن: تور برن په بنو کې د برتانوي هند د حکومت د يو مامور په توګه کار کاوه. وروسته يې د پښتنو له ژوند، فولکلور، متلونو، کیسو او سندرو سره ځانګړې مینه پیدا شوه، هغه يې راټول او په ۱۸۷٦م. کال کې يې د ((بنو- زمونږ افغاني سرحد)) په نوم چاپ او خپور کړ.

جیمز ډارمستټر: دغه نومیالی ختیځپوه او پښتو پوه په ۱۸٤۹م. کال کې په فرانسه کې زېږېدلی دی. په پاریس کې يې په ادبیاتو کې تر دکتورا پورې زده کړې وکړې. په ۱۸۸٦ _ ۱۸۸۷م. کلونو کې په هند کې د ژبنیو پلټنو دنده وروسپارل شوه. په بمبئي، پېښور او هزاره کې يې ځېرنې ترسره کړې.

د نومورې مهم اثر ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) نومېږي چې د انګریزانو په وړاندې

د پښتنو د ولسي شاعرانو حماسي او تاريخي سندرې او چاربيتې يې پکې راټولې کړې دي. د ډارمسټټر دغه اثر او د پښتو په اړه د هغه نور ارزښتمن آثار او څېړنې د زيات قدر وړ دي. په ختيځپوهانو کې ډارمسټټر هغه څېړونکی دی، چې د مقايسوي څېړنو له مخې دې پايلې ته ورسېد چې پښتو د هندو آريايي ژبو په لويديزه يا آرياني څانګه پورې اړه لري.

پروفيسر مارګن سټيرن: په ۱۸۹۲م. کال کې په ناروې کې زېږېدلی او د اروپا په بېلابېلو پوهنتونونو کې يې د هندو اروپايي ژبو د تدريس چارې پرمخ بيولې. د پښتو ژبې د څېړنې لپاره يې پښتونخوا او افغانستان ته سفرونه وکړل او د دې ژبې په اړه يې ډېرې په زړه پورې څېړنې خپرې کړې. نوموړی په اروپا کې د پښتو ژبې د معاصر او نوي تحقيق او تدريس له سترو استادانو څخه و، د پښتو ژبې او ګرامر په اړه خورا مهم آثار لري.

د يو شمېر نورو پښتو پوهانو به يوازې په نومونو بسنه وکړو:

جان ګورډن لاريمر، ډيوډ لاريمر، روس کيپل، هاول (څلور واړه د انګلستان)، پروفيسر اسلانوف (د پخوانۍ شوروي اتحاد)، ډاکټر پنزل (اتريشی)، ډاکټر برژي بيچکا (د چک جمهوريت)، پروفيسر ليبيديف، پروفيسور دوريانکوف، مېرمن کالينينا، مېرمن ګراسيموا، و. کوشيف، ګ. ف. ګيرس (ټول د پخوانۍ شوروي اتحاد او اوسني روسيې) ډاکټر ميکنزی (د انګلستان)، منو هرسنګھ بترا (د هندوستان) صولت شاه مېرګن (د تاجکستان)، عارف عثمانوف او عبدالحفيظ غني يف (د ازبکستان) جونز انيوالډسن او فين تيسين (د ډنمارک)، ژاک لوتس (د جرمني)، سبيستيان هاينه (د جرمني ځوان پښتو پوه) او يو زيات شمېر نور...

د متن لنډيز:

د نړۍ په ګوټ ګوټ او په تېره بيا په لوېديزه نړۍ کې يو شمېر داسې پوهان وو، يا اوس هم شته چې د پښتنو د تاريخ، کلتور، جغرافيې او د پښتو ژبې په اړه يې څېړنې

کړې دي. د بېلابېلو اړتياوو او موخو له مخې دوی دغه کار ته مخه کړې ده. د دوی علمي کار مورِ ته له څو اړخونو څخه زيات ارزښت لري:

۱ـ دوی د پښتنو ژوند، کلتور، ژبه او ادب نړيوالو ته د هغوی په ژبه معرفي کړي دي.

۲ـ د پښتو ځينې غنيمت قلمي آثار يې له ورکېدو ژغورلي او د نړۍ په معتبرو او محفوظو کتابتونونو کې يې خوندي کړي دي، کنه له مورِ څخه به له بده مرغه لکه د نورو ډېرو غنيمت آثارو په څېر ضايع شوي او له منځه تللي وای.

۳ـ د پښتو ادب ډېره ولسي پانګه يې له مرګه ژغورلې ده.

٤ـ د پښتو او پښتنو په اړه يې ځينې داسې مهم آثار ليکلي دي چې ساری يې تر اوسه پورې نه دی ليدل شوی.

خرګندونې

روسي خاران: خار د روسي واکمنانو له مشهورو څېرو څخه و، کورنۍ سلسله يې د خارانو په نامه يادېږي. (خار) د (تزار) په نامه هم ياد شوی، خو اصلي بڼه يې په روسي ژبه کې (خار) دی.

د هند شرقي کمپنۍ: په هندوستان کې د انګرېزانو د استعماري نفوذ او اغېز لومړنۍ بڼه په تجارتي توګه د هند شرقي کمپنۍ په نوم فعاله شوه، د ښکېلاک دغه کمپنۍ په پيل کې هندوستان ته د آبادۍ په نوم راننوتله.

ستراتيژيکه ساحه: دغه اصطلاح هغو سيمو ته کارول کېږي چې د جغرافيايي موقعيت له پلوه ډېره مهمه وي. د افغانستان او پښتونخوا موقعيت ته له جغرافيايي پلوه، ځکه د ستراتيژيک موقعيت سيمه ويل کېږي چې د هندوستان ـ منځنۍ آسيا او چين ترمنځ پرته ده. دغه سيمه ځکه تل د زبر ځواکونو له ګواښ سره مخامخ وه او دغه راز دې سيمې دوی ته ځانګړی ارزښت هم لاره.

ستره لوبه: د روسانو او انګرېزانو ترمنځ زمور په سيمه کې د سيالۍ هڅې چې د رقابت اورنيو پراوونو ته هم رسېدلې دي، د سترې لوبې په نوم يادېږي. د هغه وخت دوه زبر ځواکه (روس او انګليس) وو او دلته يې د خپلو ګټو د ساتلو او اغېز لپاره ستره لوبه پيل کړې وه. په معاصر دوران کې هم د نويو زبر ځواکونو لپاره دغه اصطلاح په نوي سياسي مفهوم کارول کېږي.

فعاليتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې يو ځل په خپل خپل نوبت په لوړ غږ د دې متن يو يو پراګراف ولولي او نور دې غوږ ورته کېږدي.

۲ــ د متن له دقيقې لوستنې او اوږدنې وروسته دې اوس زده‌کوونکي دغو پوښتنو ته بشپړ ځوابونه ورکړي:

- د لوېديزوالو له خوا ختيځ پوهنه او پښتو پوهنه په پيل کې د کومو هدفونو لپاره پيل شوه؟
- ((د پښتونخوا د شعر هار و بهار)) کتاب کوم پښتو پوه راټول کړی او لومړی يې په کوم ځای کې چاپ کړی دی؟
- د پښتو او پښتنو په اړه د ختيځ پوهانو کارونه مورږ ته کوم کوم ارزښتونه لري؟

۳ــ د ټولګي ټول زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. له متن څخه دې د پښتو پوهانو نومونه له ځانه سره وليکي. هره ډله دې له بلې ډلې څخه د يو يو پښتوپوه نوم اخلي او سياله ډله دې د دغه پښتو پوه د هېواد نوم ورته وايي. بيا دې سياله ډله له هغې بلې ډلې څخه همدا ډول پوښتنې کوي. ښوونکی به په پای کې بريالۍ يا زياته بريالۍ ډله اعلان کړي.

٤ـ يو يو شاګرد د ټولګي تختې ته راجګېړي او له دغو لغتونو څخه دې يو يو ليکي:
ناويات، مستشرقين، قرينه، مقايسوي

زده کوونکي دې په خپله خوښه د دغو لغتونو معنا کوي او يو څه خبرې دې هم پرې کوي. بل زده‌کوونکی دې په خپل وار همدغه کار تکرار کړي. لغتونه د کتاب په پای کې معنا شوي، خو لازمه ده چې يو څه خبرې هم پرې وشي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې يو ځل بيا دغه لوست په غور سره ولولي، په دې هکله يې که نور معلومات هم چېرته لوستي يا اورېدلي وي، ښه تر ښه، کنه د همدغه لوست عمومي مفهوم دې په شلو کرښو کې په خپل عبارت وليکي.

خدای دې نه کا چا ته وازې د آزار خولې
دغه خولې دي په معنا کې د ښامار خولې
د يوې خولې له آزاره ووېرېږه
که په عمر دې دعا کاندي هزار خولې
چې پرې راشي د مظلوم د آه سيلۍ
کا له خاورو ايرو ډکې د مدار خولې
چې څپېړې د مظلوم د آزار وخوري
د دېوال تر سورې پوچې کا د کار خولې

((حميد مومند))

الف جانه خټک

ـ د څو تنو ښځينه شاعرانو نومونه پېژنئ؟

ـ د کومې ښځينه شاعرې شعر مو ياد دی؟

د پښتو ادب په تاريخي څېړنه کې د نارينه وو تر څنګ د ښځو ادبي هلې ځلې د هېرولو نه دي. په پښتو ادبياتو کې هم په ولسي برخه کې د ښځو ونډه که له نارينه وو زياته نه وي، په هېڅ ډول کمه نه ده. د دې په څنګ کې په لرغوني ادب او اوسني ادب کې هم د ښځو ونډه د پام وړ ده. تاسو د کلاسيکو ادبياتو او اوسني ادب د ځينو ښځينه څېرو په اړه په ښلاښلو ټولګيو کې يو څه لوستي دي. په دې لوست کې د پښتو د يوې داسې معاصرې شاعرې په اړه غږېږو چې ډېره مشهوره نه ده، خو د شمېر له مخې لږ شعرونه يې ډېر په زړه پورې دي. شعرونو ته يې، ځکه ځانګړې پاملرنه وکړئ چې زموږ د ټولنې اوسنيو بدمرغيو ته هم پکې اشاره شوې ده، د کلونو هغه پخوانی خبرې اوس هم زموږ د ټولنې لپاره ډېرې نوې دي او داسې ښکاري چې زموږ ټولنې د ذهنيت او فکر له پلوه له بده مرغه په نژدې اتيا کالو کې د ښځو په برخه کې هېڅ پرمختګ نه دی کړی.

د پښتو په اوسنيو ښځينه شاعرانو کې د مېرمن الف جانې خټک نوم د يادولو او ستايلو وړ دی. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا د کوهاټ په احمدي بانډه کې زېږېدلې ده. تر اتم ټولګي پورې يې زده کړې وکړې او نورې منظمې زده کړې ترې نيمګړې پاتې شوې. وروسته يې په شخصي توګه زده کړو ته دوام ورکړ او تر ماسټرۍ پورې يې زده کړې وکړې. ډېره موده په خپل کلي کې د نجونو په يوه ښوونځي کې ښوونکې وه.

الف جانه خټک د وخت له سياسي او ملي موضوع ګانو سره هم پوره بلده ده او خپله يې هم ونډه پکې لرله. په پښتونخوا کې د هغه وخت له ستر ملي غورځنګ يا د پاچا خان له خدايي خدمتګار تحريک سره له نظري پلوه ملګرې وه.

مېرمن شاه جهان (پښتو ادب کې د مېرمنو برخه) په نوم يو کتاب ليکلی او په دغه کتاب کې يې د مېرمن الف جانې په اړه داسې ليکلي دي:

د الف جانې ټول کلام له پښتو او پښتنو سره له مينې او محبت څخه ډک دی. د پښتنو د زبون حالۍ او بې علمۍ ورته ژور احساس دی. هغه د پښتنو ټوله پسمانده ګي، له علم نه د دوی بې خبري ګڼي. د خپل پښتون قام ترقي يې د زړه له کومي اواز دی او دا يې لويه آرزو ده چې پښتون قام هم لکه د نورو ترقي يافته قومونو د ترقۍ هغه لوی معراج ته ورسي چې د نړۍ نور ترقي يافته قومونه ورته رسېدلي دي.

الف جانه خټک پښتون قام د غفلت له خوب څخه راويښوي او د پرمختګ او ترقۍ په بهير کې د برابرې برخې د اخيستلو لپاره خپل احساسات دا رنګ څرګندوي:

پښتونه پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه
بيا په دنيا کې د پرېوتي پښتون نام پورته کړه
بيا په دنيا کې د قامونو انجمن جوړېږي
دې انجمن کې د ګمنامه پښتون نام پورته کړه
بې له نظامه ترقي د قوم ممکنه نه ده
قام منظم کړه او معيار بيا د خپل قام پورته کړه

پـرېـوتـي قـام لـه تـرقـي بـويـه د بـرق پـه رفـتـار
د هـر سـحـر پـه مـقـابـل کـې خـپـل مـاښـام پـورتـه کـړه
د يـو څـو کـسـو تـرقـي تـه تـرقـي مـه ګـڼـه
کـه تـرقـي غـواړې د قـام هـر خـاص و عـام پـورتـه کـړه
فـخـر افـغـان نـه مـې پـيـغـام د تـرقـۍ راوړی
پـه دواړو لاسـو دا پـيـغـام پـه احـتـرام پـورتـه کـړه
د جـهـالـت الـزام پـه تـا بـانـدې پـه ځـای لګېږي
د خـپـل تـعـلـيـم انـتـظـام وکـړه دا الـزام پـورتـه کـړه
د خـپـلـې ژبـې تـرقـي دې چـې هـم هـېـره نـه شي
د انـګـرېـزۍ پـه شـان مـعـيـار د خـپـل کـلام پـورتـه کـړه
نـر کـه دمـاغ وي سـتـا د قـام ښـځـې يـې زړه وګـڼـه
کـه تـرقـي دې وي مـقـصـد د دې مـقـام پـورتـه کـړه

په دغه نظم کې چې اوس يې تاسو لولئ، الف جانې خټک د خپلې ټولنې يوې سترې نيمګړتيا ته اشاره کړې ده.

دا مـې مطلـب نه دی چـې ظلم د خپل پلار وښـايـم زړونـه وريـتـه د خپلو خويندو پـه انـګـار وښايم
زړه مـې دا غـواړي چې ړانده سـماج ته لار وښـايـم د رواجـي پـردې نـقـصـونـه تـار پـه تـار وښايـم

خدايـه د ژبـې طاقـت د زړه طاقـت راکـړې
کـه پـه غلطـه لاره ځـم تـه هدايـت راکـړې

صافـې اوبـه تـازه هـوا ده د هـر چـا د پـاره نه چې يـوازې پيدا کـړي خـدای دي ستا د پاره
دواړه څيزونـه دي ويړيـا شـاه و ګـدا د پـاره تـا پـابـنـدي پـرې لـګـولـې ده زمـا د پـاره

ته د رحمن په خزانو دومره بخیل ولې یې؟

مخ اړوونکی له قرآن، تورات، انجیل ولې یې؟

لاړ شه په جیل کې ته د سپنسن د قاتلانو هغه طوق هغه بېړۍ وګوره

کور کې د خپلې ښځې حال یوګړۍ وګوره تنګ نغری، شلېدلی کټ ماته پېړۍ وګوره

وایه ستا ښځې هم د قتل ارتکاب کړی دی

یا دې ځان خپل په مجرمانو کې حساب کړی دی

داسې پرده د زنانه زنانه پن زیاتوي خوشې تعداد د تیار خورو په وطن زیاتوي

ستا او زما په شان بیمار لونې زامن زیاتوي ضعف د بدن زیاتوي وېره د دښمن زیاتوي

نن د بیکارو خلکو ځای په مخ د مزکې نشته

دې بجلي ګر ته ضرورت د اور بلکې نشته

یاد لره ستا یو وزر مات دی الوتلی نه شې پښه دې ده ګوډه د ترقۍ په بام ختلی نه شې

قافلې لاړې ورپسې ته رسېدلی نه شې شرم اخیستی یې په ځای پاتې کېدلی نه شې

په سمه لاره کې ولاړ حیران پښېمان ولې یې؟

ستا خپل عمل دی درته وړاندې، اوس ګرېوان ولې یې؟

ته د مذهب په نوم په ما څومره ظلمونه کوې ته یې مذهب بولې زما په خیال کفرونه کوې

خدای او رسول باندې د غیر اعتراضونه کوې دین د اسلام بدناموې ټول رواجونه کوې

راشه چې زه درته د خپل دین حقیقت وښایم

هسې د خولې خبرې نه حدیث آیت وښایم

خلاص کړه قرآن او د قرآن سوره نور وګوره ته د عالم حکیم کلام په حکمت پور وګوره

سرسري مه ګوره په عقل په شعور وګوره پس له هغې نه خپل رواج او خپل دستور وګوره

ستا په عمل کې له آیت نه تجاوز ولې دی؟

د خدای رسول پر ځای دا ستا حکم نافذ ولې دی؟

د متن لنډيز:

زمونږ په ادب کې د ښځو ونډه په پوره توګه د پام وړ ده. په ولسي ادب کې که د ښځو ونډه له نارينه وو زياته نه وي، لږ ه هم نه ده. د دې په څنګ کې په لرغوني او اوسني ادب کې هم مونږ يو شمېر نومیالې ليکوالې او شاعرانې لرو. په اوسني پښتو ادب کې الف جانه خټک يوه تکړه شاعره ده. هغه په ۱۹۲۷م. کال د پښتونخوا په کوهاټ کې زېږېدلې او د خپل وخت د ملي- اصلاحي حرکت (خدايي خدمتګار) ملګرې وه. په پښتني ټولنه کې د ښځو د بې قدرۍ او د زده کړو او تعليم له انساني او اسلامي حق څخه د هغوی د منع کولو په اړه يې دغه شعر د زيات ارزښت او پاملرنې وړ دی. په دې شعر کې چې د (ترکيب بند) په بڼه دی، الف جانه خټکه د هر اوږدونکي او لوستونکي مخې ته د پښتني ټولنې د نجونو او ښځو د ژوند هنداره نيسي او ورته وايي چې اوس نو ته انصاف وکړه او د دغو ناروا‌وو، نادودو او ظلمونو څواب ووايه. مونږ ټولو ته د دې شعر د محتوا په اړه ژور فکر لازم دی.

څرګندونه

وښايم: د ژبې د اصولو په پام کې ساتلو سره يې اصلي بڼه (وښيم) ليکل کېږي، خو دلته د الف جانې خټک په دې نظم کې د شعري اړتياوو له مخې (وښايم) راغلی دی.

فعاليتونه

۱ــ زده‌کوونکي دې د مېرمن الف جانې خټک د دغه نظم (ترکيب بند) يو يو بند په وار سره لولي او د بل کتار يو يو تن زده‌کوونکی دې په وار سره د دغه بند په اړه دوه دقيقې خبرې کوي.

۲ـ ټول زده‌کوونکي دې پر پنځو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې له دغو موضوع ګانو یوه موضوع انتخاب کړي او په خپلو کې دې خبرې پرې وکړي. هره ډله دې خپل استازی وټاکي او بیا دې پر خپله موضوع ټولګیوالو ته معلومات ورکړي.

- په ټولنه کې د ښځو ونډه
- په زده کړو کې د ښځو او نارینه وو برابره ونډه
- خدایي خدمتګار حرکت
- په پښتني ټولنه کې د ښځو په اړه ناوړه دودونه کوم کوم دي؟
- الف جانه خټک څه ډول شاعره ده؟

۳ـ یو یو تن زده‌کوونکی دې د الف جانې خټک د نظم له دغو لاندې لغتونو څخه یو، یو په داسې جمله کې وکاروي چې زموږ په ټولنه کې د ښځو له ژوند سره اړه لري:

ترقي یافته، ظلم، رواج، پابندي، پنجره، هدیره، ونډه.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو سترګو د لیدلو حالاتو یا په خپل کلي- کور کې د اوږدو له مخې پر نجونو او ښځو د ظلمونو او نادودو یوه یوه کیسه ډوله لیکنه وکړي.

ښه سړی د چا په بدو نظر نه کا
که څوک بد ورسره کاندي دی به ښه کا
په باردار ونه تل وربرې کانې
ورته ګوره چې باردار ونه څه کا
په کینه په حسد هېڅ د چا ونه شي
هر سړی چې حسد کاندي ځان اوبه کا

((خوشحال خان خټک))

کیسه او ژوند

ـ کومې کومې کیسې مو لوستي دي؟

ـ آیا کومه ولسي یا فولکلوري کیسه مو زده ده؟

ـ له کیسو سره مو ولې مینه ده؟

خامخا به مو ځینې کیسې لوستي یا اورېدلې وي. ښایي په کور کې مو له نیا، نیکه یا مور و پلار څخه کیسې اورېدلې وي. د کلي له کومې بوډې ښځې یا بوډا څخه به مو هم کیسې اورېدلې وي. دغه راز تاسو په تېرو ټولګیو کې ځینې کیسې لوستي او د کیسو په اړه مو ځینې معلومات ترلاسه کړي دي.

په دې لوست کې هم د کیسو په اړه خبرې لرو. دا چې کیسې له ژوند سره څه اړه لري؟ یا دا چې کیسې څنګه له ژوند سره سمې راروانې او تر دې دمه رارسېدلې دي؟

د کیسې او داستان په اړه کله کله دا خبره کېږي چې کیسه ژوند دی او ژوند کیسه. د دې خبرې معنا دا ده چې کیسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند د پېښو لړۍ په حقیقت کې د ژوند د کیسې جریان او تسلسل دی. د دې خبرې معنا دا نه ده چې د ژوند د پېښو عادي بیان او یا د ژوند د پېښو کټ مټ لیکل، دا نو کیسه او داستان دی. انساني ژوند د پېښو یو داسې پرله پسې تسلسل دی چې د کیسو لپاره ترې پېښې چاڼ او انتخابېږي.

د ژوند د عادي جریان او کیسې په اړه یو لیکوال وایي.

ژوند ښایي بې نظمه، بې ترتیبه او کله هم ښایي بې هدفه وي. پېښې په پاشلي ډول واقع کېږي. دا د ژوند په واقعیتونو پورې تړلې خبرې دي. که دغه شیان لکه هماغسې چې دي، تقلید شي، ښایي هېڅ ډول ټولنیز او هنري ارزښت ونه لري، ځکه خو نه شو ویلای چې کیسه د ژوند ټکی پر ټکی تقلید دی، بلکې کیسه باید د ژوند داسې تقلید وي چې د کیسه لیکونکي فکر او عاطفه ورسره ملګرې شوې وي او یو بل ډول بدلون یې پیدا کړی وي.

کیسه د ژوند یوه هنرمندانه طرحه ده. د کیسې تاریخ دومره زوړ دی، لکه د ژوند تاریخ. کیسه له انساني ژوند سره په یوه موازي کرښه کې روانه ده او همداسې به روانه وي. هلته چې انسان و، کیسه هم وه، هلته چې ژوند و، کیسه هم وه. ژوند په تشه (خلا) کې نه کېږي، انسان په خلا کې ژوند نه شي کولی او کیسې هم په خلا کې نه شي ایجادېدلی.

لرغوني انسانان چې د طبیعت له پېښو سره په مبارزه او مجادله کې وو، غوښتل یې چې پر دغو پېښو او ستونزو لاسبری پیدا کړي. زیاتې هیلې او غوښتنې یې لرلې. غوښتل یې چې والوځي، لرې او ناپېژندل شوې سیمې او ځمکې وګوري، د غرونو څوکو ته وختلی شي او د سیندونو تل ته ځانونه ورسوي، څرنګه چې د دغو کارونو له سرته رسولو څخه بې وسه وو، خیال ته یې پناه وړله. داسې افسانې یې جوړولې چې وکولی شي خپلې دغه ډول هیلې پکې تسکین کړي.

په لومړي سر کې افسانې سختې خیالي او له عجایبو ډکې وې. ښاپېرېو او دیوانو ته یې پناه وړله، خو انسانانو ورو ورو په کیسو کې په خپل فکري او ذهني توان تکیه وکړه.

کیسه د افسانې، نکل، حکایت، داستان او په نورو نومونو هم یادېږي او اوس دغه نومونه هر یو د جلا مفاهیمو لرونکي دي. په کیسه، داستان او نکل کې که له یوې خوا د ژوند تصویر او انعکاس پروت دی، له بلې خوا د کیسو تاریخي سیر ته پاملرنه هم ډېره په زړه پورې ده. دا چې کیسو څنګه دوام کړی او څه بدلونونه پکې راغلي دي؟ یو لیکوال لیکي:

د نړۍ ډېر څېړونکي دا خبره کوي چې افسانه د معاشرې د وګړو د اجتماعي مزاج نقشه ده. په کوم ځای کې چې د معاشرې څرک لګېدلی دی، هلته د افسانې څرک هم لګېدلی دی. موږ د ډېرو معاشرو حالات لولو، ولې د معاشرو جوړښت له تاریخي دور څخه مخکې هم و او په دغو معاشرو کې هم د افسانو شتون حتمي و، ځکه خو موږ ویلی شو چې له تاریخ څخه په مخکې دوره کې هم افسانې له ډولونو څخه په یو ډول وې، په دغه دوره کې به هم انسانانو له ډولونو څخه په یو ډول د خپل خیال اظهار کاوه.

د نړۍ لرغوني ولسونه، تمدنونه او فرهنګونه د لرغونو کیسو جوړوونکي، ویونکي او بیا لیکونکي دي. سره له دې چې دا ډېره ستونزمنه خبره ده چې موږ وکولی شو، لومړنۍ افسانې او کیسې پیدا کړو، ځکه چې د زمان تېرېدلو د کیسو د تاریخ پر پاڼو هم ګردونه وراچولي دي. خیال بخاري په دې اړه وایي:

انساني ژوند ډېر زوړ دی. د دې په مقابله کې د لیک لوست چل بني آدم ډېر وروسته زده کړی دی. هسې خو کیسې له انساني ژوند سره سمې راروانې دي او په هر ملک او هر قام کې موجودې دي، ولې که یو څوک د کیسې لټون په ماضي کې کول غواړي، نو د یو څو زرو کلونو هغه خوا به بالکل تیاره وموميي او د تاریخ پانې به ورته بالکل سپینې شکاره شي. هر کله چې کیسه د تاریخ رڼا ته راوتې ده، په دې کې له زړو نه زوړ یادداشت د مصر، هند او یونان دی.

د مصر کیسې له میلاده مخکې نژدې ۲۰۰۰ کال ته رسېږي. دا کیسې زیاتره د جادو او ټوټکو په اړه دي. د یونان په پخوانیو کیسو کې د حکیم اسیپ (لقمان حکیم) کیسې

ډېرې مشهورې او لرغونې دي. د هند حماسي او رزمي پخوانۍ کيسې هم د زيات شهرت لرونکې دي.

د کيسو په تاريخي بهير کې د زمانې په تېرېدو سره د بڼو او محتوا (موضوع) له مخې بېلابېل بدلونونه راغلي دي. د نړۍ له ودې سره د خلکو په فکري وده کې هم بدلون راغلی. ادبياتو او ادبي روايتونو هم لازم بدلون موندلی دی. له همدې کبله هغه کيسې او افسانې چې په ډېرو لرغونو زمانو کې ويل شوې او يا ليکل شوې دي، د نن له کيسو سره څرګند توپيرونه لري.

په پښتو ژبه کې کيسې او افسانې ډېرو لرغونو زمانو ته رسېږي. په پښتني ټولنه کې په کليو، باندو، کورونو، ډېرو او حجرو کې له کيسو سره د عام ولس مينه دا څرګندوي چې زمونږ په ټولنه کې له کيسو سره مينه ډېره پخوانۍ ده.

په دې اړه د تاريخي مطالعې په لړ کې کله کله د افسانې، کيسې او نکل يا داستان له بېلابېلو اصطلاحاتو سره مخامخ کېږو او کله کله د يوې پر ځای بله اصطلاح هم کارول کېږي او آن چې د څېړونکو ترمنځ هم پکې اختلاف ليدل کېږي. کله چې مونږ د افسانې نوم اخلو، نو بايد دې ټکي ته پام وکړو چې افسانې اوس يو خاص مفهوم پيدا کړی دی. په افسانه کې هر څه په خيالي پېښو او څېړو او شيانو پورې تړل شوي دي. مهال پکې چندانې اهميت نه لري. له يو کال څخه تر زرو کالو پورې وخت پکې انتخابېږي. د افسانو د دوو کرکټرونو ترمنځ جنګ څو کاله هم دوام کوي. د افسانې د جنګ ميدان د ټولې ځمکې مخ هم انتخابېدای شي، کولی شي د وينو رودونه وبهوي. خپل قهرمانان د نړۍ له يو سر څخه بل سر ته په يوه ګړۍ کې ورسوي.

افسانه يوازې د خيالونو او کله کله د خرافاتو پر اړخ څرخي، خو نکل بيا داسې نه دی.

نکل ته پښتو ولسي کيسې يا پښتو ملي کيسې هم وايو. د افسانو او داستان دواړو ځانګړنې لري. له افسانې سره يې توپير دا دی چې نکل تر ډېره ځايه پورې د چاپېريال او ټولنې له مسايلو سره اړخ لګوي او له داستان يا کيسې سره يې توپير دا دی چې هغه د چاپېريال مسايل، قهرمانان او زمان يا مکان په يو څه مجرده بڼه راوړي.

د دې خبرې معنا دا ده چې نکل ولسي بڼه لري، موږ ورته ولسي کیسې هم وایو او مجردې مو ځکه وګڼلې چې کله کله د زمان، مکان، قهرمان او کرکټر، ټولنې او چاپېریال ترمنځ منطقي اړیکې نه لیدل کېږي او یا کمې لیدل کېږي.

داستان او کیسې سره ورته مفاهیم دي. دلته ټولنه او یا کرکټرونه په هر اړخیزه توګه تشریح کېږي. داستان لیکونکي خپل اتلان له ټولنې څخه ټاکي، په ټولنه کې ژوند پرې کوي او د ټولنې تودې سړې پرې ګوري او هرې لورې ژورې ته چې مخامخ کېږي، د یو عادي انسان په توګه ورسره لاس او پنجه نرموي، یا په ډېره لږه (او ممکنه) فوق العاده ګي ورسره چلند کوي.

کیسې د ټولنیز ژوند منعکسوونکې او څرګندوونکې هنداړې دي او موږ کولی شو چې د وخت ډېر عمده او بنسټیز مسایل په کیسو کې ولټوو.

د متن لنډیز:

کیسه د ژوند له پېښو سره تړلې ده او د ژوند پېښې په حقیقت کې لکه کیسه داسې ده. د کیسې تاریخ دومره زوړ دی، لکه: د ژوند تاریخ. کیسه او داستان له انساني ژوند سره په موازي او برابره کرښه کې راروان دي، چېرته چې د ژوند څرک شته دی، کیسه هم شته. په پښتو ژبه کې هم کیسې او افسانې ډېرې لرغونې زمانې ته رسېږي. له کیسو سره د پښتنو په کلیو، باندې، جونګړو، دېرو او حجرو کې مینه، د ډېرې پخوانۍ لېوالتیا څرګندونه کوي. افسانې زیاتره په خیالي پېښو، خیالي څېرو او خیالي څېزونو پورې تړلې وي. نکل ته موږ پښتو ولسي کیسې یا ملي کیسې هم وایو. د خپلې ټولنې او چاپېریال پېښې را اخلي، خو کله کله یې رنګ افسانوي کېږي. په داستان یا کیسه کې ټولنه او کرکټرونه په هر اړخیزه توګه تشریح کېږي، اتلان له ټولنې څخه ټاکل کېږي. کیسې د ټولنیز ژوند منعکسوونکې هنداړې دي.

عاطفه: په ادبياتو کې او په تېره بيا په کيسه او شعر کې د ((عاطفه)) ((عطوفت)) ((عاطفي بيان)) ((عاطفي چلند)) او داسې نور اصطلاحات ډېر کارول کېږي. مور کولی شو چې عاطفه په عمومي ډول داسې معنا کړو: مينه، محبت، احساس، مهرباني او نور... څرنګه چې دا په اړواپوهنې پورې اړونده اصطلاح ده، نو له اروايي (رواني) پلوه عاطفه داسې پېژندای شو:

عاطفه هغه رواني اغېز يا غبرګون دی چې له بهرنيو څيزونو، چارو او پېښو سره د مخامخ کېدلو په وخت کې په ذهن کې رامنځته کېږي، لکه: محبت، شوق، کينه، قهر او نور...

له تاريخ نه مخکې دوره: دا هغه دوره ده چې ليک يا خط نه و ايجاد شوی. په تاريخي څېړنو کې د دغې دورې څېړل، ځکه ډېر اهميت لري او ستونزمن کار دی چې ليکلي اسناد يې نشته. د لرغونپوهنې په څېړنو کې د لرغونو دورو د نښو نښانو له مخې د بېلابېلو دورو او ځانګړتياوو څرګندونه کېږي.

خيال بخاري: اړواښاد خيال بخاري د پښتو تکړه ليکوال و. د پېښور د پښتو اکېډيمۍ له نوميالیو څېړونکو څخه و. د ژبنيو او ګرامري څېړنو په برخه کې يې ډېر کار کړی او يو شمېر لرغونو او ادبي متنونو په اړه يې هم څېړنې کړې دي.

فعالیتونه

۱ـ بېلابېل زده‌کوونکي دي له دې لوست څخه په ګټه د کیسې او ژوند د اړیکې په اړه لنډې لنډې خبرې وکړي.

۲ـ د دغو موضوعاتو په اړه دې درې تنه زده‌کوونکي خبرې وکړي.

- له کیسو سره د خلکو مینه څکه زیاته ده چې ... .
- د پخوانیو او اوسنیو کیسو یو څو توپیرونه ... .
- په کیسو کې (عاطفي بیان) څه ډول دی؟

۳ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

الف: آیا کیسه د ژوند تقلید دی؟ که نه، نو له ژوند سره یې څه اړیکه ده؟

ب: د کومو هېوادونو یا تمدنونو لرغونې کیسې ډېرې مشهورې دي؟

ج: د افسانې، نکل او داستان یا کیسې توپیرونه کوم کوم دي؟

٤ـ په ټولګي کې دې دوه تنه زده‌کوونکي په خپله خوښه یوه یوه کیسه او یا حکایت په لنډیز سره واوروي چې یا یې چېرته لوستی یا یې له چا اوربدلې وي. یو یو تن زده‌کوونکی دې د دغې کیسې د ټولنیز ارزښت یا له ژوند سره د دې کیسې په اړه لنډې لنډې څرګندونې وکړي.

کورنۍ دنده

هر زده‌کوونکی دې یوه یوه کیسه له خپله ځانه په کتابچه کې ولیکي. کیسه یې باید دغه شرایط ولري:

۱ـ کیسه باید له خپل ځانه ولیکي.

۲ـ د یوې داسې پېښې په اړه یا د یو داسې چا په اړه دې یې ولیکي چې د هغه په اړه نښه معلومات ولري.

۳_ پېښه يا هغه شخص يا کرکټر د کيسه ليکنې ارزښت ولري.

٤_ کېدای شي دا پېښه يې خپله ليدلې وي، که هېڅ داسې پېښه يې نه وه ليدلې، بيا دې يې د داسې يو چا يا پېښې په اړه وليکي چې له چا يې اورېدلې وي، خو تاسو ته پکې پوره معلومات ترلاسه شوي وي.

يادونه:

کيسې به په پرله پسې توګه په ټولګي کې اورول کېږي او دې غوره کيسې به ترې انتخابېږي او دغه دې کيسې به د ښو کيسو په توګه د ټولو له خوا ستايل کېږي او بيا به د لېسې په ديوالي جريده او يا چاپي جريده او مجله کې چاپېږي.

تـــور تـــه ځـمـــه ســپـيـــن تـــه ځـمـــه زېـــړ تـــه ځـمـه
د جـــانـــان د کـــــور پـــوښـتـنـــه تـــرې کـــومـــه
هـــر يـــو مـــا تـــه در د خـپـلـې لـيـلـې ښـايـي
اوس پـــه مـنـځـه لار کـــې نـاســت کـــرم رېـبـمـه

❋❋❋

دا د ژونـــــد کـــــړې وړې او اوږدې لارې
چـــې پـــه هـــر قـــدم کـــې ډېـــرې خـطـــرې دي
خـــو چـــې مـخـامـخ د پـــت، مـيـنـې مـنـــزل وي
نـــو لـــه ټـــولـــو شـېـريـنـيـــو نـــه خـــــوږې دي
اجمل خټک

شفیق
او پښتو لنډه کیسه

ـ د پښتو د کومو لیکوالو لنډې کیسې مو لوستي دي؟

ـ په پښتو ژبه مو د لنډو کیسو کوم کوم کتابونه لوستي دي او یا یې نومونه پېژنئ؟

د پښتو د اوسني یا معاصر ادب په عمومي مطالعه کې تاسو د محمد موسی شفیق نوم اورېدلی دی. شفیق د پښتو کیسه لیکنې په لړ کې هم د یادونې کار کړی دی او د دې په څنګ کې چې شاعري یې کړې ده، په زړه پورې لنډې کیسې یې هم لیکلې دي.

د تېرو ټولګیو په لوستونو کې مو د پښتو لنډې کیسې پر تاریخچه هم عمومي معلومات ترلاسه کړي دي. راځئ چې په دې لوست کې د خپل دغه پیاوړي لیکوال (محمد موسٰی شفیق) د لنډو کیسو په اړه بشپړ معلومات ترلاسه کړو.

د ډېرشمو هجري شمسي کلونو په بهير کې (د شلمې پېړۍ په درېمه لسيزه کې) په هېواد کې څو داسې ليکوال راميدان ته شول چې د پښتو لنډې کيسې په برخه کې يې يو څه اساسي کارونه وکړل. په دوی کې يو شمېر يې د نړۍ له داستاني ادب سره زيات او يو څه يې تر يو حده اشنا وو. دوی د پښتو کيسه ليکنې په برخه کې نوي ګامونه اوچت کړل.

محمد موسی شفيق په همدغه ډله ليکوالو کې شمېرل کېږي. سره له دې چې هغه هم يا زياتې لنډې کيسې ونه ليکلې او يا يې موږ ته ټولې لنډې کيسې راونه رسېدلې، خو هغه څه چې ترې راپاتې شوي او نن زموږ په لاس کې دي، د خپل وخت د ډېرو ښو آثارو په توګه به تل خپل ارزښت وساتي.

د شفيق د لنډو کيسو يوه ټولګه د ((عبقريان)) په نوم په ۱۳٤٦ هـ. ش. کال په کابل کې خپره شوې ده. په دغه مجموعه کې په دري ژبه د هغه يوه لنډه کيسه د ((عبقريان)) تر سرليک لاندې او دغه نورې څلور پښتو لنډې کيسې خپرې شوې دي: ((هفته کودک))، ((ډاکټر صاحب))، ((د تمې کاروان)) او ((برکت)) دغه ټولې کيسې هغه په ۱۳۳۸ او ۱۳۳۹ هـ. ش. کلونو کې ليکلې دي.

دا هغه وخت و چې زموږ لنډه کيسه د خپل يون په ډېرو لومړنيو پړاوونو کې وه. شفيق او د دغه وخت يو شمېر نورو ليکوالو د پښتو لنډې کيسې د بهير يون ته نوې ولولې ورکړې. د شفيق دغه کيسې په داسې وخت کې ليکل شوي چې نوموړي په مصر او بيا وروسته په امريکا کې زده کړې ترسره کړې. د نړۍ بېلابېلې برخې يې وليدې. له عربي او انګليسي ادبياتو سره اشنا شو او دغه اشنايي به هم د هغه د آثارو په پياوړتيا کې لاس لرلی وي.

د محمد موسی شفيق د دغو لنډو کيسو د ځانګړتياوو په اړه بايد دغه ټکي په نظر کې ولرو:

۱ـ د هغه وخت د ډېرو پښتو ليکوالو په تناسب او پرتله، د شفيق د کيسو نثر په زړه پورې او داستاني دی. د هغه وخت د يو شمېر کيسو د (په اصطلاح) ډېر رسمي او مطبوعاتي نثر اغېز پرې نشته چې د ژباړل شوي نثر ګومان دې پرې وشي.

۲ ـ طنز، د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده. د طنز مالګه د هغه په ټولو کیسو کې شته. د طنز او خندا دغه مالګه د هغه کیسو ته لا په زړه پورې بڼه ورکړې ده.

د ((ډاکټر صاحب)) په نوم د هغه د کیسې ځینو برخو ته په دې اړه پاملرنه کوو:

((دی لا په همدې چورت کې و او د خپلې آینده وېرې اخیستی و چې ناڅاپه ورنه د هوسۍ ترور پوښتنه وکړه:

ـ ډاکټر صاحب! ستا معاینه خانه چېرته ده؟

او چې ډاکټر صاحب ځان ځواب ته جوړاوه، هغې ترې بې واره پوښتنې وکړې:

ـ د ورځې څو مریضان درته راځي؟ یعنې د ورځې ګټه دې څومره ده؟ په کومه شفاخانه کې نوکر یې؟

ډاکټر صاحب په ډېر مشکل وکولی شول چې د هوسۍ د ترور له یوې وقفې نه استفاده وکړي او ووایي:

ـ صاحب وښځ زه د طب ډاکټر نه یم.

ـ ماته خو ټولو ویلي وو چې ته ډاکټر یې!

ـ ډاکټر یم، مګر د طب نه.

ـ یعنې اشنایان دې درته هسې په ټوکو ډاکټر وایي؟

ـ نه زه د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

ـ نو څنګه ډاکټر یې چې معاینه خانه دې نشته او د ډاکټرۍ شهادتنامه لرې؟

ـ زه د ادبیاتو ډاکټر یم.

ـ یعنې چې څوک په ادبیاتو باندې پوهېږي او زمونږ د دې سندرغاړي غوندې ښه ښه شعرونه یې یاد وي، یوازې د هغوی ډاکټري کوې او د بل چا نه؟

ـ نه صاحب، زه په ادبیاتو کې د ډاکټرۍ شهادت نامه لرم.

دلته هوسۍ مداخله وکړه او خپلې ترور ته یې د ادبیاتو د ډاکټرۍ د امکان په اړه توضیحات ورکړل او ورته یې وویل: په نوره دنیا کې د نورو شیانو ډاکټران هم شته.

د هوسی ترور هماغسې په تعجب کې وه، غټه جټکه يې خوړلې وه، مګر له ډاکټر نه يې بيا هم پوښتنه وکړه:

ـ ښه څو کاله سبق دې ويلی دی؟

ـ تقريباً شل کاله.

ـ څو کاله په يورپ کې وې؟

ـ اته کاله.

ـ اوس دلته څه منصب لرې؟

ـ استاد يم.

ـ استاد يعنې معلم يې؟

ـ هو!

د هوسی ترور په يو داسې عصباني حرکت له حلقې نه پاڅېده چې پټول يې ګران کار و...))

دا کيسه په همدې توګه دوام لري او د هغه وخت په ښاري ټولنه کې د ډېرو مصنوعي ارزښتونو او ناوړه کړو وړو انځورګري پکې د خندا او ټوکو په بڼه شوې ده. په حقيقت کې د ښاري ټولنې کمزورۍ او نيمګړتياوې په ژوره توګه خو د طنز او ټوکو ټکالو له مالګې سره يوځای او په زړه پورې کوي.

۳ـ په دغو لنډو کيسو کې د هغه وخت د افغاني ټولنې د ژوند د ځينو حالاتو دقيقه څېړنه شوې ده. پر ډېرو ارخونو يې انتقاد شوی دی او دغه برخې د وعظ او نصيحت يا وچ اجتماعي انتقاد په توګه نه دي راغلي، د داستاني بياني ارخونو ته هم تر ډېره حده پاملرنه شوې ده. د ((ډاکټر صاحب)) په کيسه کې يې د يو شمېر افغاني روښانفکرانو او تعليم يافته وو (لوستو کسانو) پر ذهن د پرديتوب زياته غلبه او اغېز ډېر ښه تصوير کړی دی:

((وطن ته د ډاکټر صاحب د بېرته راتلو نه اوس زيات و کم درې مياشتې تېرې شوې دي. چې په يورپ کې و نو د خپلو وروستيو پنځو کلونو په استوګنه کې ورته دا ضرورت ډېر زيات محسوس شوی و چې بايد د خپل هېواد له ثقافت څخه پوره خبر وي. ده هلته وليدل

چې په خلکو دې خبرې چندان تاثیر نه کاوه چې ده به ورته د فرانسې د لوی انقلاب په باره کې څه ویلی شول، یا به یې ورته د یورپ د فلاسفه وو نومونه صحیح تلفظ کولی شول او د هغوی په اړه به یې ورته صحیح معلومات ورکولی شول. دا خبرې هغوی ته له ده څخه ښې یادې وې. هغوی غوښتل چې د ده د وطن د تاریخ، جغرافیې، حقوقو، د فکر طرز او د ژوندانه د فلسفې په اړه، د خپلو معلوماتو خزانه زیاته کړي. هغوی د لامارتین له قصیدو څخه پوره خبر وو، مګر د جامي او خوشحال خان په اړه یې دومره څه نه وو اوربدلي چې تنده یې پرې ماته شي.

هلته ډاکټر صاحب (د هغه وخت شاګرد) په دې پښېمانه شو چې ولې یې د پښتو او دینیاتو معلم صاحبانو ته هغومره غوږ نه و ایښی چې د غرب د فلسفې ښوونکي مسټر او پروفیسور ته یې ایښود. د ډاکټر صاحب ښه په یاد دي، یوه ورځ یې له خپلو همزولو او ملګرو سره په پوهنځي کې خبرې کولې او خبره په وارداتو او صادراتو راغله. ده د انګلستان صادرات او واردات ځُست وښودل، مګر د خپل وطن د صادراتو په شمارلو کې مانده او پخ راغی او چې بحث په ښارونو شو، نو د یورپ مشهور بندرونه او ښارونه یې په یوه سا حساب کړل، مګر د خپل ملک ورته فقط یو څو مشهور مشهور معلوم وو او نور یې څه ونشو ویلی. د دې نیمګړتیاوو د پوره کولو لپاره ډاکتر صاحب د یورپ په کتابخانو کې د خپل وطن په باب مطالعه وکړه او ګویا د لاس غوټه یې په خوله ایله کوله...)

دا زموږ د یو شمېر روښانفکرو او تعلیم کړو ځوانانو د ژوند او فکر هغه موضوع ده چې ښایي په هغه وخت کې به ورته له شفیق پرته ډېر لږ کسان متوجه وو.

٤ـ کوم بل ټکی چې د شفیق په کیسو کې خپل ځان ښکاره کوي، هغه د کیسو توصیفي اړخ دی. هغه د خپلو کیسو څېړې (کرکټرونه)، پېښې، فضا او چاپېریال په ډېره ښه توګه توصیفوي. د توصیف له پلوه دغه کیسې خاص ارزښت لري.

د یوې نمونې لپاره ((د تمې کاروان)) په نوم د کیسې یوې برخې ته پام را اړوو:

((د یوې ورځې کوتنی نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی چې تقریباً د کوټې

دریمه برخه یې نیولې ده. نمر پرېواته او قطبي خواوو ته یې د دیواله پورې یو څو داسې سرې چوکۍ پرتې دي چې د څرمنې پوښ او د نرو لرګو بازوګان لري. د چوکۍ د ناستې ځای بوټ راوتلی او د اوسپنې د سیخونو نښې د څرمنو لاندې اوچته ښکاره کېږي.

د میز پر سر باندې د بانجاني وړیو یوه شډله ټوټه غوړېدلې او د هغې د پاسه یو دیوات، یو قلم، یو جاذب، یو ټېلفون او یوه جنتري پرته ده. د میز شاته په یوه پراخه بازوداره چوکۍ باندې یو زوړ سړی ناست دی چې یوه عمودي شان خندا یې په ببرو شونډو باندې لکه د کانې د کرښې ښکل ده. د سړي پر سر توره پګړۍ ده چې د یوې تورې بخملي خولې نه ښویه تاوه شوې اود تندي د منځ په برابر یې د ګلاب د یو دوه ورځنې غوړېدلي ګل هومره شمله پرېښې ده. د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژې یې د ګونجي ګونجي ورمېږ په غاړه له ورایه ښکاري... .))

داسې انځوریز نثر د اروښاد محمد موسی شفیق د لنډو کیسو نثر ته ځانګړې ښکلا ورکوي.

۵_ د شفیق د کیسو بله ځانګړنه دا ده چې د کیسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندولو ته یې هم ښه پاملرنه کړې ده. دې خبرې او پاملرنې د هغه کیسې هم ژورې کړې دي او هم یې د لوستلو په وخت کې لوستونکي د کرکټر او څېرو له دننه حالاتو (رواني حالاتو) سره دلچسپي پیدا کوي.

د شفیق کیسې او د هغه د کیسو موضوعات زموږ د لنډې کیسې د تاریخي بهیر یوه ډېره په زړه پورې برخه ده. شفیق د پښتو لنډې کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی. هغه نه یوازې داسې لیکوال دی چې زموږ د کیسه لیکنې د تاریخ په لومړنیو کسانو کې راځي، بلکې یو داسې لیکونکی دی چې پښتو کیسه یې پر خپل خواږه نثر او پاخه قلم ځلولې او ښکلې کړې هم ده.

د متن لنډیز:

محمد موسی شفیق د پښتو لنډې کیسې یوه مخکښه څېره ده. د (عبقریان) په نوم د لنډو کیسو یوه ټولګه یې خپره شوې ده. په دغه داستاني ټولګه کې راغلې کیسې د کیسه لیکنې د هنري معیارونو له مخې په تول پوره کیسې دي. د متن او محتوا (موضوع) له پلوه هم دغه کیسې د وخت مهم موضوعات په خپله داستاني ځولۍ کې رانغاړي.

د موسی شفیق د لنډو کیسو په ځانګړتیاوو کې دغو ځانګړنو ته تم کېدای شو:

۱ـ په زړه پورې داستاني نثر. ۲ـ د طنز او خندا په بڼه د ژورو موضوع ګانو ځایول. ۳ـ د افغاني ټولنې د هغه وخت د ژوند د حالاتو انځورول. ٤ـ کیسې یې دقیق داستاني تصویرونه جوړوي. ۵ـ د کیسو د اتلانو او کرکټرونو د رواني حالاتو څرګندونه.

څرګندونې

محمد موسٰی شفیق: د افغانستان نومیالی عالم، لیکوال، سیاستوال، سیاستپوه او شاعر و. د ننګرهار د کامې اصلي اوسېدونکی و، خو دی خپله په ۱۳۰۸ هـ. ش. کال په کابل کې زېږېدلی دی. له لومړنیو او ثانوي زده کړو وروسته یې په شرعیاتو، حقوقو او سیاسي علومو کې په مصر او امریکا کې د ماسټرۍ تر درجې لوړې زده کړې وکړې. په ښلاښلو لوړو څوکیو یې کار وکړ او د معین، سفیر، وزیر او صدر اعظم دندې یې ترسره کړې. د ۱۳۵۷ هـ.ش. کال د ثور په کودتا کې شهید کړای شو.

دغه آثار یې چاپ شوي دي:

۱ـ پیغام (د شعرونو ټولګه).

۲ـ عبقریان (د لنډو کیسو ټولګه).

۳ـ د ننګرهار شاعران.

جامي: په افغانستان کې د دري ژبې د کلاسیکو ادبیاتو نومیالی څېره ده. بشپړ نوم یې نورالدین عبدالرحمن جامي و. په هرات کې زېږېدلی او د ژوند دوران یې له (۸۱۷ څخه تر ۸۹۸ هـ. ق.) پورې دی. په آثارو کې یې د شعرونو پر دیوان سربېره بهارستان زیات شهرت لري.

رواني حالات: په کیسه لیکنه کې د کرکټر د رواني اړخ راسپړنه ده. په یو خاص موقعیت او چاپېریال کې د یو کرکټر د ځانګړي رواني او روحیاتي حالت څرګندونه په ادبي ـ داستاني آثارو کې خاص ارزښت لري.

فعالیتونه

۱ـ هر زده‌کوونکی دې د دې لوست یو یو پراګراف په لوړ غږ ولولي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- په پښتو لنډه کیسه کې محمد موسی شفیق د کوم درېځ او مقام لرونکی دی؟
- په عبقریان نومي کتاب کې د شفیق څومره کیسې راغلې دي؟
- له محمد موسی شفیق پرته مو د کومو لیکوالو لنډې کیسې لوستي دي؟ د لیکوال نوم او د کیسو نومونه یې واخلئ.

۳ـ یو یو زده‌کوونکی دې د شفیق د لنډو کیسو یوه یوه ځانګړنه تشریح کړي، پنځه تنه زده‌کوونکي به پنځه ځانګړنې ووایي، که کومه برخه ترې پاتې شوې وه، بل زده‌کوونکی به نوبت اخلي او پاتې برخه به یې ووایي.

٤ـ محمد موسی شفیق د دې په څنګ کې چې نومیالی شاعر او لیکوال و، دغه لوړې دندې یې هم ترسره کړې: (سم ځواب په نښه کړئ):

الف: د افغانستان سفیر، د بهرنیو چارو وزیر او بیا صدر اعظم و.

ب: د بهرنیو چارو وزیر، د عدلیې وزیر، د پوهنې وزیر او صدر اعظم و.

ج: صدر اعظم، سفیر او بیا د مالیې وزیر و.

٥ـ موسی شفیق د دغو کتابونو لیکوال دی: (یو ځواب سم دی، هغه په نښه کړئ):

الف: منتخب نثرونه، عبقریان، د ننګرهار شاعران.

ب: پیغام، عبقریان، د ننګرهار شاعران.

ج: راز، ادبي بحثونه، عبقریان.

د: د ننګرهار شاعران، عبقریان، د زړه خواله، شرنګ.

٦ـ ګرامري برخه:

جمله څه ته وایي؟ لکه چې تاسو لوستي دي، جمله مجموعې او ټولګې ته وایي او د الفاظو او کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګندوي. جمله دوه برخې لري: مبتدا او خبر.

الف: په دې جملو کې مبتدا او خبر په نښه کړئ او جمله وشنئ:

- د موسی شفیق د کیسو په هکله باید دغه ټکي په پام کې ولرو.
- طنز د شفیق د لنډو کیسو یوه مهمه برخه ده.
- د یوې وړې کوټې نمر خاته کونج کې یو اوږد او پلن مېز پروت دی.

ب: په دې جملو کې ساده او مرکبې جملې سره بېلې کړئ:

- د زاړه سړي په غاړه باندې یو سپین کمیس دی چې خیرنې ژې یې د ګونجې ګونجې ورمېږ په غاړه له ورایه ښکاري.

- شفیق د پښتو کیسې له مخکښو لیکوالو څخه دی.
- د چوکۍ د ناستې ځای بوټ راوتلی او د اوسپنې د سیخونو نښې تر څرمنو لاندې اوچته ښکاري.

کورنۍ دنده

دغه ټول لوست یو ځل بیا ولولئ او د محمد موسی شفیق او د هغه د کیسو په هکله یوه مقاله ولیکئ چې له یوه مخه کمه نه وي.

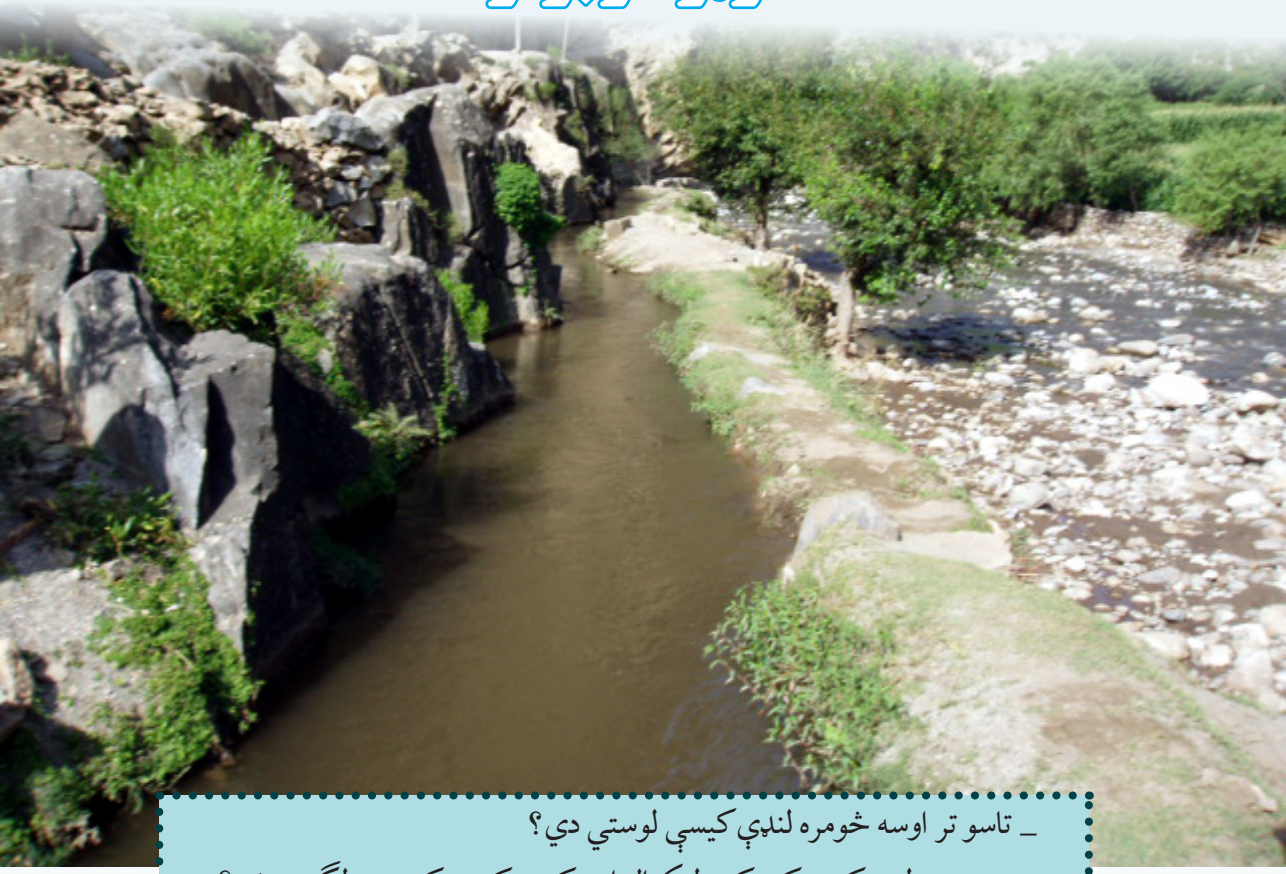
د موسی شفیق دوه څلوریزې:

پاکې کړئ لارې د خپل قوم خادمانو لره
د وفا لاس ورکړئ د صدق خاوندانو لره
د نوي عصر نیرنګونو بل افسون راوړی
ستړګې په برید پرانیستې ښایي افغانانو لره

❋❋❋

که دا یو چې په همدې شانې اوسېږو
نو په مړو او معدومو به شمېرېږو
راځئ هلئ چې لاسونه سره ورکړو
ګوندې دا سیلاب چې راغی لاهو کېږو

د رنړو اوبو ونه

ـ تاسو تر اوسه څومره لنډې کیسې لوستي دي؟

ـ د پښتو د لنډو کیسو کوم کوم لیکوال او د کیسو کومې ټولګې پېژنئ؟

ـ د لنډو کیسو کوم بهرنی لیکوال هم پېژنئ؟

په دې لوست کې تاسو ته داسې یوه لیکنه وړاندې کوو چې د اوبو د ارمان او په حقیقت کې د ژوند د ارمانونو یوه هنداره ده. دغه کیسه د هندوستان نامتو کیسه لیکونکي کرشن چندر لیکلې او قلندر مومند لنډه او پښتو کړې ده. لا نوره لنډه بڼه یې اوس ولولئ.

زمونږ له کلي نه دواړه طرف ته سره وچ غرونه دي. د نمر خاته طرف غرونه خو بالکل سور اړ دي او پکې د مالګې درنګ دی. لویدیز طرف ته د غرونو پرمخ د کیکر او پلوڅې ونې دي. د دې غرونو کانې تک تور دي، خو د دې تورو کانو ترمنځه د خوږو اوبو دوه ښکلې چینې دي او د دې دواړو غرونو ترمنځه زمونږ کلی دی.

زمونږ د کلي اوبه ډېرې کمې دي. زه چې په ښه بد پوه شوی یم، نو اسمان مې تل له ګرمی نه لوغړن لیدلی دی. زمونږ د کلي د کورونو او خواوشا د ځمکې رنګ بالکل خړ دی. په دې ځمکه کې چې کومه باجره کېږي، د هغې رنګ هم خړ نه چې لا تور بخن دی. همدغه شان رنګ زمونږ د کلي د مزدورانو، دهقانانو او د هغوی د جامو دی. له وړوکتوب نه زما یادداشت هډو له اوبو نه شروع کېږي. د اوبو درد، د اوبو موسکا، د اوبو موندل، د اوبو ورکېدل، غرض دا چې زما سینه د اوبو د فراق له تمهید او د وصال له تاثیر نه ډکه ده.

زما ښه یادېږي چې زه وړوکی وم، نو ادې سره به له کلي نه ښکته خوږ ته کوزېدم. ادې به مې چې نمري ووینځل، نو ما به د وچولو لپاره د خوږ پر غاړه غوړول. په خوږ کې لږې لږې اوبه وې، مړې مړې اوبه یې وې، سپینې سپینې ورو ورو روانې وې، بس لکه زمونږ د ګاونډي پاینده خان لور، بانو. د دواړو موسکا خوږه خوږه وه او د خوږو په قدر خو هم هغه پوهېږي چې د مالګې درنګ کې نوکري کوي.

زما یاد دي چې دا خوږ به د کال شپږ میاشتې وچ و، چې د چیتر میاشت به په تېرېدو شوه، نو خوږ به په وچېدو لاس پورې کړ او چې ویساک به وتو، نو بس بالکل وچ شوی به و او بیا به د ده په تل کې یا تش شنه شنه کانې پاتې شول یا نرمه نرمه خټه. چې سړی به پرې ګرځېدو نو داسې به معلومېده لکه چې د وربښمو په غالیچو قدم ږدې. یو څو ورځې پس به د خوږ دا خټه هم وچه شوه او په مخ به یې تش د درزونو او ګونځو یو جال شان پاتې شو. ما ته ښه یاد دي چې ما په وړومبي ځل د دې خوږ وچوبی لیدلی و، نو په هغه شپه مې له غمه سترګه نه وه پټه کړې. ادې مې راته ډېرې کیسې وویلې، خو د ادې په غږ کې ما ته ټوله شپه د خوږ په کانو د اوبو ورو ورو ښوېیدل، د کانو منځ کې تېرېدل او په څنګ تېرېدل وړاندې

وړاندې کېدل، لکه چې کله کله به بانو له غوسې نه د کوڅې د ګوټ پیر نه په تېزۍ تاوه شوه، اوس دا اوبه وچې وې. ما ته چې دا خبرې رایادې شوې نو ادې نه مې پوښتنه وکړه:

ـ ادې! دا زمونږ خوړ چېرته لاړ؟

ـ ځمکه کې ننوتو بچی!

ـ ولې ځمکه کې ننوتو؟

ـ د لمر د وېرې.

ـ ادې دا خوړ له نمر نه ولې یرېږي؟ ها، لمر خو ډېر ښه وي کنه!

ـ لمر یو نه دی، ښه بچی! لمرونه دوه دي، یو د ژمي لمر وي، بل د اوړي لمر. د ژمي لمر ډېر ښه او مهربانه وي او د اوړي لمر ډېر تېز او غوسه ناک وي، بچی. دا دواړه وار په وار زمونږ کلي ته راځي. د ژمي له لمر نه زمونږ خوړ ډېر خوشحاله وي، خو چې د اوړي ظالم لمر راشي، نو زمونږ له خوړ نه ورو ورو جامې وکښل شروع کړي...

ما له ادې نه بله پوښتنه وکړه:

ـ ادې! دا د درنګ اوبه ولې تروې دي؟

ـ بچی دا لا بله کیسه ده.

ـ نو ووایه کنه ما ته.

ـ نه بچی اوس ویده شه، ناوخته دی.

ـ نه نه، ماته ووایه کنه ژاړم.

ـ ښه ښه نیکه! وایم یې درته، خو چغې مه وهه.

ـ ښه

ـ ښه نو، دا درنګ دی کنه، دا په پخوا زمانه کې ښاپېرۍ وه او دغه د خوږو اوبو د چینو غر اول دیو و، دا ښاپېرۍ د دې دیو ښځه وه.

ـ نو بیا!

ـ نو بیا یو ځل د دیوانو جنګ شو او د دې ښځې خاوند هم پکې لاړ برتي شو او ښځه

تړې پاتې شوه، ده ورته ویلي وو چې تر څو زه نه یم راغلی، ته کور ناسته اوسه چېرته ځه راځه مه. دې ښځې ډېره موده خپل خاوند ته وکتل، خو خاوند یې رانغی. آخر یوه ورځ یو سپین دیو راغی او په دې مین شو. سپین دیو ورته ډېر درواغ مرواغ وویل چې ستا خاوند د دیوانو جنګ کې مړ شوی دی، نو هغې ورسره واده ومانه... بیا یوه ورځ هغه بوډا دیو راغی او چې دوی دواړه یې ولیدل نو له غوسې نه تک سور شو او دواړه یې مړه کړل. له هغې ورځې نه دغو دواړو غرونو ته ازار شوی دی او دا دواړه شنه کاڼي شوي دي. د هغه مخامخ غر اوبه ځکه خوږې وي چې هغه خپلې ښځې سره د ربښتیانو مینه کوله او د دې بل غر دا اوبه ځکه تروې دي چې دا د هغې ښځې اوښکې دي چې هر وخت ژاړي او چې دا اوښکې وچې شي نو مالګه تړې جوړه شي.

کیسې ختمه شوه او زه ویده شوم، ما به په خوب کې هغه درنګ لیده چې پلار مې پکې مزدوري کوله. ما چې به کله کله پلار پسې هلته ډوډۍ وړله، نو پلار به مې د مالګین تالاو پر غاړه ناست اکثر دا ویل:

- یره! دلته ګوره څومره اوبه دي، خو بیا هم چرته اوبه نشته. زړه مې وایي چې چرته د خوږو اوبو تالاو ولټوم او پکې ښې غوپې ووهم چې دا ټوله مالګه مې له وجود نه لرې شي.

- اوبه... اوبه!!

خلکو اوبو پسې فریاد کاوه، خو اوبه نه وې او که وې هم نو یا به په پورې غاړه غر کې وې او یا په خوږ کې، خو دا خوږ هم شپږ میاشتې وچ و او بیا یوه ورځ خو بالکل ورک شو. دا زما د ماشومتوب خبره نه ده، زما د زلمیتوب واقعه ده. زمونږ له کلي نه ډېر لرې هغه د زرګونو جریبو جاګیر خاوند اکبر علي زمونږ د کلیوالو د خوښې خلاف د خوږ مخه بدله کړه، خپل پټې یې پرې خړوب کړل او زمونږ او د خواوشا نور کلي یې تندې ته پرېښودل. د کلي خلک داسې اوتر شول لکه چې د چا مور و پلار مړه شوي وي. خوږ مړ شو او د هغه اوبه هم او مونږ تربته شو. زما ښه په یاد دي چې د کلي خلکو سرکار کې په اکبر علي عریضې وکړې،

خو اکبر علي د هغه ځای تر ټولو لوی خان و. د مالګې ټیکه هم د هغه وه، نو نتیجه یې دا شوه چې د کلو خلکو خوړ خو رابیا نه کړو، خو د مالګې مزدورۍ یې بایلودې.

زه چې وړوکی وم نو په دغه مخامخ غره کې ایکي یوه چینه وه، خو لږ چې لوی شوم، دغلته یوه بله چینه هم وخوټکېده. دا هم یوه په زړه پورې کیسه لري چې زما پلار د کلي د خلکو په ټینګار د چینې په لټون پسې ووت او چې کله یې بله چینه پیدا کړه نو د خلکو د ګډاګانو او سندرو یو شور جوړ شو.

زه هم په درنګ کې مزدور شوم، ماښام به سترې ستومانه کور ته راغلم، وده به شوم او چې لمر به ځړېکه وهله نو زه به په درنګ ورننوتی وم. له ځو شپو راسې مې بانو نه وه لیدلې. یوه ورځ ماښام چې له کار نه راتلم، نو بانو مې په لاره ولیده. راته یې وویل:

ـ نن راشه ښه، کار مې دی درسره.

ـ زه ډېر سترې یم نشم درتلی.

ـ نه نه ډېر ضروري کار مې دی درسره، راشه ښه.

او چې زه له پیشنمي نه مخکې چینې ته ورسېدم، نو بانو ناسته وه. هغه چوپ وه. زه هم چوپ وم، خو ما زړه ټینګ نه کړای شو.

ـ څه چل دی آخر، وایه کنه!

ـ زه درنه روانه یم!

ـ زما زړه درز پرېوتو. ما ویل که چینه وچه شوه، زما مرۍ خپه شوې وه. ما په سخته وویل:

ـ چرته؟

ـ زما واده دی.

زه بې اختیاره شوم:

ـ ستا واده؟

ـ هو! ما د تره زوی ته ودوي. هغه له کالام نه راغلی دی. کوهاټ کې دی، صوبه دار

دی. هغې دا ټولې خبرې په یوه سا وکړې. زه غوسه شوم. هغه چوپ شوه. زه سوچونو په سر واخیستم. بانو بیا وویل:

ـ دا رښتیا دي چې وایي چې کوهاټ کې ډېرې تېرې اوبه دي. څو څو چینې دي پکې. بمبې دي پکې، چې کله دې زړه غواړي، تاو یې کړه او منګی ډک کړه، هه...

د هغې اواز له خوشحالۍ نه رپېده. زه ورته ورنژدې شوم. سترګو ته مې پې وکتل. د هغې په سترګو کې زما له مینې نه انکار نه و، دا وه چې پکې د اوبو اقرار و، ما داسې محسوسه کړه چې مینه یوازې صداقت، اخلاص او جذبه نه غواړي، لږې لږې اوبه هم غواړي. موږ دواړه چوپ وو. بانو منګی ډکولو، منګی یې ډک کړ او لاړه.

په کومه شپه چې د بانو واده و، نو ما خوب ولید چې زموږ خورې بیا ډک ډک راغلی دی. د مالګې غر کې هم د خوږو اوبو چینې راخوټکېدلې دي او زموږ د کلي په منځ منځ کې یوه لویه ونه ده. دا ونه ټوله له رڼو اوبو نه جوړه ده. د ونې جړې، ښاخونه، ګلونه، مېوه او پاڼې ټولې د اوبو دي او له دې ښاخونو او پاڼو نه د اوبو ویالې روانې دي او په دې اوبو د کلي ځمکې خړوب شوې دي. خلک لګیا دي، کروندې کړي، ښځې نمرې وینځي. ماشومان د ګلونو امیلونه په لاس له ونې نه ګرځاپېر ګډېږي. بانو پاکې جامې اغوستې او ما ته وایي:

ـ اوس خو زموږ کلي کې د رڼو اوبو ونه راټوکېدلې ده کنه، اوس خو درنه زه هېڅرته نه ځم. څومره ښه خوب و، خو چې ما مې پلار ته ووایه، نو هغه راته وویل:

ـ بل چا ته خو دې نه دی ویلی؟

ـ نه بابا دا خو خوب دی، تاسې ولې وېرېږئ!

ـ خوب دی، خو عجیبه خوب دی!

ـ نه بابا! ما خو چې خوب کې کومه ونه لیدلې وه، هغه خو سره نه وه، د هغې رنګ خو لکه د اوبو په شان و، خو دا ده چې پکې د مېوې پر ځای د ګلابو سرې سرې کوزې غوندې ښکاریدې چې له هغې نه اوبه بهیدې.

ـ هر څه چې دي، خو دا ډېر خراب خوب دی، که پولیس واوریدو، نو تابه هم داسې

بوځي لکه چې هغه مزدوران يې بوتلي وو.

زما ښه ياد دي چې د پلار له وېرې ما څو ورځې دا خوب چا ته ونه وايه. ما چې د درنګ مزدورانو ته دا خبره وکړه، نو هغوی وخندل:

ـ دا خوب، خو دلته ډېرو کسانو ليدلی دی! دا خوب به ربښتيا کېږي که خدای کول! ما خو ورځومبی د دوی په خبرو يقين نه کولو خو اوس په دې پوه شوی يم چې زمونږ دا خوب به خامخا ربښتيا کېږي. يوه ورځ به د اوبو دا ونه زمونږ په کلي کې زرغونېږي، تش جامونه به ډکېږي، خيرن نمري به وينځل کېږي، جل وهلي زړونه به تازه کېږي او ټولې شاړې ځمکې به ودانېږي.

فعاليتونه

۱ـ د کيسې يوه يوه برخه دې زده‌کوونکي يو ځل بيا په وار سره ولولي.

۲ـ په کيسه کې دغه پنځه لغتونه دې يو يو زده‌کوونکی معنا کړي؟ بيا دې نور زده‌کوونکي له کيسې څخه لس نور لغتونه انتخاب او له خپلو ټولګيوالو دې يې معنا وپوښتي.

لوغړن، باجره، جرړې، نمری، خورې

۳ـ زده‌کوونکي دې په دريو برخو ووېشل شي، يوه برخه دې د دې کيسې نومونه له ځانه سره په کتابچو کې وليکي، دويمه ډله صفتونه او دريمه فعلونه. بيا دې ټول خپل لستونه ټولګيوالو ته ولولي.

٤ـ يو تن زده‌کوونکی دې په خپله خوښه او يو زده‌کوونکی دې د ښوونکي په خوښه د دې کيسې لنډ مطلب په خپلو الفاظو په ساده توګه خپلو ټولګيوالو ته څرګند کړي.

هر زده‌کوونکی دې د خپل کلي یا خپل ښار اړوند یوه په زړه پورې پېښه د لنډې کیسې په توګه ولیکي. د مخونو شمېر دې له دوو مخونو څخه نیولي تر څلورو مخونو پورې وي.

شپېلۍ

د غـــره پـــه ذهـــن کـــې خـــوره شـــوه شپېلۍ
پـــه ســـرو مـــمـــانـــو مـــېـــلـــمـــنـــه شـــوه شپېلۍ
دا د کـــېـــږدۍ پـــلـــو خـــو واړوئ لـــږ
تـــلـــلـــې کـــوچـــۍ وه راســـتـــنـــه شـــوه شپېلۍ
وري زلـــمـــي شـــول، اوښـــې پـــېـــغـــلـــې شـــولـــې
لـــکـــه څـــېـــرۍ پـــه غـــرونـــو شـــنـــه شـــوه شپېلۍ
ســـتـــورو جـــامـــې د اټـــن واغـــوســـتـــلـــې
د هـــســـک د دښـــتـــو تـــرانـــه شـــوه شپېلۍ

((اسحاق ننګیال))

طـــامـــع هـــمـــیـــش وي پـــه انـــتـــظـــار کـــې
آب یـــې د مـــخ ځـــي پـــه هـــر دیـــار کـــې
ګـــنـــج چـــې د صـــبـــر پـــیـــرمـــحـــمـــد بـــیـــامـــونـــد
تـــوانـــګـــر بـــالـــه شـــي پـــه دا دیـــار کـــې

((پیرمحمد کاکړ))

په پښتو کې ناول ليکنه

ـ تاسو تر اوسه کوم ناولونه لوستي دي؟

ـ کوم ناول مو ډېر خوښ شوی او ولې؟

ـ د پښتو ناولونو په اړه تر معلوماتو مخکې لازمه ده چې د ناول په اړه لنډې خبرې وکړو. ناول انګليسي کلمه ده او ويل کېږي چې له ايټاليايي (نو ويلا) څخه اخيستل شوې چې د (نوي يا کوچني) په معنا دی، خو په نورو اروپايي ژبو کې د ناول پر ځای د رومان اصطلاح کاروله کېږي. مورږ دلته د (ناول) او (رومان) دواړه اصطلاح ګانې د واحد داستاني اثر لپاره کاروو. ناول يا رومان په حقيقت کې يو نسبتاً اوږد داستاني روايت دی. په دغه روايت کې شخصيتونه (يا شخصيت) د پېښو په يوه پرله پسې لړۍ کې انځورېږي. د رومان د اوږدوالي او حجم په اړه بېلابېل نظرونه ورکړل شوي دي. له دېرش څخه تر څلوېښت او پنځوس زره کلمو پورې يې ورته کم حد ټاکلی او تر دې هر څومره زياتېدلی شي. هر ناول او رومان د ژوند د پېښو روايت دی او په هغو کې کرکټرونه، د پېښو کړکېچ، صحنې، اړيکې او نور شامل دي. د څېړونکو په نظر: ناول هغه خلاق منثور روايت دی چې په لازمه توګه د پېښو تسلسل ته پاملرنه کوي. په ناول کې يو شمېر شخصيتونه (کرکټرونه) په ځانګړو صحنو او پېښو کې ګډون لري. که لنډه کيسه يوازې يو ساز ته ورته وي (د ساز يوې آلې ته)، نو ناول او رومان يوه سمفوني يا ارکسترا او د سازونو يوه ټولګه ده.

ناول لومړی زمور ادبياتو ته د ژباړې په بڼه راغلی دی. مخکې تر دې چې په پښتو ژبه ناول وليکل شي، له اردو ژبې څخه پښتو ته ځينې ناولونه راوژباړل شول.

په دې لړ کې دوه لومړني ژباړل شوي ناولونه د يادولو وړ دي: نقش نگين يا ((مرآة العروس)) او ((توبة النصوح)). دواړه ناولونه په اردو ژبه د هند د نومیالي ليکوال او شاعر ډپټي نذير احمد خان په قلم ليکل شوي دي. مرآة العروس د ((نقش نگين)) په نامه د اروابناد میا حسیب گل کاکاخېل له خوا او توبة النصوح د اروابناد میا محمد یوسف کاکاخیل له خوا په پښتو ژباړل شوي دي.

ډپټي نذير احمد خان د هند د نيمې وچې له مخکښو ادبي شخصيتونو څخه ګڼل کېږي. د هغه په آثارو کې د ټولنيز انتقاد روح ډېر پياوړی دی او د اردو ژبې لومړنی ناول ليکونکی ګڼل کېږي.

د ډپټي نذير احمد خان دغه ياد شوي ناولونه په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه دي. نقش نگين له ۱۸۷۷م. کال څخه مخکې له اردو څخه په پښتو ژباړل شوی، خو په ۱۹۵۷م. کال کې په پېښور کې چاپ او خپور شوی دی، خو توبة النصوح په ۱۹۰٤م. کال کې په پښتو ژباړل شوی او پر همدغه کال چاپ شوی دی.

په پښتو ژبه لومړنی ليکل شوی ناول د پياوړي ليکوال سيد راحت زاخيلي په قلم د ((نتيجۀ عشق)) يا ((ناول د ماه رخې)) په نوم کښل شوی او په ۱۹۱۰م. کال کې په پېښور کې چاپ شوی دی.

له دغه لومړني ناول څخه وروسته تر ډېرو کلونو پورې په کوزه پښتونخوا کې د کوم ناول د ليکلو پته نشته. بيا نو په ببلابېلو وختونو کې دغه ناولونه وليکل شول:

ـ په ۱۹۵۰م. کال کې د صاحبزاده محمد ادريس ((پېغله)) نومې ناول چاپ شو.

ـ په ۱۹۵۷م. کال کې د اشرف دراني ليکلی ناول د ((زرکې سترګې)) په نوم خپور شو.

ـ په ۱۹۵۷م. کال کې د حمزه شينواري ((نوې چېې)) نومی ناول چاپ شو.

له دغو څو لومړنيو ناولونو سره سم او ترې راوروسته دغه نور پښتو ناولونه هم چاپ

شوي دي:

ـ د رشید علي دهقان: ((د سرو تعویذ))

ـ د محمد ابراهیم شبنم (خواښې او نږور)

ـ د سید رسول رسا دغه پنځه ناولونه: مفرور، شمې، خودکشي، مامونې او میخانه.

ـ د ډاکټر شیر زمان غمژن طایزي دغه پنځه ناولونه: ګل خان، امانت، رحمان کورونه، غونډۍ او واده ونه شو.

په کوزه پښتونخوا کې تر دې وروسته هم دغه لړۍ راروانه ده او اوس یو زیات شمېر ناولونه لیکل شوي او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې هم دغه لړۍ له ژباړې څخه پیل شوې ده. هغه لومړنی ناول چې په افغانستان کې په پښتو ژبه ژباړل شوی دی، د فرانسې د نومیالي لیکوال ویکتور هوګو (بیوزلان) نومې ناول دی. دغه ناول د استاد عبدالحی حبیبي په قلم ژباړل شوی او په ۱۳۱۰هـ. ش. کال کې د کندهار د ((طلوع افغان)) جریدې په پاڼو کې په پرله پسې توګه خپور شوی دی.

دلته په پښتو ژبه لومړنی لیکل شوی ناول د برهان الدین کشککي په قلم لیکل شوی او په ۱۳۱۷ هـ. ش. کال کې خپور شوی دی. سره له دې چې د دې ناول پر څنډه لیکل شوي چې اصلي موضوع یا سوژه یې له بهرنیو مطبوعاتو څخه اخیستې ده، خو خپله د لیکوال په قلم لیکل شوی او ژباړه نه ده. د نوموړي لیکوال یو بل ژباړلی ناول په همدغه وخت کې خپور شو چې ((په پټه د پټو پلټنې)) نومېږي، دا یو په زړه پورې پولیسي ناول دی.

تر دې وروسته په افغانستان کې د ډېرو لیکوالو ناولونه چاپ او خپاره شوي دي.

په افغانستان کې په وروستیو کلونو کې یو شمېر نور ناولونه هم لیکل شوي او اوس زمونږ ځوانو لیکوالو هم د هنري ادبیاتو دغې برخې یا ژانر ته ځانګړې پاملرنه کړې او په زړه پورې ناولونه یې لیکلي دي.

د متن لنډیز:

په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لومړني ژباړل شوي ناولونه ((مرآة العروس)) یا ((نقش نگین)) او ((توبة النصوح)) دی. لومړنی ناول د سید راحت زاخیلي په قلم په ۱۹۱۰م. کې لیکل شوی او ((نتیجۀ عشق)) یا ((ناول د ماه رخې)) نومېږي. په افغانستان کې لومړنی ژباړل شوی ناول د ویکتور هوګو (بېوزلان) دي. لیکل شوی پښتو ناول د برهان الدین کشککي ((پټه مینه)) ده. په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې تر دغو لومړنیو آثارو وروسته ګڼ شمېر ناولونه لیکل شوي چې شمېر یې لسګونو ته رسېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې په وار سره د دې لوست یو یو پراګراف ولولي او نور ټولګیوال دې غوږ ورته ونیسي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- په افغانستان کې په پښتو ژبه لومړنی ناول کوم یو دی، لیکوال او ژباړونکی یې څوک دی؟
- په کوزه پښتونخوا کې په پښتو ژبه لومړني نالونه څه نومېږي، د لیکوال او ژباړونکو نومونه یې واخلئ؟
- د سید راحت زاخیلي په قلم لیکل شوی لومړی پښتو ناول څه نومېږي؟
- د برهان الدین کشککي د یو لیکلي او یو ژباړلي ناول نومونه واخلئ؟

۳ـ څو تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولګیوالو ته لنډ لنډ معلومات ورکړي:

الف: د ناول او رومان ترمنځ څه اړیکې دي؟

ب: په کوزه پښتونخوا کې د ناول لیکنې تاریخي بهیر

ج: په افغانستان کې د ناول لیکنې تاریخي بهیر

٤ـ زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې په پښتو ژبه د لیکل شوو ناولونو د یو یو نوم اخلي او د بلې ډلې یو تن دې د دغه ناول د لیکوال نوم یادوي. زده‌کوونکي کولی شي چې په دې لوست کې د یادو شوو ناولونو نومونه واخلي او که د نورو پښتو ناولونو نومونه ورته یاد وي یا یې لوستي وي، د هغو نومونه هم اخیستلی شي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د یو داسې ناول په اړه لنډ معلومات ولیکي چې لوستلي یې وي. دغه معلومات دې په دوو مخونو کې ولیکي او دغو ټکو ته یې پام ضرور دی:

۱ـ د ناول لنډه پېژندنه، نوم، لیکوال، یا ژباړونکی، د مخونو شمېر، د چاپ ځای او کال.

۲ـ د ناول د کیسې یا موضوع لنډه معرفي.

۳ـ په ناول کې یې څه شی خوښ شوی او کومه برخه یې نه ده خوښه شوې او ولې؟

په بله ورځ دې یې خپلو ټولګیوالو ته واوروي او یا دې پرې په ټولګي کې د خپلو یادښتونو له مخې لنډې خبرې وکړي.

حکایت

حاتم طایي چا وپوښته چې له ځانه دې هم بلند همت څوک لیدلی دی، یا دې اورېدلی دی؟

وې ویل: یوه ورځ مې څلوېښت اوښان ذبح کړي وو.

اسیران مې د عربو او فقیران بللي وو. ناګاه مې په صحرا یو خارکش ولیده، د لرګیو ګېډۍ په سر. ورته مې وویل چې په مهمانۍ د حاتم ولې نه ور درومې؟ خلک پرې جمع شوي دي، دعوت یې عام کړی دی.

وې یې:

هر چې خوري د خپل منت روټۍ
څه به کاندي د حاتم د اوښ بوټۍ

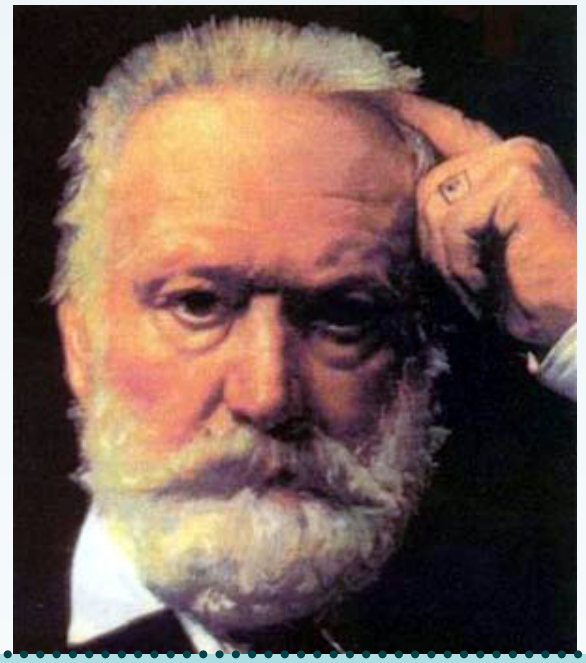
هغه شخص مې په همت په جوانمردۍ ترځان هسک ولیده.

((ګلدسته))

انـــدیـــښـــه کـــه پـــه غـــره کـــښـــږدي
غـــر بـــه هـــم لـــکـــه ویـــښـــتـــه کـــا
خـــــوار ســـــړی مـــلامـــت نـــه دی
کـــه پـــه غـــم کـــې ځـــان اوبـــه کـــا

((خوشحال خان خټک))

ويکتور هوګو
د فرانسې نومیالی لیکوال

ـ د نړۍ د څومره لیکوالو نومونه مو زده دي؟

ـ آیا د کومو نړیوالو لیکوالو کتابونه مو لوستي دي؟

ـ د ویکتور هوګو نوم مو اوربدلی، یا مو د هغه کوم کتاب لوستی دی؟

د نړۍ د ادبي څېرو په لړ کې ویکتور هوګو خپل ځانګړی ځای لري. هغه په نولسمه پېړۍ کې د فرانسې او ټولې نړۍ د سترو شاعرانو او لیکوالو په کتار کې شمېرل کېږي.

په دې لوست کې د نړۍ د دغه نومیالي شاعر او لیکوال په اړه معلومات ترلاسه کوئ.

ویکتور هوګو په ۱۸۰۲م. کال د فرانسې په ختیځ (بیزانسون) کې وزېږېد. نیکه یې د یو داسې بزګر زوی و چې د (نانسي) په ښار کې یې ترکانې هم کوله. پلار یې په پوځ کې خدمت غوره کړ او د ناپلیون په لښکر کې تر جنرالۍ ورسېد. د هوګو مور د یو ببرې‌وان لور وه.

هوګو په وړوکتوب کې ډېر کمزوری او بې ځانه و. هېڅا هم داسې فکر نه کاوه چې ماشوم ویکتور دې ګوندې ژوندی پاتې شي، خو هغه ژوندی پاتې شو او داسې ژوندی چې ژوندیتوب او د ژوند یادونو او ویاړونو یې تر مرګ وروسته هم دوام وکړ.

لومړی یې په پاریس کې زده کړې پیل کړې او څه وخت وروسته یې په ریاضي، شعر او لاتیني ژبه کې بې ساری پرمختګ وکړ او خپلې زده کړې یې بشپړې کړې. څرنګه چې د ویکتور هوګو پلار د جنرالۍ په دنده کې کله په یوځای او کله په بل ځای کې و، نو د هوګو ژوند هم ټول یا زیاتره په سفرونو کې تېر شو. ببلابېل ښارونه او هېوادونه یې ولیدل. په پای کې له خپلې کورنۍ سره یوځای پاریس ته لاړ او هلته یې استوګنه غوره کړه، دغو سفرونو د هوګو پر ژوند او ذهن پوره اغېز وکړ.

په پاریس کې له استوګنې سره سم دوی له یوې بلې پوځي کورنۍ سره اړیکې پیدا کړلې او په دې کورنۍ کې د (ادل) په نوم له یوې نجلۍ سره یې مینه پیدا شوه او په پای کې یې ورسره واده وکړ.

هوګو د پاریس په (دارالفنون) کې زده کړو ته دوام ورکړ. همدلته یې خپل لومړني شعرونه وویل. لومړنیو شعرونو یې د ښوونځي جایزه وګټله. د فرانسې د هغه وخت یو نومیالي شاعر او لیکوال ((شاتوبریان)) هغه ته د یوه ((عالي ماشوم)) نوم ورکړ.

له خپل ورور سره یې یو ځای یوه پنځلس ورځنۍ مجله خپره کړه. په دې مجله کې یې په خپل نامه او نورو مستعارو نومونو مقالې خپرې کړې، داسې مقالې چې د وخت د ادبي او ان سیاسي محافلو پام وړ شوې. نوموړی د همدغې مجلې په پاڼو کې لازم شهرت ته ورسېد. د دربار ستاینې یې هم وکړې او د پاچا له لورې یې شعرونو ته جایزې هم ورکړل شوې او د دوو زرو فرانکو د تنخواه یوه دنده هم وروسپارل شوه.

له دې وروسته د هوګو ادبي هلې ځلې زیاتېږي. په ادبي مجالسو کې له لیکوالو او

شاعرانو سره اړيکې پيدا کوي او ادبي غونډې هم جوړوي. تر ۲۵ کلنۍ پورې د دربار پلوی و. تر هغه وروسته يې ملاتړ شکمن کېږي يا مشروطه بڼه غوره کوي.

هغه ته دا نظر پيدا کېږي چې د هېوادونو او ولسونو د پرمختګ او بريالیتوب لپاره آزادي ډېره ضروري ده. د خپل همدغه نظر لپاره د ((کرمول)) په نوم يوه ډرامه او د ډرامې سريزه ليکي. دغه ډرامه او سريزه يې دومره اهميت پيدا کوي چې په فرانسه کې د رومانتيزم د ادبي مکتب پيل ګڼل کېږي.

ويکتور هوګو په خپل ژوند کې له زياتو کړاوونو سره هم مخامخ شو، اولادونه يې په پرله پسې توګه مړه شول او د يوې لور مړينې دومره وځوراوه چې څو کاله يې قلم له لاسه وغورځېد.

په ۱۸٤۱م. کال کې هوګو له درې ځلې ماتې وروسته د فرانسې د اکاډمۍ په غړيتوب ومنل شو. د فرانسې پاچا (فليپ لويي) له هوګو سره ځانګړې دوستي لرله. د همدغې دوستۍ له کبله هغه څو ځله د انتصابي سناتور په توګه د مشرانو جرګې غړی شو.

په ۱۸٤۸م. کال په فرانسه کې کورنۍ اړ و دور شروع شو. ولس د بدمرغۍ په لمبو کې سوزېده. هوګو په همدغه وخت کې د خپل ولس په ګټه سياست ته ورودانګل. د هغه وخت يو بل نامتو شاعر ((لامارتين)) د هوګو په همکارۍ وړاندیز وکړ چې يو موقت حکومت دې جوړ شي او په موقت حکومت کې هغه د پوهنې د وزير په څوکۍ وټاکل شو، خو اړ و دور روان و. هوګو د سلطنت ضد ډلو کلک ملګری شو او له همدې نېټې څخه يې د فرانسې له پاچا ناپليون سره دښمني پيل شوه.

هوګو به د بې وزلو خلکو پلوي کوله، ويناوې به يې کولې او زيات محبوبيت يې پيدا کړ، کله چې ((لويي ناپليون)) د فرانسې پاچاهۍ ته ورسېد، غوښتل يې چې د خپل واک د ټينګښت لپاره يو ځواکمن ګوند جوړ کړي. په همدې وخت کې هوګو د ناپليون سخت مخالفت پيل کړ. ناپليون بريالی شو، د هوګو په ګډون ۸٤ تنه د عامه امنيت د تخريبوونکو په نوم معرفي او د فرانسې له خاورې څخه تبعيد شول. هغه لومړی بروکسل او بيا انګلستان ته لاړ او هلته يې د ((ژرسي)) او ((کرنسي)) په جزيرو کې د تبعيد عمر تېراوه. د تبعيد په

وخت کې يې خپل په زړه پورې آثار وليکل.

په ۱۸۷۰م. کال کې له ۱۹ کلن تبعيد وروسته فرانسې ته راستون شو، څو ځله د خلکو له خوا د فرانسې د شورا د غړي په توګه وټاکل شو. هغه په ۱۸۸۵م. کال کې د ۸۳ کالو په عمر مړ شو.

د ويکتور هوګو په ليکل شوو کتابونو کې ((بېنوايان)) تر ټولو مشهور دی. دغه اثر ډېر زيات نړيوال شهرت لري، خو يو شمېر نور مهم کتابونه يې دا دي:

هغه سړی چې خاندي، د خزان پاڼې، بدمرغان، مکافات، انتقام، سمندري کارګران او يو شمېر نور...

((د يو محکوم سرګذشت)) د هوګو له وروستيو په زړه پورې آثارو څخه شمېرل کېږي. په دې داستان کې د يو داسې انسان د محکوميت غږ اورېدل کېږي چې په اعدام محکوم شوی دی. هغه د زندان له تورتم څخه خپلې ښځې ته خپل سرګذشت ليکي. په دغه ويږ لړلي سرګذشت کې د محکوم د خپل ژوند او د نورو خلکو د ژوند ځينې اړخونه او واقعيتونه را تر سترګو کېږي. هغه خپل دغه داستان د پانسۍ پر ضد ليکي، هوګو غواړي په دې اثر کې په مجموع کې د ((انسان)) او ((انسانيت)) دفاع وکړي. هغه د انسان وژنې سخت مخالف دی.

ويکتور هوګو نه يوازې دا چې د فرانسې لوی شاعر او ليکوال و، په خپله پېړۍ کې د نړۍ د سترو ليکوالو په کتار کې شمېرل کېږي. له همدې کبله هغه ته د خپلې پېړۍ د ښوونکي نوم هم ورکړل شوی دی.

د متن لنډيز:

د نړۍ د نومياليو شاعرانو او ليکوالو په لړ کې ويکتور هوګو زيات شهرت لري. هغه په ۱۹مه پېړۍ کې د فرانسې نامتو ليکوال او شاعر دی. هغه د رومانتيزم د ادبي مکتب له بنسټ ايښودونکو څخه ګڼل کېږي. د ځينو مشهور اثارو نومونه يې دادي:

بېنوايان يا (بېوزلان)، كرمول، د يو محكوم سرگذشت، هغه سړی چې خاندي، مكافات، بدمرغان، انتقام، سمندري كارگران او يو شمېر نور...

ويكتور هوگو د خپل ژوند ډېر كلونه له (ناپليون) سره د مخالفت له كبله په تبعيد كې تېر كړل.

څرگندونه

د رومانتيزم ادبي مكتب: د نړۍ په ادبي مكتبونو كې ځينې مشهور يې دا دي: كلاسيسيزم، رومانتيزم، سمبوليزم، ريياليزم او نور... د رومانتيزم ادبي مكتب د اتلسمې پېړۍ په پاى او د نولسمې پېړۍ په پيل كې په اروپا كې راڅرگند شو. مخكښان يې په انگلستان كې: ويليام بليك اوكالريج، په جرمني كې: گويته او شيلر او په فرانسه كې ويكتور هوگو، شاتو بريان او لامارتين دي. رومانتيزم په حقيقت كې يو انقلابي غورځنگ و او شعارونه يې تر ډېره حده د رونې اندۍ د دوران فلسفي او سياسي بڼه لري، د انسان د آزادو احساساتو بيان او د فردي حقوقو تأييد يې د شعارونو لومړنۍ كرښې وې. دغه ادبي مكتب د كلاسيزم د ادبي مكتب د چوكاټونو پر وړاندې د نوو افكارو د لرونكو ليكوالو او شاعرانو له لوري رامنځته شو او په ټوله اروپا او نړۍ كې خپور شو. دغه كلمه ځينو كسانو د رومانتيسيزم په بڼه هم ليكلې ده چې دواړه د يو مفهوم لپاره كارول كېږي. رومانتيزم په حقيقت كې د كلاسيكو منل شوو زړو ادبي قوانينو پر وړاندې د بغاوت رنگ لري. د دوى په نظر د كلاسيزم د مكتب وچ او زاړه چوكاټونه نور د نوي عصر فلسفي او ادبي غوښتنو ته ځواب نه شي ويلى. ځېړونكو ۱۸۳۰م. كال د ادبي انقلاب كال گڼلى دى. په دې كال كې ويكتور هوگو او ملگرو يې رومانتيزم د هنر او شخصيت د آزادۍ د مكتب په عنوان معرفي كړ. رومانتيك هنرمند او ليكوال د خپل روح غوښتنو او اړتياوو ته زيات ارزښت وركوي او ځانگړي احساسات پكې خپل ځاى لري.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې په نوبت سره د لوست یو یو پراګراف په لوړ غږ خپلو ټولګیوالو ته ولولي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

ـ ویکتور هوګو په کومه پېړۍ کې په کوم هېواد کې اوسېده؟

ـ د هوګو د ژوند عمده او مهمې پېښې کومې دي؟

ـ ویکتور هوګو د کوم ادبي ښوونځي یا مکتب او لارې له مخکښانو څخه شمېرل کېږي؟

۳ـ زده‌کوونکي دې دغه څلور ځوابه پوښتنه کې سم ځواب په نښه کړي:

ویکتور هوګو د دغو کتابونو یا آثارو لیکوال دی:

الف: بېنوایان (یا بېوزلان)، د یو محکوم سرګذشت، هغه سړی چې خاندي

ب: د یو محکوم سرګذشت، رومیو او ژولیت، بېنوایان (یا بېوزلان)

ج: هغه سړی چې خاندي، ګیتانجلي، اتللو

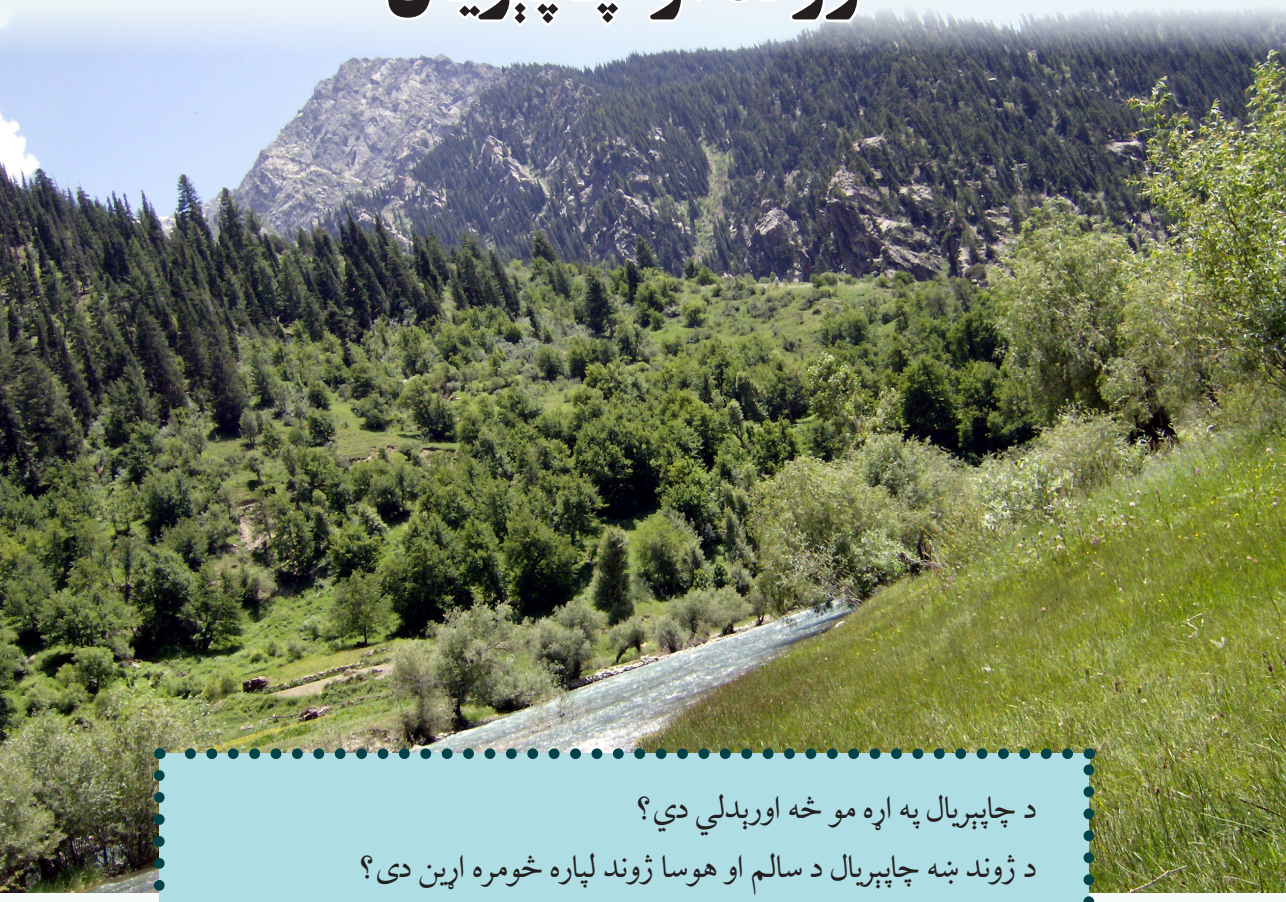
د: بېنوایان (یا بېوزلان)، جګړه او سوله، هغه سړی چې خاندي.

٤ـ څلور تنه زده‌کوونکي دې د لوست عمده عمده ټکي په خپلو الفاظو کې خپلو ټولګیوالو ته ووایي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د نړۍ د یو داسې لیکوال یا شاعر په اړه یا د هغه د کوم اثر او کتاب په اړه یو مخ لیکنه وکړي چې پېژني یې، که یې د هغه کوم کتاب لوستی وي، د کتاب په اړه دې معلومات ولیکي او که د شاعر او لیکوال په اړه یې څه لوستي وي، هغه دې په خپل قلم ولیکي او په راتلونکي پښتو درسي ساعت کې دې یې ټولګیوالو ته واوروي.

ژوند او چاپېريال

د چاپېريال په اړه مو څه اوربدلي دي؟

د ژوند ښه چاپېريال د سالم او هوسا ژوند لپاره څومره اړين دی؟

په دې لوست کې له تاسو سره د ژوند او چاپېريال په اړه خبرې لرو. ژوند پر چاپېريال څه اثر لري؟ يا دا چې چاپېريال د ژوند لپاره څومره ارزښت لري؟ دغه ډول موضوع ګانې زموږ او ستاسو د ژوند لپاره ډېر اهميت لري او بايد جدي پام ورته وشي. په تېرو لوستونو کې مو د چاپېريال په اړه مطالب لوستي دي. په دې لوست کې په ځانګړې توګه د ژوند او چاپېريال پر اړيکو تاسو ته ځينې مطالب وړاندې کوو.

ژوند او د ژوند چاپېریال په ډېرو برخو کې یو له بل سره نژدې اړیکې لري. د موجوداتو ژوند پر خپل شاوخوا او چاپېریال ژور اغېز لري او دغه راز چاپېریال هم د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو پر ژوند هر اړخیز اثر غورځوي.

موږ ته لازمه ده چې د خپل ژوند چاپېریال ته تل پام وکړو، دغه کار نه یوازې دا چې زموږ د ځان لپاره ګټور دی، د ټولو انسانانو او ټولې نړۍ لپاره ګټور دی. د چاپېریال د پاک ساتلو، د چاپېریال د ارزښت، د چاپېریال د اړتیاوو او نورو موضوع ګانو په اړه باید نه یوازې دا چې ځانونه پوه کړو، نورو ته یې په پوهولو کې هم هلې ځلې وکړو.

که موږ خپل چاپېریال ته پام ونه کړو، له ډېرو ستونزو سره مخامخ کېږو، تر ټولو مهمه خبره دا ده چې نن سبا ټوله نړۍ د چاپېریال د ککړتیا له ستونزو سره لاس او ګرېوان ده. هوا ککړه شوې ده، اوبه ککړې شوې دي، په نړۍ کې د نفوسو د زیاتوالي له امله د څښاک او خوراک د موادو د کمښت په څنګ کې د ژوند چاپېریال هم له ګڼو ګواښونو سره مخامخ دی. د چاپېریال او هوا ککړتیا پر اقلیم هم اغېز کړی دی. د ټولې نړۍ د تودوخې کچه د لوړوالي خوا ته دروميي. له دې کبله د نړۍ د یخونو سترې سمندري زیرمې د ویلي کېدو په حال کې دي. دا ټولې نړۍ ته یو ستر ګواښ دی.

د هوا د ککړتیا له امله بېلابېل رنځونه راپیدا کېږي، لکه: د وینې پرنډوالی، د تنفس بېلابېلې ناروغۍ، حساسیتونه او نور... د دغې ککړتیا لاملونه ډېر زیات دي او هرې برخې ته یې پاملرنه ضروري ده. د صنعت له ودې سره سم چاپېریال ته او د هوا او اوبو ککړتیا ته ډېر ګواښونه ورمخامخ دي. له یوې خوا بېلابېل ګازونه او لوګي، د سون توکي او نور پر هوا ورګډېږي او د تنفس له لارې د انسانانو او حیواناتو سږو ته ورداخلېږي او دا د هغوی بدن ته سخت تاوان وراړوي. ان چې پر نباتاتو، وښو او سبو هم خپل اغېز لري. په ډېرو هېوادونو کې د دغو لوګیو او ګازونو د تصفیې لپاره لارې چارې نه دي ټول شوي او له همدې کبله یې نړۍ ته زیانونه په پرله پسې توګه مخ پر زیاتېدو دي.

اوبه د نړۍ لپاره ډېر اهمیت لري. د ټولو موجوداتو لپاره اوبه حیاتي ارزښت لري، یعنې

دا چې د ټولو موجوداتو ژوند ورپورې تړلی دی. ویل کېږي چې د نړۍ ۸ ۹ په سلو کې اوبه مالګینې او تروې دي، دوه په سلو کې خوږې او په سلو کې یوه برخه یې زمونږ لپاره د ګټې وړ دي. انسانان نه یوازې د ځښلو لپاره، بلکې د ژوند د ټولو فعالیتونو لپاره د اوبو کارولو ته اړ دي. کرنې ته اساسي ارزښت لري. اوس د نړۍ د اوبو اساسي زیرمې ډېرې کمې شوې دي. د زېرمو د کمېدلو په څنګ کې له بده مرغه دغه اوبه د بېلابېلو عواملو له امله ککړې شوې دي. د صنعتي پارکونو او کارخانو د جوړېدو او زیاتېدو له امله، د نفوسو د زیاتوالي له امله، د کانالیزاسیون د نه لرلو له امله، د روغتیایي نه مراقبت او څارنې او دغه راز د نورو عواملو له مخې د اوبو ناپاکۍ زیاتې شوي او اوبه ککړې شوې دي.

د څړ ځایونه، ځنګلونه، ښونه او چمنونه له ګواښونو سره مخامخ دي. زیاتره خلک پر خپل سر ځنګلونه وهي او څړځایونه له منځه وړي، له همدې امله د باران کمښت، د اوبو لږوالی، د اقلیم تودوخه او د چاپېریال ککړتیا ناوړې پایلې رامنځته کوي. مونږ باید دغو ټولو خواوو ته غور وکړو چې د ژوند چاپېریال مو له دې زیات خراب نه شي.

زمونږ خلک د کثافاتو او فاضله موادو د راټولولو، په یو ځای کې د جمع کولو او یو مناسب ځای ته د وړلو، ښخولو یا له منځه وړلو لپاره وړ امکانات او شونتیاوې نه لري. دغه کار هم ډېرې ناوړې پایلې لري، په تېره بیا زمونږ ښارونه یې ډېر چټل کړي او له کثافاتو ډک کړي دي. د ګنو ناروغیو لپاره دغه کثافات د مکروبونو او ناروغیو د زېرمو په توګه د پام وړ دي.

جنګونه نور هغه لاملونه دي چې د چاپېریال لپاره لوی ګواښ ګڼل کېږي. د باروتو خپرېدل، د چاودو او ناچاودو توکو پرېمانې او د ټانکونو، شوبلو او الوتکو لوګې او د تېلو لګښت چاپېریال سخت زیانمنوي او خطرناک رنځونه زېږوي. زمونږ په ګران هېواد افغانستان کې له سپېځلي جهاد راوروسته کورنیو جګړو، نه یوازې دا چې هېواد یې لوټې لوټې کړی او انسانان یې وژلي، بلکه ستره بدمرغي یې دا رامنځته کړې ده چې زمونږ د ژوند چاپېریال ته یې ګڼ شمېر زیانونه اړولي دي. له همدې امله د سولې د کوترو الوتل، د هېواد

د نیکمرغۍ او د ژوند د چاپېریال د نېکمرغۍ زیري هم له ځانه سره لري.

اوس نو راځو دې ته چې د چاپېریال د ښې ساتنې لپاره باید موږ او تاسو په ګډه څه وکړو:

۱ـ په لومړي ګام کې باید د خپل ځان، خپل کور، خپل کلي او ښار او په عمومي توګه د خپل هېواد د پاک ساتلو لپاره هلې ځلې وکړو.

۲ـ د چاپېریال د ستونزو، ګواښونو او اړتیاوو په اړه باید هم خپل ځان وپوهوو او هم پرې خپله کورنۍ او خپل ملګري پوه کړو. لازمه ده چې د پوهاوي دغه لړۍ همېشنۍ بڼه غوره کړي.

۳ـ موږ باید د خپل چاپېریال په اړه بې پروا ونه اوسو او هر هغه څوک چې ګورو خپل شاوخوا، خپله لار، سړک، کوڅه او نور چټلوي، باید خپلې تېروتنې ته یې پام ور وګرځوو.

٤ـ هر څوک باید ځان د ټولنې پر وړاندې مسؤول وګڼو. له حکومتي چارواکو څخه نیولې تر یو کلیوال پورې ټول د خپل شاوخوا د پاک ساتلو مسؤولیت لري، باید موږ په دغه بهیر کې خپل مسؤولیت سرته ورسوو.

د ښوونځیو د شاګردانو لپاره په ځانګړې توګه دې چارې ته غور په کار دی. زده‌کوونکي کولی شي چې هم د ښوونځي په چاپېریال کې، هم د خپل کور، کلي او ښار د پاک ساتلو په کار کې پوره ونډه واخلي. د وطن ځوان نسل د هېواد د راتلونکي په سمسورولو، وده او پرمختګ کې پوره ونډه لري. له همدې امله لازمه ده چې د خپل چاپېریال په ساتنه او دغه راز د خپلې کورنۍ نورو غړو، د کلي او ښار خلکو او په تېره بیا خپلو همزولو او کشرانو ته د دغې چارې د ترسره کولو په لاره کې لازمې مشورې ورکړي. د دې هېواد هره برخه زموږ د ګډ کور یوه څنډه ده او موږ ته یې پاک او سوتره ساتل یو ملي مسوولیت دی.

فعالیتونه

۱ـ دغه لوست دې په څلورو برخو ووېشل شي. څلور تنه زده‌کوونکي به یوه یوه برخه ولولي، خو د هر تن د متن له لوستلو وروسته به یو بل شاګرد په خپله خوښه د متن د همدې برخې په اړه خپل خپل نظر وایي، یا به خپله خپله تبصره وایي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- ژوند او چاپېریال څه اړیکې سره لري؟
- که چاپېریال ته پام ونه شي کومې کومې ستونزې رامنځته کېږي؟
- د چاپېریال د ککړتیا عمده عوامل کوم کوم دي؟
- اوبه څنګه ناپاکې یا ککړېږي؟
- د ژوند پر چاپېریال جنګونه څه اغېز لري؟
- د هوا د تودوخې لاملونه کوم دي؟

۳ـ څلور تنه زده‌کوونکي دې په نوبت سره دې پوښتنې ته جلا جلا ځواب ووایي چې موږ د خپل چاپېریال د ښه ساتنې لپاره باید څه وکړو؟

٤ـ دوه تنه زده‌کوونکي دې د دې لوست د جملو د جوړښت په اړه خبرې وکړي چې ساده او که مرکبې پکې ډېرې دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې (په خپله خپله خوښه) د خپل کور، کلي یا ښار او یا هم د ښوونځي د چاپېریال په اړه یو مخ لیکنه وکړي، دا دې په نظر کې ولري چې:

۱ـ اوس یې چاپېریال څنګه دی؟

۲ـ څه باید وشي چې د ژوند او کار پر ښه چاپېریال بدل شي؟

۳ـ مور ته به د ښه چاپېریال ګټه څه وي؟

٤ـ پر دې سربېره چې مور به خپله په دې کار کې وندې اخلو، په دې لړۍ کې نور کوم کوم مسوولیتونه لرو؟

٥ـ دا مو په نظر کې وي چې د ځنګلونو پالل او د شنو سیمو پراخولو ته مو په لیکنه کې پوره پام کړی وي.

لـــــورې ژورې مـــې پـــه ســـتـــرګـــو کـــې دي
کـــنـــدې کـــپـــرې مـــې پـــه ســـتـــرګـــو کـــې دي
ســـتـــا د نـــظـــر هـــــرې ادا تـــــه رســـي
داســـــې وزرې مـــې پـــه ســـتـــرګـــو کـــې دي
عـــشـــقـــه فـــطـــرت دې د نـــګـــهـــت راکـــــړی
ګـــنـــې کـــمـــرې مـــې پـــه ســـتـــرګـــو کـــې دي
پـــــاس چـــې اغـــيـــار راتـــــه کـــتـــلـــی نـــه شـي
جـــــورې بـــمـــبـــرې مـــې پـــه ســـتـــرګـــو کـــې دي
وايـــــم پـــــه زړه کـــې ورنـــــــژدې بـــه شـمـه
څـــه لـــــرې لـــــرې مـــې پـــه ســـتـــرګـــو کـــې دي
حـــمـــزه پـــه طـــمـــع لـــــرې نـــه شـــوې چـــرې
څـــه ســـتـــرې ســـتـــرې مـــې پـــه ســـتـــرګـــو کـــې دي

((امیر حمزه شینواری))

مقاله څنګه ولیکو؟

تاسو د څه ډول مقالو له لوستلو سره مینه لرئ؟

تاسو خپله تر اوسه کومه مقاله لیکلې ده؟ که مو نه وي لیکلي، غواړئ چې یو څه ولیکئ؟

اوسنۍ زمانه د رسنیو او په تېره بیا د برېښنایي رسنیو د لوی بدلون زمانه ده. پخوا به په ورځپاڼو، جریدو او مجلو کې ډول ډول مقالې خپرېدلې. اوس د دې په څنګ کې په رادیویي او تلویزیوني خپرونو سربېره په ویبپاڼو او ویبلاګونو کې هم ډول ډول لیکنې او مقالې خپرېږي. نورو ته د خپلو نظرونو، افکارو، هیلو او غوښتنو تر ټولو نژدې لار د همدغو مقالو لیکل او خپرول دي. دغه راز په علمي مقالو کې له خپلو نوو څېړنو او ګروېرنو څخه د خلکو د خبرولو غوره لار د همدغه ډول لیکنو او مقالو لیکل او خپرول دي. په تاسو کې کېدای شي ځینې کسان د مقالو له لوستلو او لیکلو سره مینه ولري. د دې لپاره چې تاسو د مقالو لیکلو ته نوره هم لیوالتیا پیدا کړئ، موږ به په دې لوست کې د مقالو په اړه درسره خبرې وکړو. دغه راز به د مقالو د لیکلو لارې چارې د روښیو. دغه لوست تاسو ته د مقالو د لیکلو غوره لارښود مخې ته ږدي. پوره دقت ورته وکړئ.

مقاله، لیکنې ته وایي، خو هغه لیکنه چې نسبتاً لنډه وي. مقاله په نثر سره هغه لیکنه ده چې لیکونکی یې د یوې ځانګړې موضوع او مطلب د څرګندولو لپاره لیکي. په مقاله کې لیکونکي د خپل نظر ورڅخه بیانوي او غواړي چې نور خلک یې ولولي او د ده د نظر له ټکو څخه خبر شي.

مقاله له رسالې (یا کتابګوتې) سره له دوو اړخونو څخه توپیر لري. لومړی دا چې د رسالې په نسبت د مقالې لمن لنډه ـ تنګه ده. بله خبره دا ده چې د رسالې په پرتله د مقالې مخاطبین او مینه وال زیات دي، ځکه چې د مقالې د بحث موضوع د رسالې په پرتله عامه وي.

په مقالو کې ځینې یې ډېرې عامې وي چې نژدې د ټولو لوستونکو لپاره لیکل کېږي، موضوع یې هم د انساني ژوند، ټولنې، روانو حالاتو او نورو ټولنیزو پېښو په اړه وي او ډېره ځانګړې یا تخصصي بڼه نه لري. ځینې مقالې بیا ډېرې ځانګړې او تخصصي وي. په تخصصي مقالو کې زیاتره مخاطبین د هماغې ځانګې یا برخې مینه وال کسان وي، خو بیا هم عام لوستونکي ترې ګټه اخیستلی شي.

مورِ به تاسو ته خبره ډېره ساده کړو. دوه ډوله مقالو لیکلو ته مو باید فکر وي:

عادي یا اخباري مقاله: د دې مقالې لوستونکي زیاتره عام مینه وال دي. په دغو مقالو کې ستاسو مخه له ټولو لوستونکو سره وي. که تاسو غواړئ چې د یوې موضوع په اړه عمومي لیکنه وکړئ چې مخاطب مو ټول لوستونکي او عام مینه وال وي او بیا غواړئ دغه مقاله په کومه ورځپاڼه، جریده، مجله یا وېبپاڼه کې خپره کړئ، نو له لیکلو مخکې باید دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱ـ یوه داسې موضوع وټاکئ چې هم تاسو ته ډېره مهمه وي او هم اټکل وکړئ چې لوستونکو ته به په دغه وخت کې مهمه او ارزښتمنه وي. د موضوع له انتخاب څخه باید باوري شئ چې یو څه به خلکو ته نوي هم وي.

۲ـ د موضوع له انتخاب وروسته هڅه وکړئ څان ته هغه ټکي معلوم کړئ چې غواړئ

د خپلې همدغې موضوع په لیکلو کې یې مطرح او څرګند کړئ. د دې موضوع له لیکنې مو خپل هدف باید ځانته څرګند کړی وي. د هدف لپاره مو باید سندونه، فکټونه او حقایق له ځانه سره یادداشت کړئ.

۳ـ لومړی هڅه وکړئ چې له لیکلو مخکې خپلې مقالې ته یو چوکاټ وټاکئ. په چوکاټ کې به په یو کاغذ کې د خپلې مقالې اصلي ټکي له ځان سره لنډ لنډ ولیکئ بیا به پرې فکر وکړئ او په لیکلو به یې پیل وکړئ.

٤ـ موضوع ته اوږدې سریزې مه ورکوئ، مخامخ خپل مطلب ته راشئ، لومړی د خپلې موخې په اړه وغږېږئ، بیا یې تفصیل ولیکئ او په پای کې ترې پایله ترلاسه کړئ.

۵ـ له یوې موضوع څخه بلې او بیا بلې موضوع ته ټوپونه مه وهئ. یوازې په هغه حالت کې چې ستاسو له همدې موضوع سره ښه مرسته کوي او دا موضوع نوره هم روښانوي، کولی شئ بله موضوع ورسره یاده کړئ. له خپلې اصلي موضوع څخه مه بهر کېږئ. بیا لوستونکي درسره تنګېږي او فکر یې پاشل کېږي.

٦ـ خبرې باید ډېرې ژوولې او کړکېچنې نه وي. په هر څومره اسانۍ سره چې کولی شئ، خپل مطلب بیان کړئ. خپله اصلي خبره، خپل اساسي مطلب په ساده او مخامخ ښه بیان کړئ، خپلې موضوع ته دلایل راوړئ او داسې یې په پېچلې او ژوولې ښه مه مطرح کوئ چې لوستونکي ستاسو د اصلي مطلب او هدف د پیدا کولو لپاره پر خپلو مغزو فشار راوړي او یا دې ته اړ شي چې بیا بیا یې ولولي.

۷ـ د خپلې موضوع تسلسل، د خپلې لیکنې او خبرو تسلسل درڅخه ګډوډ نه شي. کوښښ وکړئ چې هر څه په ترتیب سره بیان کړئ.

۸ـ په لیکنو کې د کلماتو په لوبو پسې مه ګرځئ. دې ته په ساده ټکو کې لفاظي وایي او تاسو باید هڅه وکړئ چې له لفاظۍ څخه ځان وساتئ. موضوع د بیان په ډول یا الفاظو کې داسې مه رانغاړئ چې وغواړئ مقاله مو په اصطلاح ډېره نغاړلې راشي. نه! په دغو مقالو کې غوڅه خبره غوره ده.

۹ـ کله چې لیکنه مو بشپړه کړه، یو ځل بیا یې په غور او دقت ولولئ. لازم سمون پکې راولئ، بیا یې هم د لوستونکي په توګه په انتقادي نظر ولولئ او هر کله چې ډاډه شوئ چې په لیکنه کې مو خپل هدف ته رسېدلي یاست او لوستونکو ته به هم خپل مطلب ورسولی شئ، بیا یې نو د خپرېدو نیت وکړئ.

علمي او څېړنیزه مقاله:

د علمي او څېړنیزو (تحقیقي) مقالو لپاره د یوې موضوع په اړه د ډېرو زیاتو معلوماتو لرل، پر موضوع پوره پوهېدل او د ډېرو کتابونو مطالعه لازمي دي.

علمي او څېړنیزې مقالې زیاتره ځانګړې او تخصصي بڼه لري او له همدې امله یې د لیکلو او لوستلو ساحه ځانګړې (یا تر یوه حده محدوده) ده، د تخصص کسان یې لیکي او زیاتره یې له یوې ځانګړې علمي موضوع سره اړوند کسان د لوستلو لپواله وي.

که تاسو هم کله غوښتل چې په یوه موضوع کې علمي او څېړنیزه مقاله ولیکئ، نو لازمه ده چې دغو ټکو ته پام وکړئ:

۱ـ له پرله پسې لوستلو (مطالعې) او لټون وروسته باید ځانته داسې یوه موضوع وټاکئ چې ستاسو په نظر نوې وي او په دې برخه کې ډېرې څېړنې نه وي شوي. که څېړنې شوي دي، نیمګړتیاوې لري او تاسو غواړئ د دې موضوع په اړه نوي ټکي څرګند کړئ. ستاسو په نظر به دغه موضوع د نور زیات لټون غوښتنه کوي.

۲ـ ټول هغه کارونه چې د همدې موضوع په اړه تر تاسو د مخه ترسره شوي، په دقت سره ولولئ او په لازمو برخو کې تري یادداښتونه واخلئ. له دغو یادښتونو څخه به په خپله مقاله کې ګټه اخلئ. یادښتونه به په یو جلا کاغذ کې لیکئ. پر پاس څنډه به د یادښت موضوع لیکئ. بیا به یادښت لیکئ او په پای کې به یې د کتاب نوم، لیکوال، د چاپ کال او وخت او د یادښت د مخونو شمېره لیکئ. دغه لیکنه، ځکه په کار ده چې تاسو به بیا د خپلې مقالې په اخځونو او لمن لیکونو کې خپلې دغه دګټې وړ منابع لیکئ. د کتابونو په لټون پسې بېلابېلو کتابتونونو ته لاړ شئ او یا له هغو کسانو سره اړیکې پیدا کړئ چې د دې موضوع اړوند کتابونه لري او یا د منابعو او اخځونو په اړه لارښوونه درته کوي.

۳_ د یادښتونو له بشپړېدو وروسته، خپلې مقالې ته یو چوکاټ جوړ کړئ.

کوم کوم ټکي غواړئ چې په پرله پسې توګه یې بیان کړئ، د موضوع تسلسل ته لازم غور وکړئ، پر چوکاټ بیا ځلي نظر واچوئ.

٤_ خپله لیکنه په پوره غور او دقت سره ولیکئ.

٥_ خپله لیکنه بیا بیا ولولئ، سمونه پکې وکړئ او هر کله چې پرخپله لیکنه ډاډه او باوري شوئ نو مقاله د خپرېدو لپاره رسنیو ته وسپارئ.

د متن لنډیز:

مقاله د نثر په بڼه هغه لیکنه ده چې د یوې ځانګړې موضوع په اړه په نسبتاً لنډه توګه لیکل کېږي. مقاله له رسالې یا کتابګوتې او کتاب سره دا توپیر لري چې: ۱- مقاله لنډه وي. ۲- د مقالې موضوع د رسالې او کتاب په پرتله یو څه عامه وي، یا د عامو لوستونکو لپاره وي.

د مقالو په اړه باید ووایو چې په عمومي توګه په دوو برخو کې ورته غور لازم دی: لومړی عامې، عادي او اخباري لیکنې دي. په دغو مقالو کې هڅه کېږي چې عام لوستونکي مخاطب وي. د داسې لیکنو مینه وال عام خلک دي. ډېر لوستونکي یې لولي او ډېره تخصصي او ځانګړې بڼه نه لري.

علمي او تحقیقي مقالې، تخصصي لیکنې او څېړنې دي. دغه مقالې زیاتره په یوه علمي څانګه کې د متخصصو کسانو له خوا لیکل کېږي او پر څېړنیز اړخ یې ټینګار کېږي.

خرګندونې

ویبپاڼه: د برېښنایي رسنیو یو ډول دی چې د انټرنېټ له لارې وړاندې کېږي.

وېبلاګ: د ځانګړو کسانو د خپلو اثارو او لیکنو د رسنۍ په توګه کار ورکوي. وېبلاګ داسې وي، لکه: د یو ځانګړي کس یا کسانو د خپرونو او لیکنو آرشیف.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- مقاله څه ته وایي؟
- د مقالې او رسالې توپیر په څه کې دی؟
- د یوې اخباري مقالې د لیکلو په وخت کې مو باید کوم ټکي په پام کې وي؟
- علمي او څېړنیزه مقاله څه ځانګړتیاوې لري؟

۲ـ په اوسنیو اخبارونو، مجلو او ویبپاڼو کې مو د کومو کومو لیکوالو مقالې تر اوسه لوستي دي؟ یو یو زده‌کوونکی دې د یو یو تن لیکونکي نوم واخلي.

۳ـ دوه تنه زده‌کوونکي دې، په دغه موضوع لنډې خبرې وکړي:

- ښه مقاله هغه ده چې ..... .
- د مقالې د چوکاټ جوړول دغه ګټه لري چې ..... .

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې دغه لوست یو ځل بیا په کورونو کې ولولي او د همدې په رڼا کې دې د خپل شاوخوا یا د دغو ورځو د یوې مهمې موضوع په اړه یوه لنډه مقاله وليکي. په مقاله کې دې د لوست لارښوونې په پام کې ونیول شي.

پوهاند عبدالحی حبيبي
ليکوال او څېړونکی

ـ د پښتو د معاصر ادب د کومو نومیالیو له نومونو سره اشنا یاست؟

ـ د پښتو کوم مشهور تاریخ لیکونکي او څېړونکي پېژنئ؟

پوهاند عبدالحی حبيبي د افغانستان لوی لیکوال، مؤرخ او څېړونکی دی. د معاصر افغانستان په محققینو او لیکوالو کې به ډېر لږ کسان له پوهاند حبيبي سره برابري وکړای شي.

هغه له یوې خوا د ګڼ شمېر ادبي تاریخي او علمي آثارو څښتن دی او له بلې خوا یې لیکنې ډېرې پخې، هر اړخیزې او ژورې دي. په دې لوست کې تاسو ته د هغه د ژوند، کتابونو او علمي هلو ځلو په اړه رڼا اچول کېږي.

د پښتو ادبياتو په مخکښنو معاصرو څېرو کې د پوهاند عبدالحی حبيبي نوم لکه ستوری داسې ځلېږي. د پښتو د معاصر ادب د نومیالیو ستورو په کتار کې د هغه نوم تر ټولو دمخه دی. هغه هم شاعر دی، هم د نوي نثر له مخکښانو څخه دی، هم ژورنالیست و، هم د افغانستان د ګوتو له شمېره د کمو مؤرخینو په ډله کې مخکښ ځای لري، هم د ادبي، علمي څېړنو یوه پیاوړې څېره ده.

عبدالحی حبيبي په ۱۲۸۹هـ. ش. کال په کندهار ښار کې زېږېدلی دی. د کندهار په ښوونځیو کې یې لومړنۍ زده کړې وکړې. بیا په کندهار کې د ((طلوع افغان)) جریدې مرستیال او ورپسې د دې جریدې د مسؤول چلوونکي په توګه وټاکل شو. لس کاله یې دغه جریده وچلوله. په همدې وخت کې ((طلوع افغان)) بشپړه پښتو شوه. د دې په څنګ کې چې له ژورنالیستیک اړخ څخه ډېره په زړه پورې وه، دې جریدې پښتو ادب ته هم د قدر وړ خدمتونه کړي دي.

استاد حبيبي د ((طلوع افغان)) د مسوول مدیر په حیث له دندې څخه وروسته په کابل کې د مطبوعاتو د مستقل ریاست مرستیال او د پښتو ټولنې مشر شو. دلته یې د پښتو ژبې د ودې لپاره بنسټیز کارونه ترسره کړل. د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي له تاسیس سره سم یې نوموړی لومړنی رئیس وټاکل شو.

په ۱۳۲۷ هـ. ش. کال کې د کندهار د خلکو له خوا د ولسي جرګې غړی شو او د وکالت دوره یې لا پای ته نه وه رسېدلې چې د وخت له حکومت سره د اختلافونو له کبله له هېواده بهر لاړ. څه موده یې په کراچۍ کې سیاسي، علمي او ادبي هلې ځلې وکړې او بیا ببرته افغانستان ته راستون شو. څه موده د تاریخ ټولنې رئیس او د صدراعظم فرهنګي سلاکار و. خپلو علمي او کلتوري هلو ځلو ته یې د ژوند تر پای پورې دوام ورکړ.

پوهاند عبدالحی حبيبي له اوږدو ملي، علمي او ادبي خدمتونو وروسته د زړه د ناروغۍ له امله د ۱۳۶۳ هـ. ش. کال د ثور په شلمه نېټه په کابل کې له نړۍ سترګې پټې کړې او په ((شهدای صالحین)) کې خاورو ته وسپارل شو.

استاد حبيبي د خپل له ثمره ډک ژوند په اوږدو کې ډېرې مقالې، رسالې او کتابونه

ولیکل. د افغانستان د تاریخ، کلتور، ادب او نورو بېلابېلو اړخونو په سپړنه او څېړنه کې یې له نوښته ډکې هلې ځلې کړې دي. په پښتو او دري دواړو یې زیات شمېر آثار چاپ او خپاره شوي دي. دلته یې د ځینو کتابونو نومونه اخلو:

د پښتو ادبیاتو تاریخ (دوه ټوکه)، افغانستان بعد از اسلام، پښتانه شعراء (لومړی ټوک)، نومورکي مؤرخین، جنبش مشروطیت در افغانستان، د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده، د افغانستان پېښلیک، تاریخ مختصر افغانستان او ګڼ شمېر نور...

د دې په څنګ کې پوهاند حبیبي شاعر او د ادبي- داستاني نثرونو لیکوال هم و. د شعرونو د بېلګې په توګه یې ((د خوشحال روح ته خطاب)) تر سرلیک لاندې د یو نظم ځینې برخې لولو:

د پښتون بهار له تاوه — اې مېړه نره سرداره
تا پښتو ده ژوندۍ کړې — له خټک ترکندهاره
پښتانه تا یادوینه — ننګیالی ښاغلی پلاره
چې پر مرګ دې هېره نه وه — د پښتون د ننګې لاره

تا ویل پس له مرګه هلته تاسې ښخ کئ مړ خوشحال
د مغولو د پښو ګرز یې چېرې نه کي بیا پایمال

نه یې مړ ته خو ژوندی یې — اې ادیبه ننګیالیه
دا ښه نوم دې دایمي دی — په ابد ژوندون ژوندیه
ته زمور ملي پېښوا یې — د پښتو پلار توریالیه
پښتونواله دې ژوندۍ کړه — د پښتون لوی بریالیه

تا و مور ته وښودله، د پښتو دا سمه لاره
ستا په توره به نازېږو د پښتو پښتونه پلاره

د پښتون بېړۍ چپه وه د غزني دوران و تللی
د غوري لويي وه ورکه د سوري قام و نتلی
د لودين جنډه نسکوره قطب الدين په زړه داغلی
د مغولو طالع لوړ وو د اورنګ توغ ړېدلی

يو څو ستا د سوز ناري وې چې پښتون يې راولاړ کئ
که نه ژر وو چې خپل کور يې د مغول په لاس ويجاړ کئ

اروابناد پوهاند حبيبي پښتو داستاني او ادبي نثرونه هم ليکلي دي. په افغانستان کې د پښتو معلومه لنډه کيسه هم په ۱۳۱۵ هـ. ش. کال کې په طلوع افغان کې خپره شوې او د استاد حبيبي په قلم کښل شوې ده. دغه کيسه (چې د نندارې ځانګړنې هم لري) د ((توريالی پښتنه)) په نوم خپره شوې او د ((تورپيکی)) په نوم په اوسني ليکوال نومې کتاب کې چاپ شوې ده.

د (متلونه) په نوم د پوهاند حبيبي د ليکنې يوه برخه د هغه د علمي آثارو د نثر د نمونې په توګه وړاندې کوو او وينو چې هغه استاد د پښتو متلونو په اړه څومره د کار خبرې لري:

((په پښتو کې متل عين هغه شي ته وايي چې په عربي يې مثل بولي. د پښتو ادب يو مهم ټوک دغه متلونه دي چې په لنډو ويناوو کې حکمتونه او د ګټې خبرې ځای شوي دي. په متلو کې د ملتونو د روحياتو خورا ښې ښې نکتې پرتې وي او ځينې پوهان وايي چې تر شعر لا متلونه د ملتونو پر عقليت ښه دلالت کوي، ځکه چې اشعار د داسې خلکو له کومو راوځي چې فکر او ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له تفکره حکايت کوي او د متلونو الفاظ مصنوعي او پالش شوي نه وي او د عوامو په ژبه وي، نو متلونه د وګړو ږغ ګڼلی شو. متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوی د عقلي هويت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو او کيفياتو کې د تجربو او ازمېښتو نتيجې دي چې په لنډو کلماتو کې ځای شوي دي.

د پښتو متل دی: (جنګ په وسله کېږي او ننګ په غله) له دې متله لاندې خبرې استخراج کېدلی شي:

د پښتنو اجتماعي ژوند پر دوه رکنه ولاړ و. اول له ځان څخه دفاع، دویم یو له بله سره په روغه ژوند کول، په دې متل کې اول ته جنګ او دویم ته ننګ ویل شوی دی. د دوی عسکري احساسات په دفاعي او منظمانه حرکاتو کې او د ننګ جذبات په خپلوی او روغه کې د ژوندانه مدار و، وسله په دوی کې مهمه او غله د اړتیا مهم شی و. دې اجتماعي اړتیا دوی زراعت او کرنې ته پاڅول، نو یې په اخلاقو کې زراعتي روحیه او د کرنې قدر کول شامل شول. دا روحیه که څه هم د زړو آریایانو ده او اوستا د دوی زراعتي حالت ښه څرګندوي، مګر په پښتونوالي کې خو دغه زوړ روح بل راز شو او د پښتنو له روحیاتو سره سم د ننګ لپاره یوه وسیله شوه او له دې څخه مورِ ته څرګندېږي چې د پښتنو د اجتماعي ژوند اساس ((ننګ)) و، نو د ننګ لپاره غله او کښت ضرور و او دې کیفیت د پښتونخوا وګړي اکثر کرونکي او زراعت پیشه کړل.))

((پر پچه وخوت کشمیر یې ولید)) دا بل متل دی او دا راښکاره کوي چې پښتنو پر عین ملي غرور او د ځان په ویسا کې خپل حد نه ورکاوه او بې ځایه تکبر یې نه کاوه.

((د ډېرو لرګی د یوه غورزی)) د اجتماعي تعاون روح څرګندوي.

کله کله په پښتو متلو کې د فلسفې ګرانې خبرې هم راغلي او دا ښیي چې د پښتنو عقلیت، سوچ، بدوي او غرنی نه و او د دوی په فکر کې ژورتوب هم موجود و، مګر طبیعي رنګ یې درلود، د صنعتي او موضوعي پوهنو صیقل نه و وهلي))

اروابښاد پوهاند حبیبي د افغانستان له لویو پوهانو، ادیبانو او مؤرخینو څخه و. د هغه راپاتې آثار د افغانستان د کلتوري او علمي میراث یوه ډېره مهمه برخه ده. د ښاغلي عبدالله بختاني خدمتګار په وینا: ((استاد پوهاند عبدالحی حبیبي زمورِ د زمانې هغه ستر افغاني لیکوال او مؤلف دی چې زمورِ د هېواد او سیمې د ادب او تاریخ د تیارې ګوټونو په روښولو کې یې ستر خدمتونه سرته رسولي دي، د ده له آثارو، لیکنو، ویناوو او مشورو څخه زمورِ د نسل لیکوالو، پوهانو او محققانو زیاته استفاده کړې ده او په دې برخه کې د ده د استادی

حق ثابت دی. سربېره پر دې، دی یو داسې معلم او استاد هم و چې د ښوونې او روزنې په چارو کې یې مستقیمه برخه اخیستې ده، د ابتدایي ښوونځي معلمي، د پوهنتون استادي، د پوهنې، ښوونې او روزنې د مقاماتو اداره او لارښوونه او د درسي آثارو تالیف، هغه له شرف او ویاړه ډک خدمتونه دي چې د هغو په نتیجه کې د نومورې پوهاند د استادۍ مقام رسماً ثبتېږي.))

د استاد حبیبي پر دغه څلوریزه د دې لوست لمن رانغاړو:

مـــړ مـــلـــت د مـــــرګ لـــه خـــوبـــه راویـــښـــیـــږي
چـــې مـــیـــړونـــه پـــه رښـــتـــیـــا ورتـــــه غـــږیـــږي
د مـــسـیـح پـــه دود احـــیـــا کـــانـــدي، مـــیـــړونـــه
پـــــه اواز یـــې ولـــســـونـــه ژونـــــدي کـــیـــږي

څرګندونې

اوسنۍ لیکوال: دا د پښتو د معاصرو لیکوالو یوه غوره تذکره ده. د اروابناد عبدالرؤف بېنوا په قلم لیکل شوی دغه مهم کتاب په دریو ټوکو کې خپور شوی دی. د پښتنو د لیکوالو او شاعرانو ژوند لیک او د آثارو بېلګې پکې خوندي شوې دي.

اوستا: اوستا د آریایي زړو ژبو له ډلې څخه ده چې اوس مړه شوې ده. دغه ژبه د (زند) په نوم هم یاده شوې ده. څرنګه چې د زردښتي دین، مذهبي کتاب اوستا نومېږي او دا د نومورې ژبې او دین په اړه یوازینی راپاتې مستند کتاب دی، نو دا ژبه هم د اوستا په نوم یاده شوې او مشهوره شوې ده. د ژبې د جوړښت او د لغتونو د څېړنې له مخې اوستا له پښتو ژبې سره ډېره نژدې ده.

فعالیتونه

۱ـ یو ځل دې ټول زده‌کوونکي د استاد حبیبي ((د خوشحال روح ته خطاب)) شعر له ځانه سره په چوپه خوله ولولي. بیا دې یو زده‌کوونکی په خپله خوښه دغه شعر د ټولګي په مخ کې په لوړ غږ د دکلمې په توګه ولولي، معنا دا چې شعر دې په دقیقه توګه ښه او غوره ولولي. په هر ځای کې چې لوستل غوره نه وو، یا ترې د کومې کلمې دقیق تلفظ سم نه ادا کېده، بل زده‌کوونکی دې یې سمه بڼه ورته ووایي. د غلطیو له نیولو وروسته دې یو بل زده‌کوونکی همدغه شعر په لا دقیقه توګه په لوړ غږ د ټولګي په مخ کې دکلمه کړي.

۲ـ زده‌کوونکي دې دغو پوښتنو ته ځواب ووایي:

- استاد حبیبي د ژورنالستیک کار په لړ کې کومه دنده ترسره کړې ده؟
- د متلونو په اړه د پوهاند حبیبي نظر څه دی؟
- استاد حبیبي کومه لومړۍ لنډه کیسه لیکلې او خپره کړې ده؟
- په ولسي جرګه کې د استاد حبیبي د غړیتوب او وکالت دوره ولې پوره نه شوه؟
- د (طلوع افغان) جریده په کوم ځای کې خپرېدله؟
- (اوسني لیکوال) د پښتو د کوم پیاوړي لیکوال په قلم لیکل شوی او څو ټوکه دی؟

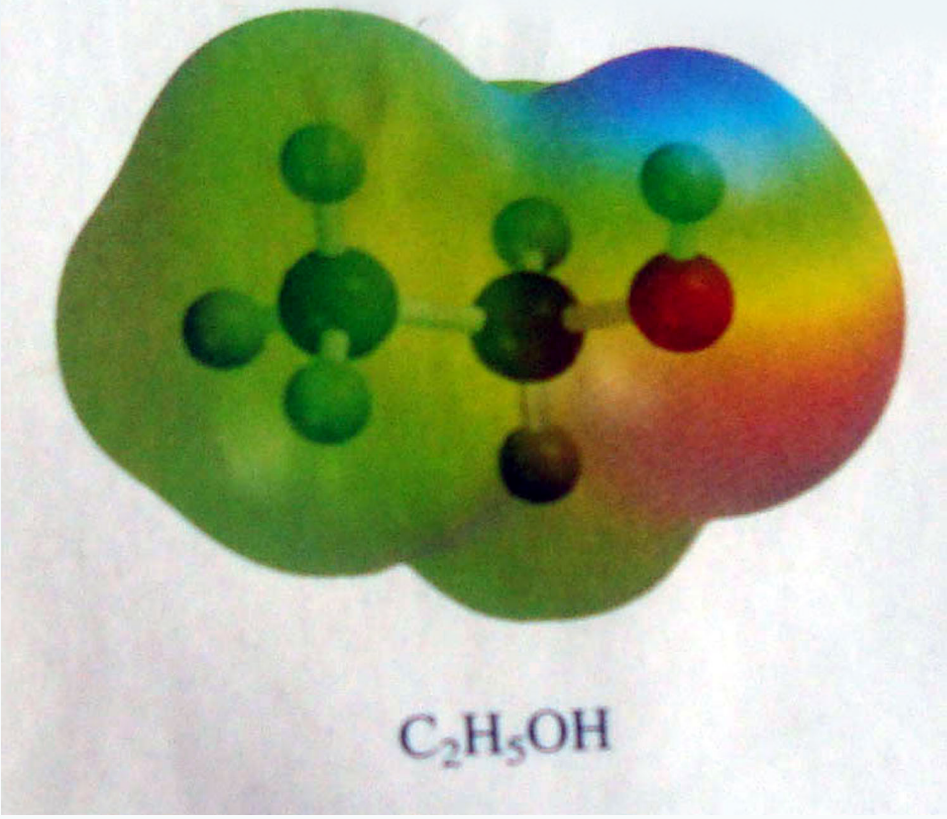
۳ـ یو یو زده‌کوونکی دې د استاد حبیبي د لیکل شویو کتابونو له ډلې څخه د یو یو نوم اخلي. که کوم زده‌کوونکي د استاد حبیبي د داسې کتاب نوم واخیست چې په دې لوست کې یې نوم نه و راغلی، نو ټول دې شاباش ورته ووایي.

زده کوونکي دې د دې لوست د دغو لغتونو او کلمو په اړه دوه دوه کرښې وليکي او بله ورځ دې يې خپلو ټولګيوالو ته ولولي: مؤرخ، متل، هويت، تعاون، دکلمه، ويسا.

د اشنايۍ په لپاره تاسې مې قسم
لپاره نه يم چې پردو پسې ځم
راځه چې خو د عشق نغري ونګوو
زړه زه په بلو انګازو پسې ځم
سپينو وښتو راکئ پيغام د تلنې
زه خو زلميو ارمانو پسې ځم
((پوهاند عبدالحی حبيبي))

راشه وغړوه سترګې
د جهان نندارې ګورې
چې ښايست لري په ستورو
د آسمان نندارې ګورې
د دې خپل وجود په باغ کې
په هرشان نندارې ګورې
چې هر ګل وته نظر کړې
د باغوان نندارې ګورې
((شمس الدين کاکړ))

د شرابو (الکولو) زیانونه

د نشه يي توکو د زيانونو په اړه تاسو په ښلابښلو ټولګيو کې پوره معلومات ترلاسه کړي دي. دا چې اوس په ټوله نړۍ کې د نشه يي توکو يا مخدره موادو پر ضد پراخې هلې ځلې روانې دي، د دې لامل دا دی چې ښلابښل نشه يي توکي انسانانو ته ډېر زيانونه ور رسوي. په دې لړ کې د شرابو (الکولو) د زيانونو په اړه خبرې سره لرو.

د نشه يي توکو يا مخدره موادو په لړ کې شراب پوره زيانونه لري. اوس پوهان او ډاکټران ټول په يوه خوله دا خبره کوي چې شراب د انسان روغتيا، ودې، ذهني او فکري ثبات ته زيات تاوان ور رسوي. هغوی ټول شراب يوه زهرجنه ماده ګڼي او بشريت ته يې زيانمن شمېري.

د ډاکټرانو په اند، کله چې شراب بدن ته ورداخلېږي، د اعصابو د تحرک سبب کېږي او دا طبيعي خبره ده چې که هر غړی له حده زيات تحريک يا راوهڅول شي، بيا نو له حرکته پاتې کېږي او له سکون او وقفې سره مخ کېږي. همدغه ځنډ او وقفه په زړه او مغز کې د سکتو سبب کېږي او انسان په بېړه له منځه وړي.

امېندوارو ښځو ته د شرابو څښل ډېر تاوان لري، هم خپله هغو مېرمنو ته چې امېندوارې دي او هم د هغوی ماشومانو ته. د نوو زېږېدونکو ماشومانو لپاره په ځانګړې توګه تاوانونه لري. د مېندو له خوا د شرابو استعمال، د نيمګړو او (غير نورمال) ماشومانو د پيدايښت سبب کېږي. کومې طبي څېړنې چې په نړيواله کچه پر امېندوارو مېندو شوې دي، دا جوتوي چې په ۳۲۲ نوو پيدا شوو غير نورمال او نيمګړو ماشومانو کې ۳۲ سلنه هغه ماشومان دي چې د هغوی مېندو د امېندوارۍ په وخت کې په ډېره زياته کچه شراب استعمال کړي دي.

د نړۍ يو ډېر مشهور ډاکټر چې ملوين کنزي "Malvin Kinzy" نومېږي، په واشنګټن کې د شراب څښلو پر ضد په يوه جوړه شوې نړيواله غونډه کې داسې وويل:

((د شرابو په لړه کچه کارول هم کېدای شي چې د زياتو مغزي زيانونو او ضايعاتو سبب شي. هغه کسان چې شراب څښي او له دې کار څخه خوند اخلي، په دې نه پوهېږي چې په حقيقت کې هغوی د خپلو مغزي ضايعاتو سبب کېږي. هغه کسان چې داسې کوي، په دې نه پوهېږي چې هغوی د خپلو مغزو حجرې نابودوي.))

نومورې ډاکټر په دې اړه نورې خبرې هم لري، هغه وايي: ((په لوړه کچه د شرابو استعمال او څښل په وينه او رګونو کې داسې بدلونونه رامنځته کوي چې په پايله کې يې مغزي حجرې د اکسيجن له کمښت سره مخامخ کېږي او لړ وروسته بيخي له منځه ځي.

کله چې دغه حجرې له منځه لاړې شي، هغه کس له مغزي اختلالونو سره مخامخ کېږي. هغه وخت چې وينې ته شراب ورداخل شي، د وينې جريان له خنډ سره مخامخ کېږي، همدغه پېښه کله کله د وينې د پرنډ کېدو سبب کېږي.))

ډاکټران په دې باور دي چې د هغو ناروغيو درملنه ډېره ګرانه او ستونزمنه ده چې لامل يې د ډېرو شرابو څښل وي. د شرابو او يا هر الکولي څښاک استعمال دغه ناوړه پايلې لري.

١ـ د هاضمې په سيستم کې د سرطان مرضونه رامنځته کوي.

٢ـ د ينې يا ځيګر د سرطان سبب کېږي.

٣ـ د خټې (معدې) پرسوب رامنځته کوي.

٤ـ د زړه ټکان زياتوي او د زړه د حملو سبب کېږي.

٥ـ اعصاب سخت کمزوري کوي او حافظه له منځه وړي.

٦ـ د انسان عمر لنډوي.

٧ـ بې اشتهايي رامنځته کوي.

ډاکټر توماس هويتګر چې خپله هم يو حاذق طبيب دی، د الکولي مشروباتو په هکله وايي: ((شراب د انسان طبيعي عمر کموي. يو داسې کس چې په شرابو روږدی نه وي د منځني عمر اندازه يې څلوېښت کاله وي، خو د يو روږدي کس د منځني عمر اندازه ٢٨ يا ٣٠ کاله وي.))

د طب له نظره کله چې د انسان بدن ته شراب ورننوځي، نو د هغې څانګړتيا له مخې چې شراب يې لري، د بدن لوندوالی جذبوي او د بدن په غړو کې يو لړ بدلونونه راولي. د دغو بدلونونو له امله د بدن يو شمېر غړي خپلې دندې په ښه توګه سرته نه شي رسولی. په دغه وخت کې د زړه ټکان زياتېږي او د وينې فشار لوړېږي. په بدن کې دغه اختلال او بدلون د عقلي او عصبي ګډوډيو سبب کېږي او په پای کې يوه غولوونکې مستي او لېونتوب رامنځته کېږي. همدغه غولوونکي مستي انسان د مرګ تر پولې هم رسوي.

څېړنو دا ښودلې ده چې د شرابو همېشه څښل د تريخي دکځوړې اختلال، د معدې او کولمو ټپونه او نور ببلابېل رنځونه زېږوي.

له دې امله ټولو ته لازمه ده چې له دغو نشه يي توکو څخه ځانونه وساتي. له همدې امله ده چې د اسلام په مبارک دين کې هم د الکولي مشروباتو څښل منع شوي دي.

د متن لنډيز:

الکولي مشروبات او شراب هغه مخدره او روږدېدونکي مواد دي چې انسان ته بېلابېل ځاني او روحي زيانونه ور اړوي، لکه: لېونتوب، عصبي او رواني ناروغي، د معدې ټب، سرطانونه او نور بېلابېل رنځونه. د اسلام په سپېڅلي دين کې د الکولو او شرابو څښل حرام دي. نن ورځ ډاکټرانو هم د علمي څېړنو او بریاوو (لاسته راوړنو) په رڼا کې دا جوته کړې ده چې د شرابو څښل د ځاني او مالي تاوانونو او بېلابېلو رنځونو د زېږېدلو په څنګ کې په اوسنۍ پېړۍ کې د جرمونو او جناياتو يو لوی لامل هم دی.

فعاليتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې په خپل خپل وار د دې لوست يو يو پراګراف ولولي. نور ټولګيوال دې په پوره چوپتيا دغه برخې واوري. په پای کې دې دوه تنه زده‌کوونکي د دې لوست په عمومي ټکو خبرې وکړي.

۲ـ درې تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعاتو خپلو ټولګيوالو ته لنډې لنډې خبرې وکړي:

- د شرابو استعمال او د عمر له منځني حد سره يې اړيکې
- د شرابو ډېر مصرف کوم رنځونه زېږوي؟
- شراب او الکولي مشروبات ټولنې ته کوم لوی لوی زيانونه رسوي؟

گرامري برخه

۳ـ زده‌کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي.

الف: لومړۍ ډله دې د دغو کلمو مترادف پیدا کړي:

ډول

درملنه

ناروغي

ټول

دندې

ب: دویمه ډله دې د لاندې کلمو متضاد پیدا کړي:

ناوړه

ستر

زیان

ورځ

ماشومان

بریا

٤ـ دغه لغتونه په لاندې تشو ځایونو کې په سمه توګه ولیکئ. جملې په خپله کتابچه کې بشپړې کړئ:

جرم او جنایت، سرطان، عمر، حجرې.

- د زیاتو شرابو استعمال د انسان د طبیعي ..... په وړاندې مبارزه ده.
- د څښنو په رڼا کې په ټولنه کې د الکولي مشروباتو استعمال په ټولنه کې د ..... کچه زیاتوي.
- د شرابو د استعمال د ینې یا ځیګر د ..... سبب کېږي.
- د شرابو د څښلو له امله په لومړي سر کې د مغز ..... ته اکسیجن نه رسېږي او بیا له منځه ځي.

په خپل شاوخوا کې د یو داسې چا د ژوند د ستونزو یا بدمرغیو په اړه یو یو مخ ولیکئ چې د مخدره موادو د استعمال له امله ورته پیدا شوي وي، کېدای شي د نسوارو، سګرټو، شرابو، الکولو، پوډرو او نورو په اړه هم وي.

نـــاامـــیـــدۍ کـــې امـــیـــدونـــه راســـــره وي
پـــه تـــیـــاره کـــې مـشـالـونـه بـلـکـلـي بـلـکـاري

چـــې پـــه ســـیـــوري پـــســـې ځـغـلـي ای طـاهـره
ســـر تـــه نـــه رســـي د هـغـو مـــرادونـــه
((طاهر کلاچوي))

هـــر چـــه غـمـونـه د دنـیـا ډېـــر کـړي
د عـقـبـا غـــم بـــه لـــه دلـــه هـېـر کـړي

د حـســد اور پـــه طـاعـت لـگـېـږي
غـریـب حـاسـد بـه تـر عـمـل تـېـر کـړي
((پیرمحمد کاکړ))

د شعر په اړه څرګندونې

ـ آيا تاسو خپله کله کوم شعر ليکلی دی؟

ـ د کوم شاعر شعر مو خوښږي او ولې مو خوښږي؟

ـ آيا کوم شعر يا د شعر کومه برخه مو ياده ده؟

د شعر په اړه خبرې او دا چې کوم شعر د يو چا خوښږي او ولې يې خوښږي؟ دا يو ډېر په زړه پورې بحث دی. د دې لپاره لازمه ده چې مونږ په دې پوه شو چې شعر څه شی دی؟ څه ځانګړنې لري، کوم ډول شعرونه غوره شعرونه دي او ولې غوره دي؟ په دې لوست کې په همدې ښکلې موضوع له تاسو سره خبرې اترې کوو.

د شعر په اړه او د شعر د تعريف، پېژندلو او ځانګړنو په اړه ډېرې خبرې شوي او کېږي. په عمومي توګه دوه نظره د پام وړ دي. هغه کسان چې د شعر ظاهري اړخ يې په نظر کې وي، هغوی شعر موزون او مقفی (قافيه لرونکی) بيان بولي. د دوی په نظر وزن او قافيه د شعر نه جلا کېدونکې برخې دي. البته په همدې ډله کې هم ځينې کسان بيا قافيه د شعر ذاتي ځانګړنه نه، بلکې له لازمو يا فروعاتو يې ګڼي.

يو بل نظر چې زياتره د شعر په اړه منطقي او فلسفي نظر دی، د شعر جوهر د هغه په ظاهري ځرګند اړخ کې نه وينې، بلکې د هغه په منځپانګه او هنري اړخ کې يې لټوي چې هغه د خيال، تصوير او د شعر د نورو ځانګړنو غوښتنه کوي. له همدې امله زياترو کسانو شعر هغه کلام ګڼلی دی چې وزن او تخيل ولري. د شعر په اړه همدغه دويم نظر تر ننه پورې د ډېرو د منلو وړ دی.

د نړۍ شعر پېژندونکي او پوهان، په دې اړه هم په دوو ډلو وېشل کېږي چې د شعر د موضوع، محتوا يا منځپانګې په اړه يې لري. د يو شمېر په نظر د شعر اصلي موخه تربيتي او روزنيزه ده. د هغوی په نظر د شاعر دنده دا ده چې د ټولنې د يو آګاه (باخبره) ژمن او رسالت لرونکي غړي په توګه د انسانانو د لارښوونې او روزنې په لاره کې اغېزمن کار وکړي. د دوی په نظر دغه اړخ له ښکلاييز او هنري اړخ څخه زيات مهم دی.

بله ډله پوهان او شعر پېژندونکي بيا په دې نظر دي چې د شعر اصلي اړخ يا جوهر د هغه د ښکلا او هنر اړخ دی. دوی وايي: د شعر دنده دا نه ده چې لارښوونه او تبليغ وکړي، بلکې مهمه ځانګړنه يې بايد دا وي چې په انسانانو کې د ښکلا خوښوونې احساس پياوړی کړي.

ځينې شعر پېژندونکي، کره کتونکي او پوهان بيا منځنۍ لاره غوره ګڼي او وايي چې شعر بايد هم د يو عالي او پياوړي انساني پيغام او عالي متن او محتوا لرونکی وي او هم د ښايست او ښکلا هنګامې راوهڅوي. رنګينۍ ولري او د موسيقۍ په څېر ولولې راوپاروي.

په پخوانيو شعري يا منظومو چوکاټونو کې چې مورډ ورته د کلاسيک شعر چوکاټونه وايو، قافيه، د شعر چوکاټ او ځانګړی وزن د زياتې پاملرنې وړ دی. د نظمونو يا شعرونو په دغو چوکاټونو کې غزله، قصيده، مثنوي، څلوريزه او نور د يادولو وړ دي.

په نوې شاعرۍ کې د پخوانيو شعري قالبونو د پاللو په څنګ کې د سپين او آزاد شعر خوا ته هم پوره پام اوښتی دی. آزاد شعر هغه شعر دی چې قافيه پکې حتمي نه ده، وزن يې په عمومي

ډول د یو شعر په کلیت کې په پام کې نیول کېږي او وزن یې د کومې ټاکلې بڼلګې تابع نه دی. کرښې یې لنډې او اوږدې دي. په آزاد شعر کې وزن د یو ډول طبیعي آهنګ او موسیقۍ تابع وي. په اروپا کې هم دغه شعر په ۱۹مه پېړۍ کې خپل اوج ته ورسېد. دا په حقیقت کې آزادو شعري قالبونو ته د نوو نظرونو او افکارو ننوتل دي. مهمه خبره دا ده چې آزاد شعر نه یوازې دا چې له کلاسیکو شعرونو او نظمونو سره د چوکاټ له نظره توپیر لري، د مضمون او محتوا له پلوه هم ورسره باید توپیر ولري. په آزادو شعرونو کې باید د شعر مضمون هم د نوي دوران مضمون وي.

سپین شعر بیا هغه شعر ته ویل کېږي چې قافیه ونه لري. په اروپایي شعرونو کې زیاتره کلاسیک روایتي او کیسه یي شعرونه په همدغه قالب کې وو چې د بیتونو وزن او اندازه یې سره برابره وه خو د قافیې له قید څخه آزاد وو.

د شعر ځینې ځانګړنې:

لکه چې ومو ویل، د شعر د تعریف، پېژندنې او ځانګړنو په اړه بېلابېل نظرونه شته، په دې اړه د ځینو شاعرانو او شعر پېژندونکو نظرونو ته پام لازم دی:

ـ ((شعر په ولوله ییز او موزونه (آهنګواله) ژبه د بشري فکر ځانګړې او هنري څرګندونه ده، له دې امله به مورِ شعر موزیکال فکر وګڼو.))

ـ ((په شعر کې د الفاظو معنا له هغه څه نه چې په قاموسونو کې یې راوړې، پراخه ده او د بیان قدرت یې زیات دی.))

ـ ((شعر باید د ژوند د اړتیاوو او معیارونو تابع نه کړو. د ګلاب ګل څوک د دې لپاره نه خوښوي چې د هغه اوبه د سترګو د درمل په توګه استعمالېدای شي، بلکې د دې لپاره یې خوښوي چې ګلاب ښکلی دی او ښکلا په خپله یو مستقل ارزښت دی.))

ـ ((د شعر هدف په ملت کې د روښنایۍ خپرونه ده.))

د شعر په اړه په تعریفونو کې په ځانګړي ډول دغه ګډ ټکي د پام وړ دي:

تخیل، جذبات (یا احساسات)، ښکلا، عواطف، خوند، مفکوره (په بله معنا د واقعیت انګازه) همدغه ټکي د شعریت معیارونه هم ګڼل کېدای شي.

((په شعر کې یو ډول مفکوره شته، خو یوازې د مفکورې شته والی د شعریت دلیل نه ګڼل کېږي، بلکې مفکوره باید په شاعرانه بڼه راوځلېږي.))

کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي د شعر د عمده او اساسي توکو یا ځانګړنو په اړه لیکي:

((شعر له ځلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخیل، احساس (عاطفه) او وزن. د دې خبرې ضمني معنا دا ده چې هر نظم شعر نه دی، په شعر کې د مفکورې شته والی حتمي دی، ځکه چې بې مفهومه شعر، شعر نه دی، لیکن په شعر کې باید مفکوره شاعرانه بڼه ولري. له دغو یادونو څخه وروسته کولی شو چې د شعر لپاره دا لاندې تعریف پیشنهاد کړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخیل عاطفي ترکیب ته ویل کېږي)).

د مفکورې او وزن په اړه خو خبره څرګنده ده، په ښه شعر کې د تخیل په اړه باید وویل شي چې: په شعر، ادب اوټولو هنرونو کې تخیل ځانګړی ارزښت لري. تخیل په شعر کې د تشبیهاتو، استعارو او څېرو په بڼه راڅرګندېږي. احساس او عاطفه هم په شعر کې له ضروري توکو څخه ده. په شعر کې احساس یا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، هیله، احساس، اندېښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی او اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخیستلی. د لیو تولستوی په قول: ((د شعر اصلي وظیفه دا ده چې مقابل لوري ته احساس ورولېږدوي.))

یو بل لیکوال وایي: ((په هنر کې قضاوت، مفکوره او حقیقت په عاطفي بڼه راڅرګندېږي.))

استاد روهي له دغو بحثونو څخه نتیجه اخلي او لیکي:

شعر دوه ډوله ارزښتونه لري. ذاتي (یا اصلي او په خپله په شعر پورې مربوط) او بهرني (چې د شعر لپاره دغه ارزښتونه هم مهم دي خو د شعر خپل جز نه دی).

د شعر بهرني ارزښتونه دین، اخلاقو، علم، فلسفې، سیاست یا ایډیالوجي (مفکورې) ته خدمت کوي. متعهد شاعران د شعر بهرنیو ارزښتونو ته زیات اهمیت ورکوي.

متعهد شعر د یوې ټاکلې برخې، سیاسي ډلې یا ایډیالوجي مرام ته وقف شوی دی او له دې امله د ټولو لپاره د خوند او لذت منبع نه ګرځي، خو همیشنی (تلپاتې) شعر د ټولو انسانانو په هکله ویل کېږي او د شعر له ذاتي ارزښتونو څخه کار اخلي. په دغه ډول شعر کې هم مفکوره د بشریت لپاره له دایمي ارزښتونو سره اړه لري. د زمانې په اورېدو کې هر نسل ته احساس او عواطف ور انتقالوي. عشق، ښکلا، سوله او دوستي، ایثار، زړه سوی، ګډ ارمانونه او داسې نور همېشني ارزښتونه د شعر بڼ تازه او سمسور ساتي. د شعر ذاتي ارزښتونه: ښکلا، تخیل، تصویر، هنري ژبه، آهنګ

(وزن)، احساس او جذبات دي. بهرني ارزښتونه بايد شاعرانه شي. له هغې وروسته پرې د شعر نوم ايښودل کېدای شي.

د متن لنډيز:

شعر د ادبياتو يوه مهمه برخه ده. شعر له څلورو ضروري توکو څخه جوړ دی: مفکوره، تخيل، احساس (عاطفه) او وزن. د شعر په اړه بېلابېل تعريفونه شوي دي. موږ کولی شو، د شعر يو ښه تعريف په دې ډول وکړو:

((شعر په وزن لرونکې ژبې سره د مفکورې او تخيل عاطفي ترکيب دی.))

د شعر په ذاتي او اصلي ځانګړتياوو کې: ښکلا، تخيل، تصوير، هنري ژبه، وزن احساسات او جذبات د يادولو وړ دي. د شعر بهرني ارزښتونه په اخلاقو، علم، فلسفې، سياست، ايډيالوجی (مفکورې) او نورو پورې اړه پيدا کوي.

همېشنی او تلپاتې شعر د ټولو انسانانو لپاره ويل کېږي او له همېشنيو ارزښتونو سره يې کار وي. نه له موقتي او سرسري ارزښتونو سره چې يوازې په يوه ډله خلکو پورې اړه ولري.

خرګندونې

د شعر جوهر: له دې څخه موخه د شعر اصلي اړخ يا اصلي ټولګه ده. د شعر جوهر د شعر د هغو توکو ټولګه ده چې بې له هغې شعر، د شعر په نوم نه شو يادولی.

ليو تولستوی: د روسيې يو نومیالی ليکوال دی چې په نولسمه پېړۍ کې يې په روسيه او ټوله نړۍ کې د ستر ليکوال په توګه شهرت درلود. ((جګړه او سوله)) يې ډېر مشهور ناول يا رومان دی.

فعالیتونه

۱ـ د لوست یو یو پراګراف دې یو یو زده‌کوونکی ولولي او نور دې غوږ ورته ونیسي.

۲ـ زده‌کوونکي دې په ځلور ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې د دې لوست د یو لغت یا اصطلاح په اړه له بلې ډلې پوښتنه کوي او هغه ډله به ځواب ورکوي، بیا به په سرچپه توګه همدغه کار تکرارېږي. ځوابونه دې لنډ لنډ وي.

۳ـ ځلور تنه زده‌کوونکي دې د یوې یوې ډلې په استازیتوب پر دغو موضوعاتو لنډې لنډې خبرې وکړي:

- هغه کسان چې شعر ته په ظاهري توګه ګوري، د شعر په اړه څه نظر لري؟
- د شعر جوهر څه شی دی؟
- د شعر ذاتي او اصلي ځانګړتیاوې
- د شعر بهرني ارزښتونه

٤ـ زده‌کوونکي دې په ټولګي کې یوه کوچنۍ مشاعره جوړه کړي. د هر چا چې کوم شعر خوښ وي او هغه یې په یادو یاد وي، ټولګیوالو ته دې یې واوروي، که یوازې یو، یا څو بیته وي، هم سمه ده. بیا دې یو بل ټولګیوال د هغه شعر په ارزښت، معنا او ښکلا یو څه ووایي، دا کار دې همداسې دوام وکړي او ټول زده‌کوونکي دې یا په شعر لوستلو او یا په خبرو کې ونډه واخلي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې خوښې یو ښه شعر انتخاب کړي، هغه دې په یوه پاڼه کې ولیکي او ترې لاندې دې دا هم ولیکي چې ولې یې دا شعر انتخاب کړی او شعر د ده په نظر کومې ځانګړتیاوې لري؟ په دې اړه دې د همدغه لوست متن په پام کې ولري.

د ماین، ناچاودو توکو او معلولیت روانې اغیزې

په تېرو ټولګیو کې تاسو د ماینونو او ناچاودو توکو په اړه ډېر مطالب او لارښوونې لوستې دي. نږدې په هر ټولګي کې مو هغه معلومات ترلاسه کړي دي چې خنګه له ناچاودو توکو ځانونه وساتو، خنګه پرې خپله کورنۍ، دوستان او هېوادوال وپوهوو او په دې برخه کې خنګه له ټپيانو سره لومړنۍ مرسته وکړو؟

په دې لوست کې دې خبرې ته تم کېږو چې له ماين او ناچاودو توکو څخه ډېرې ځانګړې، کورنۍ او عمومي ټولنيزې ستونزې هم راپيدا کېږي. دا په حقيقت کې يو ډول رواني ستونزې دي چې زمونږ ټولنه او په تېره بيا ويښ او بيدار ځوانان بايد ورته ځانونه چمتو کړي، ځان هم پرې پوه کړي، خپله کورنۍ او ټولنه هم. په دې لوست کې پر همدغه موضوع له تاسو سره خبرې لرو.

په ټولو جنګونو کې چې په جلا جلا هېوادونو کې ترسره شوي دي، له ماینونو هم د خپلو اهدافو لپاره ګټه اخیستل شوې ده. په افغانستان کې هم په ټولو وختونو کې ماینونه کارول شوي او زمونږ یو شمېر افغانان یې د غم پر ټغر کښېنولي دي.

دا چې د ماینونو له کبله یو شمېر افغانان ټپیان شوي او بیا معلول شوي دي، دغه معلولیت د ښکاره ستونزو او تکلیفونو تر څنګ، رواني ستونزې او ناروغۍ هم له ځانه سره لري. که پوره پام وکړو له څرګندو نښو نښانو او ستونزو څخه دغه پټ رنځ چې رواني ناروغي یې باید وپوهو، هم د معلول کس لپاره او هم د ټولنې لپاره ډېر زیات خطر لري. دا یوه کورنۍ او بشپړه ټولنه له رواني او ټولنیزو ستونزو سره مخامخ کولی شي. له همدې امله دې ستونزې ته د یوې درنې ټولنیزې ستونزې په توګه باید غور وکړو.

ستونزه په پیل کې له دې څخه راولاړېږي چې:

۱ـ د ماینونو او ناچاودو توکو (او یا په عمومي توګه د جګړو له امله) یو څوک ټپي شي. لاس، پښه، سترګه یا د بدن کوم بل غړی له لاسه ورکړي. د بدن هېڅ غړی د انسان په ژوند کې اضافي نه دی او هر یو یې په خپل خپل ځای کې ضروري دی. کله چې یو څوک معلول شو، هغه سړی د عادي ژوند لپاره خپلې هیلې له لاسه ورکړي.

۲ـ ښایي دغه معلول کس د خپلې کورنۍ له خوا هم قبول نه شي.

۳ـ ښایي کله کله په شاوخوا چاپېریال او ټولنه کې هم داسې ناوړه کسان پیدا شي چې معلول کس ته په سپکه سترګه وګوري.

٤ـ په داسې حالاتو کې که معلول انسان له ټولنې څخه ځان ګوښه کړي، یا خپل مهارتونه او وړتیاوې له لاسه ورکړي، نو ورو ورو له رواني پلوه په یو ناروغ انسان بدلېږي چې هم ځان او هم ټولنې ته زیان رسوي.

مورږ ټولو ته (د معلول کس په ګډون) لازمه ده چې د دې ستونزې د مخنیوي لپاره په ټولنه کې د معلولینو د ښه جذب او په عمومي توګه د یوې سالمې ټولنې د جوړېدو لپاره دغو ټکو ته پام وکړو:

۱ــ معلول کس باید په هېڅ ډول خپل ځان د ټولنې نیمګړې برخه ونه ګڼي. هغه باید په رواني ډول ځان داسې وګڼي چې هېڅ نیمګړتیا او عیب نه لري. هغه معیوب نه دی، معلول دی او په ټولنه کې خپل ځای، خپل قدر او خپل درنښت لري.

۲ــ د معلول کس کورنۍ باید په دې برخه کې زیات پام وکړي، که هغوی د خپلې کورنۍ معلول غړي ته په خپله غېږه کې لکه د پخوا په څېر په مینه او محبت ځای ورکړي، ټوله کورنۍ ورسره نېکمرغه پاتې کېږي.

۳ــ مور باید په خپلو خبرو اترو کې، له معلولینو سره په چلند کې، په لیکنو او ویناوو کې معلولینو ته د معیوب او نیمګړي خطاب ونه کړو. هغوی ته داسې کلمې ونه کاروو چې د توهین، ملنډو او تحقیر څرک تري ولګي. دا به په هېڅ ډول غوره نه وي چې مور هغوی ته د کانې، رانده، ګوډ، شل، لیونی او نورو خطاب وکړو او دغه نومونه داسې وکاروو چې د توهین او تحقیر بوی تري راپورته شي. د دې په ځای باید هغوی داسې معلولین وګڼو چې د بېلابېلو علتونو له امله له دغې ستونزې سره مخامخ شوي او که مور هر یو له داسې پېښو سره مخامخ شوي وای، په همدغه حالت کې به وای.

٤ــ معلولین باید د ټولنې د روغو کسانو په څېر د ټولو حقوقو لرونکي وي. هغه کسان یې چې د زیات معلولیت له امله د کار جوګه نه وي، باید د ژوند ټولې اسانتیاوې ورته برابرې شي. هغوی چې د کار جوګه وي، په هره برخه کې ورته د کار لارې چارې برابرې شي. په دې توګه به هغوی د عادي انسانانو په توګه ځان د ټولنې داسې مهمه برخه وبولي، لکه نور ټول چې دي.

۵ــ معلولو ماشومانو، ځوانانو او لویانو ته باید د زده کړې امکانات هم برابر شي. که دوی کولی شي د عمومي زده کړو په مؤسسو کې ګډون وکړي، باید ټول همزولي ورته د

وروڼو او خويندو په توګه له ځانه سره په برابره ښه وګوري او زيات درنښت يې وکړي چې له معلوليت او ستونزو سره سره له دوی سره په ځنګ کې ناست دي او زده کړه کوي چې په راتلونکي کې ترې د ټولنې د پرمختګ او سوکالۍ لپاره ګټه واخيستله شي. که د دې امکان نه وي چې ځينې کسان يې د زده کړو په عمومي مرکزونو کې زده کړو ته دوام ورکړي، بايد بېلابېل ځانګړي ښوونځي ورته جوړ شي.

د اسلام مبارک دين او دغه راز نړيوالو بېلابېلو تړونونو د معلولينو د حقونو په برخه کې ډېر زيات ټينګار کړی دی. معلولين يې د ټولنې هغه برخه ګڼلې ده چې هم ورسره بايد مرسته وشي، پالنه يې وشي او هم ورته د ژوند په ټولو چارو کې له نورو انسانانو سره يو ځای د ګډ ژوند او ګډ کار لارې چارې برابرې کړي.

که موږ داسې وکړل، نو له رواني او ټولنيز پلوه به مو مهم کار ته پام کړی وي. دا د ټولو افغانانو او په تېره بيا د ټولو ځوانانو دنده ده چې معلولينو ته درناوی وکړي او هغوی ټول په هره برخه کې د خپل ځان سيال او له ځانه سره برابر او د مساوي حقونو لرونکي وګڼي.

د متن لنډيز:

د ماينونو او ناچاودو توکو له امله زموږ زيات شمېر هېوادوال وژل شوي، ټپيان شوي او معلول شوي دي. دغه معلول افغانان له يو لړ ځانګړو کورنيو او ټولنيزو او رواني ستونزو سره هم مخامخ کېږي. موږ بايد خپلې دغه خويندې او خپل وروڼه د خپلې ټولنې پر اوږو بار ونه ګڼو، بايد درناوی ورته ولرو او هغوی په ټولو برخو کې له ځان سره د برابرو حقوقو او وجايبو لرونکي وشمېرو، نه نيمګړي کسان.

له معلولينو سره غوره چلند هغوی له رواني پلوه پياوړي کوي او په ټولنه کې د ګټورو او اغېزمنو غړو په توګه خپله دنده ترسره کوي.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې په خپل خپل وار د دې متن یو یو پراګراف ولولي. نور زده‌کوونکي دې ورته غوږ وي. د پراګراف له لوستلو وروسته دې د هغه په څنګ کې ناست ټولګیوال د دغه پراګراف (صفتونه) په نښه کړي.

۲ـ پنځه تنه زده‌کوونکي دې په خپله خوښه په خپل کور، دوستانو او یا په خپل شاوخوا کې د کوم معلول په اړه خبرې وکړي، دا چې څنګه معلول شوی او اوسنی حالت یې څنګه دی؟

۳ـ دغه متن د (ی) ګانو له نظر کې نیولو پرته لیکل شوی دی. تاسو یې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او د (ی) ګانو سمه کارونه په پام کې ولرئ:

((موږ ته لازمه ده چې خپلو معلولو هیوادوالو ته د ژوند په هره برخه کې د خپلو سیالو او د مساوی حقونو لرونکو هیوادوالو په سترګه وګورو. له دوی سره مرسته زموږ دنده ده. که داسې ونه کړو، هغوی له ډېرو روانی ستونزو او ناروغی سره مخامخ کیږی. راځی چې دوی له یاده ونه باسو. دوی خپلې خویندی او ورونه وګڼو او ټولنی ته یی د غوره انسانانو او غړو په توګه روزنی او پالنی ته پرله پسی پام وکړو.))

کورنۍ دنده

هر زده‌کوونکی دې په خپل کلي کور کې د یو معلول کس په زړه پورې کیسه ولیکي، څنګه معلول شوی؟ د خلکو چلند ورسره څه ډول دی؟ اوس څه کوي؟

د دغې لیکنې (کیسې) د متن ټولې (ی) ګانې باید سمې لیکل شوې وي او که ناسمې وي، سبا ته یې په ټولګي کې سمې کړي.

په دې کيسه کې دې دغه ټکي په پام کې ونيسي:

۱ـ د ټولنې روان واقعيتونه دې په پام کې ونيسي.

۲ـ نثر دې هنري او ادبي ځانګړنې ولري، يعنې نثر دې خوږ او روان وي.

څه غواړو؟

چې وړې تياره د جهالت هغه سحر غواړو موږ
وطن د علم په رڼا کې منور غواړو موږ
چې په وطن کې يې خبرې د ښېګڼې وشي
هسې مامور هسې آمر، هسې عسکر غواړو موږ
نه چې سبب د زرد رويې شي د وطن لپاره
چې خوار غريب په ګډه مورګا هغه زر غواړو موږ
په فېشنو او عېشياتو پسې مه ځه ګوره
ای د مکتب ځلميه تا ته لوړ هنر غواړو موږ
چې وي صادق او په ايمان سره خادم شي د قام
داسې اديب داسې شاعر داسې رهبر غواړو موږ

((قيام الدين خادم))

يوه بيباکي يوه نړۍ هڅه او هاند له منځه وړي.

((لوبي پاستور))

ادبي کره کتنه

په تېرو ټولګيو کې تاسو د ادب او ادب پوهنې په اړه يو لړ معلومات ترلاسه کړي دي. د ادب څېړلو، ارزولو، کره کولو او تاريخي مطالعې ته ادبپوهنه وايي. ادب پوهنه درې عمده څانګې لري: د ادب تيوري، ادبي کره کتنه (يا ادبي نقد) او د ادب تاريخ.

ادبي کره کتنه د ادبپوهنې يوه مهمه څانګه ده، د ادبياتو د ودې او پرمختګ په بهير کې ادبي نقد يا ادبي کره کتنه ځانګړی ځای لري. په دې لوست کې به ولولو چې ادبي کره کتنه څه شی ده؟ په ادبي هلو ځلو کې يې ارزښت څه دی؟ کوم کوم معيارونه لري او کوم کوم ډولونه يې مهم دي؟

د ادبي نقد يا کره کتنې په هکله ډېر تعريفونه وړاندې شوي دي، خو د پېژندنې تر ټولو مهمې برخې يې دا دي:

ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده چې د دغو آثارو ښکلاوې، ارزښتونه او نيمګړتياوې په نښه کوي. د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي پوهېږي چې کوم ادبي اثر عالي، ځلند او پياوړی، کوم منځنی او کوم يو کمزوری دی؟

د ادبي کره کتنې له لارې لوستونکي او د ادبي آثارو لېوال او مينه وال د ادبي اثارو له ارزښتونو سره اشنا کېږي. له همدې امله څېړونکي په دې نظر دي چې د ادبي نقاد کار دادی چې د ادبي اثر د ليکوال او عادي لوستونکي ترمنځ وسيله شي. کره کتونکی د ليکوال او لوستونکي ترمنځ د اړيکو پل دی، د اړيکو مزی دی او څومره چې دا مزی پياوړی وي، د يو ملت د ادبي يون په پياوړتيا او ښکلا کې خپل اغېز زياتوي. د کره کتونکي دنده دا ده چې لوستونکو ته څرګنده کړي چې په دې يا هغه ادبي اثر کې مهم ارزښتونه، لوړې ښکلاوې او پياوړتياوې کومې کومې دي، يا دغه او هغه اثر څه کمزوری او نيمګړتياوې لري؟ که دغه واسطه، يا د اړيکو پل او مزی نه وي، ښايي يو غوره اثر خلک ښه ونه پېژني او يا يې له پياوړو اړخونو، ځلندو برخو او ښکلاوو څخه ناخبره پاتې شي. دغه راز کېدای شي چې مينه وال د يو ادبي اثر له نيمګړو خواوو او کمزوريو هم پوره خبر نه شي. له دې لارې د ادبي آثارو او ليکنو اصلي او ريښتيني ارزښتونه رابرسېره کېږي.

د يو دقيق کره کتونکي کار دا نه دی چې د يو ادبي اثر په اړه د ښه يا بد حکم وکړي، يعنې يو اثر په بشپړه توګه (ښه) يا (بد) وګڼي. د هغه موخه بايد دا وي چې د يو اثر هر اړخيزه ارزونه وکړي، ټول اړخونه يې راوسپړي، ځلاوې او نيمګړتياوې يې يادې کړي. سره له دې چې نقاد يا کره کتونکی هم ښايي کله کله د خپلو ځانګړو احساساتو، نظرونو او ذوقونو له مخې د ادبي اثر په اړه شخصي ټکي هم ورداخل کړي، خو مهمه خبره دا ده چې دی وکولی شي خپل دغه احساسات داسې مهار کړي چې د يو ادبي اثر اساسي ارزښتونه ترې پټ پاتې نه شي.

ادبي کره کتونکی د یو ادبي اثر د کره کولو او نقد په وخت کې باید د یو ځانګړي ادبي اثر د لیکوال د وخت حالات، شرایط او امکانات له یوې خوا په نظر کې ولري، له بلې خوا باید دې ته پام وکړي چې د هغو شرایطو په رڼا کې د هغه وخت عمومي ادبي وضعیت څه ډول و؟ آیا لیکوال هغه څه په ښه توګه ویلي دي چې غوښتل یې ویې وایي؟ که داسې نه وي او منقد او کره کتونکی د ادبي اثارو ارزونه یوازې د خپل نظر او فکر له مخې وکړي، کره کتنه به یې بریالی نه وي.

لکه چې ومو ویل ادبي نقد د ادبي آثارو ارزونه ده او دا خبره په حقیقت کې له یو ډول ((قضاوت)) سره ملګري ده. د دې خبرې معنا دا ده چې ادبي کره کتنه د آدبي اثارو په اړه ((قضاوت)) دی او له همدې امله لازمه ده چې کره کتونکی د ادبي آثارو په هکله د ښې معرفت او پوهنې لرونکی وي. هغه باید یو لړ داسې اصول او معیارونه خپلې مخې ته ایښې وي چې د هغو له مخې وتوانېږي، په غوره او دقیقه توګه د کره کتنې په کار کې بری ترلاسه کړي. له همدې امله یې دغو ټکو ته پام اړین دی:

۱ـ د کره کتونکي موخه دا نه ده چې یو نوی شی رامنځته کړي، بلکې هغه څه چې موجود دي او لیکل شوي دي، تحلیل او توصیف یې کړي، ښه‌والې اړخونه یې وڅېړي او د ښه‌والو برخو اړیکې یې وارزوي، له همدې امله هغه باید د یو منځګړي او دریمګړي کس په توګه ادبي اثر وارزوي.

۲ـ ادبي کره کتونکی د دې په څنګ کې چې له شعر او داستان او په عمومي توګه له ادبیاتو سره یې مخه ده، له ډولونو څخه په یو ډول یې له ښکلا پوهنې، ټولنپوهنې او اړوپوهنې سره هم اړیکې باید له پامه ونه غورځوو. په دغو برخو کې هم کره کتونکي ته د تجربې لرل لازمي دي.

۳ـ کره کتنه د ادبي بهیر په وده او بشپړتیا کې اساسي ونډه لري. دا یوه ستره موخه ده. نقاد د یوې داسې سترې دندې لرونکی دی. له همدې امله باید ادبي کره کتونکی له سرسري ټکو، لکه شخصي لېوالتیا یا کینې څخه بهر په عمومي توګه د یو ولس د ادبي بهیر په پیاوړتیا کې خپله ونډه جوته کړي او سره له دې چې د یو ځانګړي ادبي اثر په اړه قضاوت

کوي، د دغه عمومي ادبي بهير بشپړتيا، ښکلا او ځلا ته يې پام وي.

ځينو څېړونکو د کره کتنې لپاره درې شرطونه لازم ګڼلي دي:

۱ـ ذوق، ۲ـ پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳ـ تجربه او زيات تمرين.

۱ـ ادبي ذوق: د ادبي اثارو د پياوړتياوو او نيمګړتياوو د څرګندولو غوره عامل دی. ذوق له دوو برخو جوړ دی، فطري استعداد او بل ادبي او هنري تربيت چې اکتسابي (زده کېدونکې) بڼه لري.

۲ـ هغه څوک چې ښه ادبي ذوق ولري، که د زياتې مطالعې، لوستنې او څېړنې ستونزې پر ځان ومني، کولی شي چې د ادبي آثارو غوره ارزوونکی او کره کتونکی شي. د خپلو ادبياتو او د نړۍ د ادبياتو په اړه پراخه او ژوره مطالعه، د ادبياتو په اړه د نورو آثارو لوستل او عمومي معلومات ترلاسه کول، د يوه کره کتونکي کار پياوړی کوي.

۳ـ کره کتونکي ته لازمه ده چې د کره کتنې کار ته د يو عادي او سرسري کار په سترګه ونه ګوري، پرله پسې تجربې ترلاسه کړي، بيا بيا تمرين وکړي او وتوانېږي چې يو ښه کره کتونکی شي.

د ادبي کره کتنې د ډولونو په اړه هم ډېرې خبرې شوې دي. ځينو څېړونکو ورته بېلابېل ډولونه په نظر کې نيولي دي چې يو څو يې يادوو:

سنتي نقد، تاريخي نقد، فلسفي نقد، فورموليستي (شکلي) نقد، اړواپوهنيز نقد، اجتماعي نقد او نور...

د متن لنډيز:

ادبي کره کتنه يا ادبي نقد د ادبپوهنې يوه مهمه برخه ده. کره کتنه د ادبي آثارو د ارزښتونو د راڅلونو څرګندونه کوي. ادبي کره کتنه د ادبي آثارو د هر اړخيزې ارزونې په معنا ده. موږ کولی شو چې د کره کتنې په وسيله لوستونکي او د ادبي ليکنو مينه وال په دې وپوهوو چې کوم اثر ډېر لوړ او پياوړی، کوم يې د منځنۍ حد او کوم يې کمزوری

دی؟ ادبي نقاد او کره کتونکی په حقیقت کې د ادبي اثر د لیکوال او د اثر د لوستونکي ترمنځ د اړیکو پل یا د اړیکو مزی دی.

څېړونکو د کره کتنې یا کره کتونکي لپاره درې شرطه لازم ګڼلي دي:

۱ـ ذوق، ۲ـ پراخ ادبي معلومات او اطلاعات، ۳ـ تجربه او زیات تمرین.

غوره کره کتونکی د ټولنې د ادبي بهیر په وده، ښکلا او بشپړتیا کې ستره ونډه لري.

له کره کتنې پرته د یو ولس ادبیات لازمه وده نه شي کولی.

فعالیتونه

۱ـ زده‌کوونکي دې یو ځل بیا ټول متن په چوپه خوله په دقت سره ولولي او دغو پوښتنو ته دې ځواب ووایي:

- ادبي کره کتنه څه ته وایي؟
- ادبي کره کتنه د اثارو د لیکوال او لوستونکو ترمنځ د څه شي حیثیت لري؟
- د ادبي کره کتنې هدفونه کوم کوم دي؟
- د ادبي اثر د ارزولو په وخت کې کومو کومو ټکو ته پاملرنه په کار ده؟

۲ـ څو تنه زده‌کوونکي دې په دغو موضوعګانو (د خپلو نورو معلوماتو او د ادبي کتابونو او لیکنو د مطالعې له مخې) پنځه پنځه دقیقې خبرې وکړي.

- د کوم پښتو لیکوال لیکنې مو خوښې دي او ولې؟
- ایا په کوم شعر یا داستان مو نقد لوستی دی؟ که مو لوستی وي، آیا خوښ شوی مو دی که نه؟ د خوښېدلو یا نه خوښېدلو علتونه یې په لنډه توګه خپلو ټولګیوالو ته ووایاست.
- کره کتونکی باید څه وکړي چې کره کتنه یې ښه او پخه راشي؟
- کره کتنه د ټولنې د ادبي بهیر په وده او پرمختګ کې کومه ونډه لري؟

زده کوونکي دې د دولسم ټولګي د پښتو لوست د کتاب کوم شعر یا داستان په غور ولولي او یوه دوه مخیزه کره کتنه دې پرې ولیکي. معرفي دې یې کړي او پیاوړي او نیمګړي اړخونه دې یې په ګوته کړي.

د کره کتونکي کار دا دی چې د یو کتاب د ارزښتونو په هکله خبرې وکړي، د کتاب په لیکلو کې د لیکوال محرک یا د هڅونې لاملونه په هغه پورې اړه نه لري، لکه د یو کتاب د خرڅو شوو نسخو له شمېر سره چې یې کار نشته.

انګلیسي لیکوال

سامرست موام

((داسې کوم شي نشته چې د زده کړې له لارې تر لاسه نشي.
هیڅ شی زده کړې ته نه رسېږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغې پر ځای یې راوړي. زده کړه انسان د پرښتو تر کچې لوړ وي.))

مارک تواین

ویپانګه

((الف))

آز: حرص

آغلی: ښکلی

استخراج: راویستل، راوتل، خارجېدل

استوګه: استوګنه، مېشتېدنه

اشلوک: شعر، نظم

امسال: سږ کال

انتشار: خپرېدل، خواره واره (منتشر- پاشلی، خپاره)

انتصابي: نومول شوی، چې انتخابي نه وي، نصب شوی

اند: فکر

اوربلکی: اورلګید

اوره: وریځ

اواللعزم: لوی پیغمبران چې په خپل ماموریت کې يې له پوره زغم او استقامت څخه کار اخیستی وي.

ایثار: قرباني، سرښندنه

ایړونه: یوه دسته کښتۍ (د ایړ په بڼه هم شته)

ایلایي: اطاعت (له ایل او ایلېدل څخه)

ایواد: (اوس د هېواد په بڼه)

اړینه: ضروري

((ب))

باجره: غنمو او وربشو ته ورته یو ډول داني دي چې ډوډۍ ترې پخوي.

بال: وزر

بجلي ګر: د برېښنا مسوول

بدوي: لومړنی، ابتدايي، وحشي

بربڼ: لوړ باغ

برتي: څېره (لکه په پوځ کې برتي کېدل- څېره کېدل) په لښکر کې شاملېدل

بردمه: بالکل، مالامال

برمل: ماسپښین

برهان: دلیل

بری: پخوا يې فعلي بڼه (بول: فتحه کول) هم مستعمله وه، اوس بری د بریالیتوب یا ظفر لپاره کارول کېږي.

بریا: لاسته راوړنه، کامیابي

بریځر: غرمه

بصر: سترګې، نظر

بلاغت: څرګند، تیار

بمبڼ: د هندوانو روحاني مشر

بنسټیز: بنیادي، اساسي

بهیر: جریان، کتار، لړ

بودتون: بتخانه، بتکده

بورجل: اقامت ګاه، سنګر، مسکن

بوللـه: قصیده

بټ بېدیا: توده صحرا، تود بیابان

بېړۍ: زولنې

((پ))

پامور: د پام وړ، د پاملرنې وړ، د توجه وړ

پرتله: مقایسه

پرتم: دبدبه، شکوه

پسمانده ګي: وروسته پاتې والی

پسول: ګاڼه، زیور

پسوللـ: ګاڼل، ښکلي کول، أراستن

پلوخه: مو، بته
پن: انداز
پوپل: د يو ګل نوم
پوکړونه: پوکول، پوف کول، دمول
پويايي: فعاليت، حرکت، ولولې
پيشنمی: پيشلمی
پيودل: پييل، منظم کول
پيځ: زغم، صبر، نيمګړتيا، عيب
پير: دوران، مهال، وخت، ځل، وار

((ت))

تاثر: خواشيني، خپګان
تاديب: ادب ورکول
تالاو: ډنډ، تالاب
تانی: حوصله، دقت
تبعيد: شړنه، له خپل هېواد څخه په زور شړل، په بل ځای کې چېرې اوسېدنه
تپ: زخم
تثبيت: جوت، ثابت، څرګند، ښکاره
تحقير: کم ګڼل، سپک ګڼل
تذکره نګار: تذکره ليکونکی، د ژوندليک ليکونکی
تربته: وارخطا، هک حيران
ترقي يافته: پرمختللی
ترمل: ماښام (ښايي مل د مهال لنډيز وي په دې توګه: برمل: لوړ مهال (ماسپښين)، برمل: کور مهال: مازيګر او ترمل: تور مهال يا تياره مهال ماښام وي.)
تری: د تېرېدو ځای، عبور، پلی، (د تری په مؤنثه بڼه اوس هم په ختيځه لهجه کې ژوندی کلمه ده، هغه نری لار چې د سيند او غر ترمنځه تېرېږي.)
تريخی: تلخه
تسلسل: دوام، جريان
تسبيحات: په پاکی يادول، په سپېڅلتيا سره
تصنعي: غير طبيعي
تعاون: مرسته، همکاري
تعليقات: نښلونې، لمن ليکونه
تکلف: سختي، پېچلتيا (له تکليف څخه)
تکلف: سختي، تکليف
تل: ژورې، عمق
تمهيد: مقدمه، سريزه
تميز: پاکي، نظافت، غور، فکر
توکم: نژاد
توکي: عناصر، برخې
توکي: عناصر، مواد
تيرون: تېرېدل، ګذر، (خو دا کلمه د تيري او يرغل په معنا هم راځي)
تېرېدنګ: فعلي بڼه: تېرېدل، د نوم بڼه: تېرېدنګ لکه خپرېدل: خپرېدنګ

((ټ))

ټاپی: دوران، وخت، مهال
ټوټکي: شګون، جادو
ټيک: له سرو څخه جوړه شوې ګاڼه چې په تندي راځړېږي

((ث))

ثقافت: کلتور، فرهنګ
ثمين: ګران بيه، قيمتي، ارزښتمن

((ج))

جاج: سوچ، فکر

جاگیر: ملکیت، د ډېرو ځمکو ملکیت

جام جم: د جمشید جام چې هر څه په کې ښکارېدل

جبلی: غرنی، طبیعي

جبین: تندی، ټنډه

جرړې: ریښې، بیخونه

جگړن: جنګیالی، عسکر، لښکر

جندڼ: جګه ونه

جنډی: ګل

جېل: زندان

((چ))

چنډی: شاعر

چونې: بلبل

چیتر: د چیتر میاشت، د پسرلي بارانی میاشت

((ح))

حاذق: هوښیار، تکړه (حاذق طبیب) ښه او اغېزمن طبیب

حباب: د اوبو په سر پوکنۍ

حباب: پوڼاکه

حزم: محکم، استوار ساختن، هوشیاری

حشم: شوکت، جلال

خصمانه: غلیمانه، دښمنانه

حلقه: کړۍ

حلیم: مهربان، شفقت، نرمي

((خ))

خارپوڅې: خاپوړې

خپسر: ځان، خپل ځان، خپلسر

ختن: په چین کې د افسانو او ښکلاوو سیمه ګڼل شوې ده. وایي چې د هوسیو نافې یې د مشکو او عطرونو ښکلې څپې خپروي.

ختي: لباس، کمیس

خدم: خادم، خدمتګار

خلقت: خوی، عادت

خنډ: مانع

خوان: دسترخوان

خوف او رجاء: ډار او امید

خونول: (په بوللـه کې وخونولیه) مصدر یې

خونول: قربانول، ځارول، نثارول

خوړ: د سیلاب د راوتلو لار

((خ))

ځل: ځلېدل، درخشش

ځلا: رڼا، روښنایي

((خ))

څپان: څپاند، مواج، څپه لرونکی

څکول: کشول، کشیدن

څنډونه: څنډ: افق، کناره

((د))

د ژوند مدار: د ژوند چاپېریال، د ژوندانه ډګر

درنګ: کان، معدن

دُرونه: غمي، مرغلرې

دری: له درېدلو څخه اخیستل شوی، درېږي، ودرېږي

دریځ: منبر، د درېدو ځای

دکلمه: په دقیقه او شاعرانه بڼه د شعر لوستل، د شعر ښه او غوره لوستل، غوره ادا

دلالت: د دلیل راوړل

دیباچه: سریزه، مقدمه

دیوات: مشوانۍ

دښنه: دښمن، غلیم

((ذ))

ذاتي: اصلي

((ر))

رابیا: راګرځول، بېرته ترلاسه کول

رامشت: طرب، ساز او سرود

رامشتګر: مطرب، سازی

رپي: بیرغ، جنډه

رسالتمن: د رسالت لرونکی، متعهد، ژمن

رسن: (دار و رسن):

رغونه: د غرو لمنې

رکن: برخه، غړی

رمز: راز، سمبول

رندانه: مستانه

((ز))

زاید: اضافه، سرباري، ډېر زیات

زبون حالي: بدمرغي

زغل: ځغستل، منډه وهل

زلما: ځواني، زلمیتوب

زنار: رسی

زوږ: فریاد، هنګامه، ولوله

زېرمه: ملاتړ حمایت، حفاظت، (اوس د ذخیرې په معنا کارول کېږي)

((ژ))

ژانر: ډول (ادبي ډول)

((س))

سالونه: شنبلی، سرمه ریګ

سپند: سپیلنی

ستهان: ستان، ځمکه، سرزمین

سجع: سجع لرونکی، وزن لرونکی، أهنګ لرونکی

سرپول: ګرټ کول، لکه د چایو سر پول

سرګذشت: هغه څه چې په ژوند کې تېرېږي، د ژوند حالات، ژوندلیک

سفله: ناپوه، جاهل

سلاست: رواني

سلنه: فیصدي

سماج: ټولنه

سمبول: نښه

سهل: اسان

سوراړا: وچ کلک

سوژه: موضوع

سیر: سفر، ګرځېدل، یون

سینګړ: کاړ، سنګلاخ

سپنسن:

((ش))

شاخ: ښاخ

شام: ماښام

شرف: ویاړ، شرافت

شنسب: د غوریانو د لوی نیکه نوم دی (شین اسبه)

شها (شهی): ښکلې، معشوقه

شهکار، بې جوړې کار، له عظمته ډک اثر، ستر کار

شوللل: شول (اوس یوازې په یو لام په فعلي بڼه)

شڼ (شڼا): مست، مستي، فعلي بڼه يې شڼېدل دی چې اوس هم په ختیځه لهجه کې شته او د آس د شڼېدلو لپاره کارول کېږي.

((ښ))

ښندو: د ښندل له مصدر څخه، نثارول، بخششول

ښکلونکی: سینګارووونکی، ښکلی کوونکی (آرایندە) (ښکل يې هم د فعلي مصدر بڼه ده).

ښځمنو: ښځینه وو، مېرمنو

((ص))

صراحت: څرګندوالی، په ښکاره بڼه

صم: کوککک، زهر

صیقل: تورېل

((ط))

طنازه: ښکلی، دلربا

طوس: طوس په اوسني ایران کې یوه سیمه ده، د فردوسي د زوکړې ځای

طوق: د غاړې زنځیر

طیلسان: بې لستونې اوږده جامه، هغه جامه چې قاضیان او خطیبان يې اغوندي.

((ع))

عارضه: نقصان

عارضي: ضمني (چې اصلي نه وي)

عروج: لوړتیا

عقلیت: هوښیاري، پوهه

((غ))

غزال: هوسی

غله: غله جات، دانې، حبوبات (غنم، وربشې او نور مواد)

غورڅول: خپرول، خورول

((ف))

فانوس: څراغ، (د پانوس په بڼه هم راځي)

فتنه: فساد، امتحان، ازمایش

فراغت: خلاصون، وزګارتیا

فرقان: د پاک قرآن یو بل نوم، د قرآن عظیم الشان ۵۲ سورت چې (۷۷) آیته لري

فروعات: ضمني، څنګیز، چې اصلي نه وي

فکټ (فاکټ) سند، لاسوند

((ق))

قریحه: شعري ذوق او وړتیا، استعداد (د شعر په برخه کې راځي) ښه قریحه، ښه ذوق، ښه استعداد

قطب: د ځمکې دوه مخامخ مرکزونه چې شمال او جنوب بلل کېږي.

((ک))

کتابګوتی: کوچنی کتاب، رساله

کجل: د رنجو په شان تور مواد

کرکټر: (د کیسو او افسانو) څېره، اتل، قهرمان

کلاسیک: لرغونی

کمند: لومه، جال، پړی، تناب

کهاله: کهول: کورنی، خاندان

کوکب: ستوری

کون: دنیا

کور: هېڅ، په هېڅ شمېرلی

کیکر: یوه ونه چې پانې یې زیږې او ازغنه ده د یوه سحرایي مرغه نوم هم دی، صحرایي چرک.

کځوړه: خلطه

کښل: لیکل

((گ))

ګانل: ښکلی کول، زیورول، د زیور او ګانې فعلي بڼه (پخوانی)

ګرز: ګرد

ګره: غوټه

ګهیځ: سهار

ګوټ پیر: څنګ، ګوټ، څنډه

ګوښی: جلا، بېل

((ل))

لاسکښلي: قلمي

لاښونه: د غرو څنډې

لرمل: مازیګر

لوغړن: ضعیف، کمزوری

لونل: پاشل

لوړول: پورته کول

((م))

مؤرخ: تاریخ لیکونکی

ماته پېړۍ: مات تخت، ماته څوکۍ

مالکي: مالک والی

متانت: کلکوالی، پیاوړتیا، دروندوالی

متبرک: مبارک، سپېڅلی

مثل: متل

مجال: فرصت، امکان

مخبط: دا هم امیخته شفته، تباه، فاسد

مخکښ: تر ټولو مخکې، پېشګام

مرأة العروس: د ناوې هندارہ

مراقد: د ((مرقد)) جمع، زیارتونه

مرقد: (جمع یې مراقد): مزار، قبر، زیارت

مزیت: ښېګڼه

مستعار نوم: پور شوی نوم، د خپل نوم پر ځای یو بل نوم غوره کول چې اصلي نوم یې څوک ونه پېژني.

مسجع: وزن، وزن لرونکی

مشاطه: نایڼه، سینګارګره

مظاهر: بڼلګې، نمونې، ښکارندې

معاشره: ټولنه، جامعه

مافیها: هغه څه چې په هغې کې دي

مرسل، مرسلان: د خدای ج له خوا رالېږل شوی،

معراج: اسمان ته تګ، پورته تلل، تکامل

معرفت: پوهه، علم، د عرفان د سلوک دریم پړاو

معشیت: زندګي

معلول: د یو پېښې او علت له کبله ناتوانه یا کم توانه شوی

معیوب: عیب لرونکی، نیمګړی

مقفی: قافیه وال، د قافیې لرونکی

مقید: ژمن

مکیز: ناز، عشوه

مملوکي: بنده ګي، غلامي، مریتوب، د مملوک وضع او حالت

منثور: په نثر

منقد: نقاد، کره کتونکی، نقد لیکونکی

مهار: تابع، په ولکه کې راوستل

مهار: قابو، په خپل لاس کې نیول
مهتاب: سپوږمی
مواعظ: وعظونه
موشگاف: نازکخیال، باریکخیاله، چې خیال یې ویښته سوری کوي
میرغمن: دښمن، غلیم

((ن))

ناچاودي: نامنفجر شوي
ناخن: نوک
نادر: ډېر لږ، کم، خال خال
نرد: (شطرنج) یوه لوبه ده
نسب: نژاد، قوم، قبیله
نشت: نشت د نشته یوه د لنډیز بڼه ده. نابود اوس هم په پښتو کې شته لکه په ښپرا کې ((خدای دې نشت کړه))
نغرل: تېرول، خوړل
نغوږېدل: اوږېدل
نقاد: کره کتونکی، نقد لیکونکی
نقش نگین: د غمي انځور
نمری: جامې، کالي، لباس
نمزدک: جومات، مسجد
نوع: ډول
نول: غم، بدمرغي، خپگان، ویر، کړاو، ماتم
نیسان: پسرلی (د ثور میاشت)
نیلی: اس

((و))

واله: ویاله، جوی
وجایب: دندې، وظایف، مکلفیت
وچوبی: وچوالی، وچ شوی، بې اوبو
ویسا: باور، اعتماد، ډاډ، اوستا
ویساک: د هندوانو جشن
ویلاړ: نیت، هوډ، اراده
ویړیا: وړیا، مفت
وړتیا: استعداد
وړنگن: درخشان، مشعشع، (وړانگو ته منصوب)

((هـ))

هتیاتي: هت، کلمه خوشی و در وقت اختیتام کار بکار برده میشود.
هلال: سپوږمی (نوې میاشت)
هویت: پېژند
هویه: هگی
هډو: بیخي (اصطلاح غوندې ده)

((ي))

یم: دریاب
ینه: ځیگر
یون: حرکت، سفر، رفتار، په پښو تگ

اخځليکونه:

١_ احمد شاهي شهنامه، ناظم حافظ مرغزی، پېژندنه او تعليقات: پوهاند عبدالشکور رشاد، د متن سمون، سريزه او لمنليکونه: محمد معصوم هوتک، کندهار، علامه رشاد اکاډيمي، ١٣٨٧هـ.ش. کال

٢_ اوسني ليکوال، دويم ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل

٣_ اوسني ليکوال، لومړی ټوک، عبدالرؤف بېنوا، کابل، ١٣٤٠هـ.ش. کال

٤_ پټه خزانه، محمد هوتک بن داوود، کابل، ١٣٣٩هـ.ش. کال

٥_ پښتانه شعراء، لومړی ټوک، عبدالحی حبيبي، کابل

٦_ پښتانه، پوهاند ډاکټر حبيب الله تږی، د پښتني فرهنګ د ودې ټولنه، جرمني، پېښور چاپ، ١٣٧٧هـ.ش. کال

٧_ پښتو ادب کې د مېرمنو برخه، شاه جهان، پښتو اکيډيمي، ١٩٩٣م. کال

٨_ پښتو قلمي نسخې، (ناچاپ اثر)، څېړندوی حبيب الله رفيع

٩_ تذکرة الاولياء د سليمان ماکو، پوهاند عبدالحی حبيبي په سريزه، کابل

١٠_ تور برېښ، سرمحقق عبدالله بختاني، ١٣٤٧هـ.ش. کال

١١_ د ادبياتو په لړ کې، پوهنمل بريالی باجوړی، ١٣٨٧هـ.ش. کال

١٢_ د استاد ياد (د مقالو ټولګه) کابل، ١٣٦٤هـ.ش. کال

١٣_ د افغانستان ژېې او توکمونه، دوست محمد دوست، کابل، پښتو ټولنه، ١٣٥٤هـ.ش. کال

١٤_ د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پوهاند عبدالحی حبيبي، کابل

١٥_ د پښتو ادبياتو تاريخ، دويم ټوک، پوهاند عبدالحی حبيبي، کابل چاپ.

١٦_ د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی او دويم ټوک، پوهاند عبدالحی حبيبي، پېښور، دانش خپرندويه ټولنه، ١٣٨٤هـ.ش. کال

١٧_ د پښتو د نوي ادب لارې، پوهاند عبدالحی حبيبي

١٨_ د پښتو لومړی ژباړل شوی ناول کوم يو دی؟ کابل مجله، ١٣٦٦هـ.ش. کال (جدي _ حوت) د زرين انځور مقاله.

١٩_ د پښتو نثر تاريخ، محمد افضل رضاء، پېښور، دويم چاپ، ١٩٩٥م. کال

٢٠_ د پښتو نثر هنداره، پوهاند صديق الله رښتين، پېښور

٢١_ د حمزه شينواري کليات، پېښور، پښتو اکيډيمي چاپ

٢٢_ د خلکو سندرې، حبيب الله رفيع، کابل، ١٣٤٩هـ.ش. کال

٢٣_ د عبدالحميد ديوان، د سرمحقق زلمي هېوادمل په زيار او سريزه، کابل چاپ.

٢٤_ د عبدالحميد مومند کليات، د محمد آصف صميم په سريزه، ١٣٨٦هـ.ش. کال

٢٥_ د عبدالحميد مومند کليات، دويم چاپ، سريزه، سپړنه او تدوين د محمد آصف صميم، پېښور، دانش خپرندويه ټولنه

٢٦_ د عبدالحميد مومند ياد (د مقالو ټولګه) کابل، ١٣٦٦هـ.ش. کال

٢٧_ د علي محمد مخلص ديوان، ډاکټر پرويز مهجور خويشکی سريزه او تدوين، پښتو اکيډيمي، پېښور يونيورسټي.
٢٨_ د غني کليات، غني خان، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت، ١٣٦٤هـ.ش. کال
٢٩_ د قافيې فن، محمد ابراهيم همکار، پېښور چاپ، ١٣٨١هـ.ش. کال
٣٠_ د قلم خاوندان، هميش خليل، پېښور
٣١_ د کاظم خان شيدا ديوان، د عبدالرؤف بېنوا په زيار او سريزه، کابل چاپ
٣٢_ د ميرزا خان انصاري ديوان، سمونه او څېړنه د ډاکټر پروېز مهجور خويشکي، پښتو اکيډيمي، پېښور، يونيورسټي، ٢٠٠٤م. کال
٣٣_ دربارۀ ادبيات و نقد ادبي، دکتر خسرو فريک ورد، تهران، ١٣٧٨هـ.ش. کال
٣٤_ دستارنامه، خوشحال خان خټک، کابل، پښتو ټولنه، ١٣٤٥هـ.ش. کال
٣٥_ شعر پېژندنه، آکادميسين کانديد محمد صديق روهي، پېښور، ناهيد کتاب چاپولو مؤسسه، ١٣٧٤هـ.ش. کال
٣٦_ شفيق د پښتو لنډې کيسې يو شهيد ليکوال، د محمد زرين انځور مقاله، سپېڅې مجله، پېښور
٣٧_ عبقريان، محمد موسی شفيق، کابل، ١٣٤٦هـ.ش. کال
٣٨_ غني او اجمل، د سمينار د مقالو ټولگه، کابل، د قومونو او قبايلو وزارت، ١٣٦٥هـ.ش. کال
٣٩_ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، انتشارات مروراید، ١٣٨٥هـ.ش. کال
٤٠_ فرهنگ اصطلاحات ادبي، سيما داد، تهران، چاپ سوم، ١٣٨٥هـ.ش. کال
٤١_ فرهنگ بزرگ سخن، دکتر حسن انوري، تهران، سخن، چاپ چهارم، ١٣٨٦هـ.ش. کال
٤٢_ قافيه، پوهنمل محمد آقا شېرزاد، کابل، ١٣٨٦هـ.ش. کال
٤٣_ قصه نويسی، رضا براهنی، تهران، ١٣٤٨هـ.ش. کال
٤٤_ کمکی خيبر (مجله)، ١٣٨٨هـ.ش. کال، شېرمه ګڼه، کيسه او ژوند، د زرين انځور مقاله
٤٥_ ګجري، قلندر مومند، يونيورسټي بک ايجنسي، پېښور، ١٩٥٨م. کال
٤٦_ محکوم بېګناه يا ګلچينی از بهترين آثار نظم و نثر ويکتور هوګو، ترجمه شجاع الدين شفا، تهران چاپ.
٤٧_ مکتب های ادبی، رضا سيد حسينی، تهران چاپ
٤٨_ ملي هنداره، محمد ګل نوري
٤٩_ نقد ادبي، ج ١، دکتور عبدالحسين زرين کوب، تهران چاپ
٥٠_ نقد ادبي، دکتر عبدالحسين زرين کوب، تهران، اتم چاپ، ١٣٧٣هـ.ش. کال
٥١_ ننګيالی پښتون، د خوشحال خان خټک د سمينار د مقالو ټولگه، کابل، پښتو ټولنه، ١٣٤٥هـ.ش. کال
٥٢_ ولسي سندرې، زلمی هېوادمل، کابل، ١٣٤٦هـ.ش. کال
٥٣_ سلسلة الاحاديث الصحيحة للالباني
٥٤_ مرقاة المفاتيح شرح مشکاة المصابيح
٥٥_ سيرت النبي، ابن هشام
٥٦- په ٤٥ مخ کې «ادبيات د اسلام ... »، اتم لوست د عربي ژبې له خانګې څخه اخيستل شوی دی.